

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

Ο ρατσισμός ως συντελεστής διαμόρφωσης υποκειμένων στη φιλοσοφία
της δημοκρατίας του Étienne Balibar

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Φώτιος Τσιούμας

Αθήνα, 2021

Τριμελής Επιτροπή

Αλέξανδρος Χρύσης, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Παναγιώτα Γεωργοπούλου, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Άννα Λυδάκη, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Φώτιος Τσιούμας, 2021

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	4
Εισαγωγή.....	6
Μέρος 1ο: Ο (νεο)ρατσισμός ως αντικείμενο κριτικής στο πλαίσιο της φιλοσοφίας της δημοκρατίας του Ετιέν Μπαλιμπάρ.....	19
Ενότητα 1η: Η θεωρία του ρατσισμού: έννοιες και διακρίσεις στην προσέγγιση του Ετιέν Μπαλιμπάρ.....	19
Ενότητα 2η: Ο (νεο)ρατσισμός στην Ευρώπη και τον κόσμο: η προσέγγιση του Ετιέν Μπαλιμπάρ.....	30
Μέρος 2ο: Το πρόταγμα της ισοελευθερίας στο πλαίσιο της φιλοσοφίας της δημοκρατίας του Ετιέν Μπαλιμπάρ	44
Ενότητα 1η : Βασικές θεωρητικές παραδοχές της ισοελευθερίας.....	44
Ενότητα 2η: Η αναθεμελίωση και ο εκδημοκρατισμός της Ευρώπης.....	56
Επίλογος.....	72
Βιβλιογραφία.....	77

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να αναδείξει τη σχέση του ρατσισμού με τη διαμόρφωση των υποκειμένων, όπως αυτή προσεγγίζεται από τον Étienne Balibar, καθώς επίσης και τις πολιτικές προτάσεις του στοχαστή για την αντιμετώπιση του ρατσιστικού φαινομένου. Ακολουθώντας τη μεθοδολογία της Κοινωνιολογίας της Γνώσης, αναδεικνύεται το κοινωνικό υπόβαθρο της θεωρίας της δημοκρατίας του συγκεκριμένου στοχαστή. Όσον αφορά τον ρατσισμό, έμφαση αποδίδεται στη σχέση του ρατσισμού, ως βιαιότητας ταυτοτήτων, με τον εθνικισμό και στη συσχέτισή του με το υπόδειγμα της κοσμοοικονομίας, όπως την προσεγγίζει ο Μπαλιμπάρ. Ειδικότερα, αναδεικνύεται η θέση του Μπαλιμπάρ, σύμφωνα με την οποία στην εποχή μας παρατηρείται η δημιουργία μίας υπό-τάξης στο εσωτερικό των εθνών-κρατών αλλά και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Για αυτό το λόγο, ο Étienne Balibar επαναφέρει στο προσκήνιο την έννοια της ισοελευθερίας, ως μία πολιτική πρόταση για την αντιμετώπιση των διακρίσεων. Η ένταση ανάμεσα σε ελευθερία και ισότητα καθορίζει τις ιστορικές μορφές που έχει λάβει η δημοκρατία. Ως εκ τούτου και προκειμένου να επιτευχθεί η ισοελευθερία, ο Γάλλος φιλόσοφος, εστιάζει το ενδιαφέρον του σε τρεις πολιτικές πρακτικές: *χειραφέτηση, μετασχηματισμός και πολιτοφροσύνη*. Εν κατακλείδι, οι βασικές αυτές παραδοχές του Étienne Balibar παρουσιάζονται κριτικά με αφετηρία της υλικής υπόσταση που λαμβάνουν μέσα από τις προτάσεις του φιλοσόφου για την αναθεμελίωση της Ευρώπης.

Λέξεις κλειδιά: ρατσισμός, εθνικισμός, βιαιότητα ταυτοτήτων, δημοκρατία, ισοελευθερία, πολιτικό υποκείμενο

Racism as a factor of subject shaping in Étienne Balibar's philosophy of democracy

ABSTRACT

This research aims at showcasing the relation between racism and subject-shaping, as approached by Etienne Balibar in the context of his own philosophy of democracy. Endorsing the methodological principles of Sociology of Knowledge, this work takes into account the social background of Balibar's theory of democracy. As regards racism, it is worth noting that we are dealing with this social and political problem in terms of violence of identities, while confronting nationalism in terms of world-economy. Our analysis focuses on the social subject of sub-class, as presented and evaluated on a national and transnational/European level by the French philosopher. Furthermore, this work pays attention to Balibar's equaliberty as the nodal point of three political practices: *emancipation, transformation and civility*. Taking advantage of Etienne Balibar's concept of equaliberty as a way of overcoming the tension between freedom and equality, our research underscores Balibar's demand of Europe's refoundation and brings to light his philosophical study of democracy as a political project of abolishing racism, nationalism and discrimination policies in general.

Key words: racism, nationalism, violence of identities, democracy, equaliberty, political subject

Εισαγωγή

Ακολουθώντας τις βασικές μεθοδολογικές κατευθύνσεις που υπαγορεύει η «κοινωνιολογία της γνώσης», όπως αυτή θεμελιώθηκε από τον Καρλ Μανχάιμ (Karl Mannheim) στο έργο του *Ιδεολογία και Ουτοπία*¹, και αναπτύχθηκε στη συνέχεια, μεταξύ άλλων, από τους Μπέργκερ (Berger) και Λούκμαν (Luckmann) στο έργο τους *Κοινωνική Κατασκευή της Πραγματικότητας*², η προκείμενη εργασία δομείται ως εξής: μία σύντομη εισαγωγή στην πνευματική και συγγραφική πορεία του Ετιέν Μπαλιμπάρ (Étienne Balibar) προκειμένου να σκιαγραφηθούν οι κρίσιμες στιγμές των θεωρητικών μετατοπίσεων και αναζητήσεων του μέχρι τις μέρες μας, ένα μέρος αφιερωμένο στις μελέτες του Μπαλιμπάρ αναφορικά με το (νεο)ρατσισμό και στη συνέχεια ένα μέρος με θέμα τη θεωρία του στοχαστή για την ισοελευθερία. Τέλος, θα παρουσιάσουμε τα συμπεράσματα της εργασίας μας.

Η ενασχόληση του Μπαλιμπάρ με ζητήματα όπως ο ρατσισμός συμπίπτει με τη μετατόπισή του από την ορθόδοξη μαρξιστική σκέψη, στο μεταμαρξισμό και τη φιλοσοφία της δημοκρατίας. Κορυφαία στιγμή της μετατόπισής του αυτής αποτελεί η θεωρία του περί ισοελευθερίας. Η φιλοσοφική σκέψη του Μπαλιμπάρ διαπερνά μεταξύ άλλων τις θεωρίες των Σπινόζα (Spinoza), Ρουσσώ (Rousseau), Χέγκελ (Hegel), Μαρξ (Marx), Λένιν (Lenin), Σμιτ (Schmitt), Άρεντ (Arendt), Αλτουσέρ (Althusser) (ο δάσκαλος του), Φουκώ (Foucault) και Ντεριντά (Derrida). Ωστόσο, προτού επικεντρωθούμε στο φαινόμενο του ρατσισμού και της πρότασης του Μπαλιμπάρ για ισοελευθερία, θα παραθέσουμε ορισμένα στοιχεία για τον ίδιο το στοχαστή με σκοπό να γνωρίσουμε τον ίδιο και να κατανοήσουμε καλύτερα το έργο του.

Ο Ετιέν Μπαλιμπάρ γεννήθηκε στις 23 Απριλίου το 1942 στο Άβαλον της Γαλλίας. Το 1960 ξεκινάει τις σπουδές του στην École Normale Supérieure της οδού Ulm, στο Παρίσι. Το 1961 γίνεται μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος Γαλλίας έως

1 Καρλ Μανχάιμ 1997, *Ιδεολογία και Ουτοπία*, (μτφ. Γ. Ανδρουλιδάκης), Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα.

2 Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1991, *The Social Construction of Reality A Treatise in the Sociology of Knowledge*, Penguin Books, London.

και το έτος 1978, οπότε και διεγράφη από το κόμμα με αφορμή ένα άρθρο του το οποίο είχε ως θέμα τη μετανάστευση. Το 1965 αποτελεί μία χρονιά εξέχουσας σημασίας για το νεαρό τότε στοχαστή. Πρόκειται για τη χρόνια της αποφοίτησής του από το πανεπιστήμιο, αλλά και για τη συμμετοχή του στην έρευνα του Λουί Αλτουσέρ και, κατά συνέπεια, τη συμμετοχή του στο συλλογικό σύγγραμμα «*Να διαβάσουμε το Κεφάλαιο [Lire le Capital] (Α. Αλτουσέρ κ.ά.)*» σε ηλικία μόλις 23 ετών. Μέσω του συλλογικού αυτού έργου, ο Μπαλιμπάρ, έγινε γνωστός στην ακαδημαϊκή κοινότητα. Στη συνέχεια, το έτος 1969, ξεκινάει να διδάσκει στο Πανεπιστήμιο της Σορβόνης. Το έτος 2000 εξελέγη καθηγητής (Professor of Humanities) του Πανεπιστημίου της Καλιφόρνιας (Irvine), στις Η.Π.Α. Τέλος, εξελέγη ομότιμος καθηγητής της Πολιτικής και Ηθικής Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο της Σορβόνης το 2002.³

Η δεκαετία του 1970, για τον Μπαλιμπάρ, είναι η περίοδος συνεργασίας του με το δάσκαλο του τον Αλτουσέρ. Ο στοχαστής αυτή την περίοδο εντάσσεται στον ορθόδοξο μαρξισμό, ακολουθώντας την ιστορική και μεθοδολογική οδό της πάλης των τάξεων. Καρποί αυτής της περιόδου αποτελούν τα ακόλουθα συγγράμματα «*Πέντε μελέτες για τον ιστορικό υλισμό*» (1974)⁴, «*Για τη δικτατορία του προλεταριάτου*» (1976), «*Η κριτική της πολιτικής στον Μαρξ*» (1979)⁵. Αν ανατρέξουμε σε ένα απόσπασμα του συγγράμματος «*Για τη δικτατορία του προλεταριάτου*»⁶, θα μπορέσουμε να αποκτήσουμε μία εικόνα για τον τρόπο θεώρησης του στοχαστή εκείνη την περίοδο. Στο σύγγραμμά του αυτό αναφέρει: «*Τα όρια της ταξικής πάλης ορίζονται από την ίδια την ταξική πάλη, από τα υλικά μέσα που παρέχει στις μάζες που υπόκεινται σε εκμετάλλευση για να οργανώσουν*

3 Τα βιογραφικά στοιχεία του Ετιέν Μπαλιμπάρ, τα ανακτήσαμε από την ακόλουθη ιστοσελίδα, (<https://www.frenchphilosophy.gr/ettiene-balibar/#.XrZULKgzZPY>)

4 Balibar É. 1974, *Cinq études du matérialisme historique*, FRANÇOIS MASPERO, Paris

5 <https://www.frenchphilosophy.gr/ettiene-balibar/#.XrZULKgzZPY>

6 Balibar É. 1977, *On the Dictatorship of the Proletariat*, Trans. Grahame Lock., NLB, London

και να κινητοποιήσουν τις δυνάμεις τους» (Balibar 1977: 78). Για να κατανοήσουμε καλύτερα την παραπάνω φράση, θα παραπέμψουμε σε μια χαρακτηριστική αναφορά από το ίδιο το έργο του φιλοσόφου. Σύμφωνα λοιπόν με τον Μπαλιμπάρ, μολονότι, στην εργατική τάξη έχει εκχωρηθεί το δικαίωμα της εκπροσώπησής της στο Κοινοβούλιο και γενικά σε αντίστοιχα θεσμικά όργανα, αυτό δε σημαίνει ότι έχει κατακτήσει και μέρος της εξουσίας. Η εξουσία ανήκει ακόμη στην αστική τάξη, απλώς πλέον, μέσω και της κοινοβουλευτικής δράσης, η εργατική τάξη μπορεί να οργανωθεί και να κινητοποιηθεί με σκοπό την κατάκτηση της εξουσίας (Balibar 1977: 78-79).

Την ίδια περίοδο ο Μπαλιμπάρ επεκτείνει τις θεωρητικές αναζητήσεις του, πάντα όμως στο πλαίσιο της μαρξικής θεώρησης της ιστορίας. Συγκεκριμένα, εντοπίζει στην κοινωνία μία «τρίτη δύναμη», η οποία θα ενοποιήσει το προλεταριάτο και θα το οδηγήσει στην κατάκτηση της εξουσίας. Αυτή δεν είναι άλλη παρά η «*νέα εργατική τάξη*» ή αλλιώς, το «*υπο-προλεταριάτο*» (sub-proletariat), το οποίο απαρτίζεται από τους διανοούμενους και τους τεχνοκράτες (Balibar 1977: 79). Αυτό αποτελεί τη νέα δύναμη, της οποίας η ιδεολογία υπερβαίνει τις δύο συγκρουόμενες μεταξύ τους ιδεολογίες (αστική και προλεταριακή). Κατά τον Μπαλιμπάρ, συνεπώς, ο ανταγωνισμός μεταξύ των δύο τάξεων δεν παραμένει αμετάβλητος καθώς και οι ίδιες οι τάξεις μεταβάλλονται. Αποτέλεσμα αυτής της μεταβολής, την εποχή που γράφει ο συγγραφέας, είναι να αναγνωρίζονται ως κρίσιμες συνιστώσες της αστικής τάξης πρόεδροι και διοικητικά συμβούλια μεγάλων επιχειρήσεων και το προλεταριάτο να αποτελεί απλά μία κατηγορία του εργαζόμενου πληθυσμού. Πέραν τούτου, αστική τάξη και προλεταριάτο υπόκεινται σε περαιτέρω υποδιαιρέσεις. Αναμφίβολα, όμως, για τον Μπαλιμπάρ, αυτή η δυναμική εντάσσεται σταθερά στο πλαίσιο της πάλης των τάξεων, ενώ, όπως ο ίδιος ο Γάλλος στοχαστής εξηγεί, επικαλούμενος τον Μαρξ, ο καπιταλισμός παραμένει επαναστατικός, στο μέτρο που αλλάζει τις ήδη υπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις αλλά και τις σχέσεις που αυτός δημιουργεί (Balibar 1977: 79-80).

Οι επόμενες δεκαετίες, του 1980 και του 1990, είναι οι περίοδοι που έλαβε χώρα και, κατά κάποιον τρόπο, κορυφώθηκε η θεωρητική μετατόπιση του Ετιέν Μπαλιμπάρ. Ο Γάλλος φιλόσοφος έστρεψε το ενδιαφέρον του στη νεότερη και σύγχρονη πολιτική φιλοσοφία, με πολύ σημαντικές μελέτες στο Σπινόζα και άλλους φιλοσόφους. Τα συγγράμματα «*Ο Σπινόζα και η πολιτική*» (1985)⁷ και «*Φυλή, έθνος, τάξη. Οι διαφορούμενες ταυτότητες*» (1988, μαζί με τον *Immanuel Wallerstein*)⁸ αποτελούν ορόσημα αυτής της περιόδου. Όμως, θα μπορούσαμε να πούμε, ότι το έργο του Μπαλιμπάρ «*Η φιλοσοφία του Μαρξ*» (1993)⁹ είναι αυτό που σφραγίζει και συμπυκνώνει τη θεωρητική μετατόπισή του.

Η θεωρητική στροφή του Μπαλιμπάρ, όπως προείπαμε, λαμβάνει χώρα την περίοδο που εκτυλίσσεται η *κρίση του μαρξισμού*. Ο Μπαλιμπάρ χαρακτηρίζει την κρίση αυτή, ως κρίση της πολιτικής της νεωτερικότητας ευρύτερα. Όσον αφορά, ειδικότερα, τη μαρξική θεώρηση, ο Γάλλος στοχαστής καταδεικνύει την απουσία μίας θεωρίας της πολιτικής σε αυτή. Για να είμαστε περισσότερο ακριβείς, ο στοχαστής εννοεί ότι δεν υπάρχει μία μαρξική θεωρία της αυτονομίας του πολιτικού στοιχείου (Μπαλιμπάρ 1984)¹⁰. Ο μαρξισμός, ως κριτική της πολιτικής οικονομίας άνοιξε μία ρωγμή στην κυρίαρχη ιδεολογία, εκ της οποίας αντλεί την ισχύ του. Όταν όμως καθίσταται (ο μαρξισμός) κρατική ιδεολογία, μετασχηματίζει την κριτική αυτή σε ένα οικονομίστικο λόγο, ο οποίος με τη σειρά του παράγει αποτελέσματα ανάλογα προς αυτά των αστικών ιδεολογιών. Συγκεκριμένα, τα σοσιαλιστικά και καπιταλιστικά κράτη της περιόδου αυτής κυριαρχούνται από την οικονομική ιδεολογία και πολιτική, παρά τις υπαρκτές διαφορές ανάμεσα στις δομές των κρατών αυτών. Εν συντομία, ο Μπαλιμπάρ καταλήγει στο συμπέρασμα, ότι η κρίση του μαρξισμού έγκειται στην

7 Balibar E. 2002, *Ο Σπινόζα και η πολιτική*, Εστία, Αθήνα

8 Μπαλιμπάρ E. & Βαλλερστάιν I., (2017) *Φυλή, έθνος, τάξη. Οι διαφορούμενες ταυτότητες*, Νήσος, Αθήνα

9 Balibar E. 1999, *Η φιλοσοφία του Μαρξ*, Νήσος, Αθήνα

10 Το απόσπασμα αυτό αποτελεί άρθρο στο περιοδικό *Θέσεις* με τίτλο «Κρίση του Μαρξισμού», *Επικαιρότητα του Μαρξισμού* μτφ. Χρήστος Θεοχαράς, Τεύχος 6
http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=72&Itemid=29

χρήση του και την ιστορία του, παρά στην εσωτερική του αντίφαση, η οποία έχει τις ρίζες της στην ίδια τη συγκρότησή του (Μπαλιμπάρ 1984).

Η θεωρητική μετατόπιση του Ετιέν Μπαλιμπάρ, χαρακτηρίζεται από δύο κατευθυντήριες γραμμές, την *αναθεμελιωτική επιστημολογική του στρατηγική* και την *προτεραιότητα της πρακτικής έναντι θεωρίας*. Εκκινώντας από την *αναθεμελιωτική επιστημολογική του στρατηγική*, ο φιλόσοφος επιχειρεί μία επιστροφή στα λεγόμενα αδιανόητα, δηλαδή την παραγωγή μίας νέας έννοιας της πολιτικής η οποία έχει στόχο να εκθέσει την ήδη υπάρχουσα θεωρία στα όρια της, με απλούστερα λόγια, προτείνει μία επανέναρξη της πολιτικής (Μπαρτσίδης 2006α: 78)¹¹. Όσον αφορά τη δεύτερη κατευθυντήρια γραμμή, την *προτεραιότητα της πρακτικής έναντι της θεωρίας*, ο φιλόσοφος προτάσσει την κρίση της πολιτικής έναντι της θεωρίας (Μπαρτσίδης 2006α: 41). Τέλος, αναφορικά με το μαρξισμό, καθίσταται επίκαιρος, κατά τα λεγόμενα του Μπαλιμπάρ, διότι τα προβλήματα που τίγει όχι μόνο δεν είναι στο περιθώριο, αλλά αφορούν όλη την πολιτική ευρύτερα (Μπαλιμπάρ 1984).

Με βάση την προτεραιότητα της πρακτικής έναντι της θεωρίας, ο Ετιέν Μπαλιμπάρ προτείνει τρεις νέες πολιτικές έννοιες–πολιτικές πρακτικές, οι οποίες διαπερνούν το σύγχρονο έργο του: *τη χειραφέτηση (émancipation), το μετασχηματισμό (transformation) και την πολιτοφοροσύνη (civilité)* (Σωτήρης 2014)¹². Η σχέση μεταξύ αυτών των εννοιών είναι διαλεκτική. Ο φιλόσοφος προτάσσει την πολιτική της *χειραφέτησης*, αποσκοπώντας στην άρση της καθυπόταξης των μελών της κοινωνίας στην εκάστοτε εξουσία, στο θεσμοθετημένο εξαναγκασμό και στις παρεπόμενες διακρίσεις. Περαιτέρω, αναδεικνύει την *αυτονομία της πολιτικής* (Balibar 2005: 20). Ωστόσο, η πολιτική αποτελεί, εκτός από αυτόνομη, ταυτόχρονα και μία καθορισμένη πρακτική, όχι όμως εκ των προτέρων, αλλά όπως αυτή καθορίζεται στη ροή της ιστορίας. Εν τέλει, κρίσιμη για την αυτονομία της πολιτικής αποδεικνύεται στις αναλύσεις του Μπαλιμπάρ η πολιτική του *μετασχηματισμού*

11 <https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/handle/123456789/6670>

12 Αναφερόμαστε στο επίμετρο του Παναγιώτη Σωτήρη για το Balibar E, 2014, *Κράτος, Μάζες, Πολιτική*, μτφ Μπέτζελος Τ., Εκτός Γραμμής, Αθήνα σελ 251

(Σωτήρης 2014)¹³. Σε ένα άλλο επίπεδο ανάλυσης, η πολιτική της πολιτοφροσύνης αναγνωρίζει ως αντικείμενό της το ρόλο της βίας στη συγκρότηση των ταυτοτήτων. Ειδικότερα, η συγχώνευση βίας και ταυτότητας καθορίζει τον τρόπο, που διαμορφώνουν και διαμορφώνονται τα υποκείμενα στη νεωτερικότητα, με αποτέλεσμα τη δημιουργία υποκειμένων χωρίς δικαιώματα (Balibar 2005a: 40). Από την άλλη πλευρά, η πολιτικής της πολιτοφροσύνης στοχεύει στην αποδοχή της ιστορικότητας και στην ανάδειξη ενός γενικού ισοδύναμου για όλα τα συστήματα αναφοράς, ισοδύναμο το οποίο θα αποδίδει τη σχεσιακή αντίληψη του κοινωνικού και του ιστορικού. Αυτό το γενικό ισοδύναμο είναι η έννοια του *πολίτη* και με το ισοδύναμο αυτό, ο στοχαστής στοχεύει στην επίλυση του ζητήματος, που προκύπτει από τη βιαιότητα των ταυτοτήτων (Μπαρτσιδής 2006a: 74).

Σε αυτό το σημείο της εισαγωγής μας μπορούμε να εστιάσουμε πλέον την προσοχή μας στο ζήτημα του ρατσισμού. Το έργο του Μπαλιμπάρ, το οποίο επικεντρώνεται στο ρατσισμό είναι το «*Φυλή, Έθνος, Τάξη – Οι διαφορούμενες ταυτότητες*»(1988). Πρόκειται για μία έκδοση κειμένων του Μπαλιμπάρ και του συνεργάτη του Ιμμάνουελ Βαλλερστάιν, με κεντρικό θέμα το (νεο)ρατσισμό. Όμως, για να κατανοήσουμε την προσέγγιση του Μπαλιμπάρ στο ρατσισμό, θα στρέψουμε το ενδιαφέρον μας σε δύο σημαντικές έννοιες που έχει εισαγάγει ο φιλόσοφος, στην *ατομικότητα* και στην *ταυτότητα των τάξεων*. Θα εκκινήσουμε από τον πρώτο όρο, δηλαδή την ατομικότητα, η οποία ,κατά το φιλόσοφο, είναι ο ενδιαμέσος όρος ανάμεσα στην τάξη και τις μάζες. Αποτελεί μία διαδικασία, η οποία είναι διττή: συνθέτει και διαφοροποιεί ταυτοχρόνως. Στη θεώρηση του στοχαστή οι κοινωνικές τάξεις χαρακτηρίζονται από αλληλοεπικάλυψη και αλληλοδιαπλοκή μεταξύ τους σε δομικό και ιστορικό επίπεδο. Η σύνθεση των ατόμων μέσω της σχέσης με άλλα άτομα, αλλά και της συμμετοχής τους σε ένα ευρύτερο όλον, έχει ως αποτέλεσμα το μετασχηματισμό τους. Με λίγα λόγια, η ατομικότητα σηματοδοτεί το ξεπέραςμα της

13 Αναφερόμαστε στο επίμετρο του Παναγιώτη Σωτήρη για το Balibar E, 2014, *Κράτος, Μάζες, Πολιτική*, μτφ Μπέτζελος Τ., Εκτός Γραμμής, Αθήνα σελ 252

μονοδιάστατης ενότητας της εργατικής τάξης, την οποία την καθιστά κάτι συνθετότερο (Μπαρτσίδης 2006α: 44).

Οι ταυτότητες των τάξεων ορίζονται από τον Μπαλιμπάρ ως *κατασκευές* που σχετίζονται με την πολιτική. Αναλυτικότερα, αυτές οι κατασκευές ορίζονται από τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ οργάνωσης, κόμματος, κινήματος και της ίδιας της τάξης. Στις σχέσεις αυτές δεν υπάρχει ποτέ πλήρης εκπροσώπηση, ούτε ενσωμάτωση (Μπαρτσίδης 2006α: 47). Αστική και εργατική τάξη στη συγκρότησή τους αλληλεπιδρούν με το κράτος. Στην περίπτωση της αστικής τάξης, είναι η διαχείριση του κράτους αυτή που διασφαλίζει την ηγεμονία της μέσω της ενσωμάτωσης άλλων κοινωνικών μερίδων. Αντιθέτως, στην περίπτωση της εργατικής τάξης είναι η αντίθεση στο κράτος από την πλευρά του προλεταριάτου, που, σε συνεργασία με άλλα κοινωνικά κινήματα, αναβαθμίζει τη διάρθρωση και τη δράση της εργατικής τάξης. Τέλος, πρέπει να επισημανθεί ότι οι τάξεις, σύμφωνα με τον Μπαλιμπάρ, συγκροτούνται στο πλαίσιο της πάλης των τάξεων, την ίδια στιγμή που η πάλη των τάξεων διεξάγεται διαμέσου των κοινωνικών σχέσεων (Μπαρτσίδης 2006α: 48).

Από την άλλη πλευρά, ο ρατσισμός, κατά τον Μπαλιμπάρ, είναι ένα καθολικό κοινωνικό φαινόμενο το οποίο εγγράφεται σε πρακτικές, λόγους κι αναπαραστάσεις. Το φαινόμενο αυτό εκπορεύεται από την ανάγκη του εκάστοτε κοινωνικού συνόλου να διατηρηθεί «καθαρό» από διάφορες εισροές, με στόχο την αποφυγή εμφάνισης των διακρίσεων (Μπαλιμπάρ & Βαλλερστάιν 2017: 32). Επιπλέον, όμως, ο Μπαλιμπάρ, μελετώντας τον λεγόμενο «(νεο)ρατσισμό», τον διαχωρίζει από προγενέστερες μορφές ρατσισμού. Συγκεκριμένα, ο νέος αυτός ρατσισμός δεν ακολουθεί το κλασσικό υπόδειγμα που βασίζεται σε βιολογικούς παράγοντες, αλλά έχει τα ερείσματα του σε πολιτιστικούς παράγοντες. Δεν τίθεται, συνεπώς, ζήτημα ανωτερότητας της φυλής, αλλά ιστορικότητας του πολιτισμού. Εν άλλους λόγους, ο πολιτισμός είναι η «*νέα φύση*», δηλαδή επιτελεί τη λειτουργία που επιτελούσε η φύση στις προηγούμενες ρατσιστικές αφηγήσεις (Μπαλιμπάρ & Βαλλερστάιν 2017: 38-39 & 63-64).

Αυτή η «αναγέννηση» του ρατσισμού συνδέεται άμεσα με τον εθνικισμό, ο οποίος επιβεβαιώνει το πολιτιστικό υπόβαθρο του νεορατσισμού. Ειδικότερα, ο εθνικισμός γεννάται ταυτόχρονα με τον κοσμοπολιτισμό μέσα από μία διαδικασία «χωρίς υποκείμενο», η οποία καταλήγει στην αναδιάρθρωση του κράτους στην εθνική του μορφή. Ταυτόχρονα, η διαδικασία αυτή μεταβάλλει το καθεστώς που επικρατεί σε όλες τις τάξεις, την ίδια στιγμή που το κράτος, στην εθνική του μορφή, έχει ως βάση το λαό. Ο λαός είναι η κοινότητα που αυτοαναγνωρίζεται στο πλαίσιο του κράτους, αναγνωρίζοντας το κράτος ως δικό του έναντι άλλων κρατών, ενώ, εντός του κράτους ο λαός οργανώνει τους δικούς του πολιτικούς αγώνες (Μπαλιμπάρ & Βαλλερστάιν 2017: 143).

Το φαινόμενο του ρατσισμού, στην παρούσα εργασία θα μελετηθεί σε συνάφεια προς την πρόταση του στοχαστή περί *ισοελευθερίας (equaliberty)*, έννοια που αποτελεί όρο εκ των ων ουκ άνευ για τη φιλοσοφία της δημοκρατίας του Ετιέν Μπαλιμπάρ. Αρχικά, όσον αφορά την ιστορία της φιλοσοφικής αυτής έννοιας, εντοπίζουμε την αφετηρία της στην *ίση ελευθερία (aequa libertas)* και στην *ισότητα στο δίκαιο (aequum ius)*, όπως αυτές περιγράφονται στη *res publica* του Κικέρωνα. Η ισοελευθερία περιλαμβάνει υπό τη σκέπη της όλα τα πολιτικά ιδεώδη των αστικών επαναστάσεων. Ωστόσο, η σχέση ελευθερίας και ισότητας αποτελεί μία σχέση ιδιαίτερα περίπλοκη. Αναλυτικότερα, οι δύο αυτές έννοιες (ελευθερία και ισότητα) έχουν την ίδια αφετηρία, που ανιχνεύεται στις ιστορικές συνθήκες διασταύρωσης της ελευθερίας και της ισότητας. (Μπαλιμπάρ 1993)¹⁴.

Ο Μπαλιμπάρ επαναφέρει στο προσκήνιο τη συζήτηση περί ισοελευθερίας με αφορμή την ευρύτερη συζήτηση που γίνεται για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Το κυρίαρχο φιλοσοφικό υπόδειγμα είναι ένα μίγμα των καντιανών θέσεων περί ανθρώπου σε συνδυασμό με νομικές μορφοποιήσεις της ελευθερίας και άλλων

14 Βλ. το κείμενο του Μπαλιμπάρ, όπως δημοσιεύεται στο περιοδικό *Θέσεις* με τίτλο *Η πρόταση της ισοελευθερίας*, μτφ. Βίκυ Παπαοικονόμου και Δημήτρης Δημούλης, Τεύχος 42:

http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=402&Itemid=29

δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη (Μπαλιμπάρ 1993). Ο Μπαλιμπάρ αντιπαραθέτει στην κυρίαρχη αυτή αντίληψη τη θεώρησή του, η οποία διακρίνεται από ορισμένες βασικές αρχές, όπως η ταύτιση του πολίτη με τον άνθρωπο. Η ταύτιση του ανθρώπου με τον πολίτη συνεπάγεται ότι κάθε πολιτικό δικαίωμα είναι και ανθρώπινο δικαίωμα. Προσδίδεται έτσι στα δικαιώματα καθολικός χαρακτήρας. (Balibar 2014b: 4) Συγκεκριμένα, ο φιλόσοφος εισηγείται τη θέση ότι, εάν ένας άνθρωπος δεν κατέχει την ιδιότητα του πολίτη, κανένας άνθρωπος δεν είναι πολίτης (Μπαλιμπάρ 1993). Εξέχουσας σημασίας αποδεικνύεται η έννοια του πολίτη στο έργο του φιλοσόφου, καθώς αποτελεί, όπως προαναφέραμε, το γενικό ισοδύναμο σε όλα τα συστήματα αναφοράς, με έμφαση μάλιστα στους ανθρώπους χωρίς δικαιώματα. Πιο συγκεκριμένα, ο πολίτης είναι το κατεξοχήν πολιτικό υποκείμενο της δημοκρατίας σύμφωνα με τη φιλοσοφία του Μπαλιμπάρ. Με τον όρο υποκείμενο αντιλαμβανόμαστε ότι κάποιος *υπόκειται* (*υπαγωγή*) στον κυρίαρχο, είτε αυτός είναι άνθρωπος είτε *υπεράνθρωπη* οντότητα ή νόμος. Αυτή η ερμηνεία συνάγεται τόσο από την ετυμολογία της λέξης, όσο και από την ιστορία της (Balibar 1994: 8-9). Στην έννοια αυτή, ο φιλόσοφος μπορεί και εντοπίζει ταυτόχρονα την *αυτονομία/ελευθερία* και την *υπακοή*. Η άρση αυτής της αντίφασης έγκειται στο γεγονός ότι ο *άνθρωπος-πολίτης* πλέον θέτει το *Νόμο* και ταυτόχρονα είναι υπόλογος σε αυτόν (Balibar 1994: 10-11).

Στην πλέον πρόσφατη περίοδο της δημιουργίας του, ο Μπαλιμπάρ έχει στρέψει το ενδιαφέρον του προς τα δρώμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ολοκλήρωσης. Συγκεκριμένα, στρέφεται προς την πραγματική πολιτική και κοινωνική ολοκλήρωση της Ευρώπης. Μάλιστα, ο ίδιος αυτοπροσδιορίζεται ως Ευρωπαίος πολίτης με γαλλική υπηκοότητα (Balibar 2017: 36). Θα μπορούσαμε να θέσουμε ως αφετηρία της στροφής αυτής του ερευνητικού ενδιαφέροντός του το 2005, όταν εξέφρασε την εναντίωση του στη συνταγματική συνθήκη, η οποία, κατ'αυτόν, είχε νεοφιλελεύθερο χαρακτήρα. Πρωτίστως, ο φιλόσοφος προβληματίζεται με την απουσία μίας συντακτικής εξουσίας, η οποία θα μπορούσε να νομιμοποιήσει την Ένωση. Για την

ανάλυση της Ευρώπης, ο στοχαστής επιστρατεύει την έννοια του *συνόρου*. Ο φιλόσοφος αποδίδει κεντρικό χαρακτήρα στην έννοια αυτή, αφορμώμενος από την ανάλυση του Καρλ Σμιτ για το έδαφος ως πηγή κυριαρχίας στην ευρωπαϊκή ιστορία. Σύμφωνα με το δίκαιο του εδάφους, η κυριαρχία συγκροτείται με βάση το έδαφος και στόχο της αποτελεί ο έλεγχος των πληθυσμών εντός αυτού (Keucheyan 2017 : 212).

Η Ευρώπη στη θεώρηση του Μπαλιμπάρ αποτελεί μια επαλληλία συνόρων, κατά συνέπεια και σχέσεων ανάμεσα στις ιστορίες και τους πολιτισμούς που συμπεριλαμβάνονται στο εσωτερικό της. Η Ευρώπη είναι η ίδια ένα σύνορο γι' αυτό και δεν έχει σύνορα με την αυστηρή έννοια του όρου. Το ενδιαφέρον, θεωρητικό και πολιτικό, αυτής της διαπίστωσης έγκειται στην κεντρική θέση της Ευρώπης σήμερα, αλλά και στο μπεριαλιστικό της παρελθόν (Keucheyan 2017: 213-214). Ειδικότερα, όμως, όσον αφορά την κρίση που κλυδωνίζει τα θεμέλια της Ένωσης, ο Μπαλιμπάρ εντοπίζει τις ρίζες της στην απουσία νομιμότητας, με την έννοια της πολιτικής θέσμησης. Η ατελής πολιτική και κοινωνική ενοποίηση της Ευρώπης οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο ζήτημα της ιθαγένειας και της απουσίας ενός «ευρωπαϊκού λαού» (Balibar 2017a: 76).

Ο Μπαλιμπάρ όμως, δεν αρκείται στην κριτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ως Ευρωπαίος πολίτης, ο οποίος ελπίζει σε μία πραγματικά δημοκρατική ένωση της Ευρώπης, παραθέτει μία σειρά από προτάσεις για την πραγμάτωση του σκοπού αυτού, έχοντας πάντα υπόψη τη δυσκολία που υπάρχει. Ο φιλόσοφος είναι υπέρμαχος μιας αναθεμελίωσης της Ευρώπης με σκοπό τον εκδημοκρατισμό της, διότι θεωρεί ότι η Ένωση πλήττεται σήμερα από μία κατάρρευση των δημοκρατικών αξιών της (Balibar 2017a: 18-19). Οι προτάσεις για την αναθεμελίωση αυτή αφορούν όλους τους τομείς της Ένωσης (πολιτικό, κοινωνικό-πολιτισμικό και οικονομικό). Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η εξαιρετικά καινοτόμα πρόταση της ίδρυσης πραγματικών πανευρωπαϊκών κομμάτων, όχι ενώσεων κομμάτων όπως είναι έως σήμερα. Εν κατακλείδι, ο Ετιέν Μπαλιμπάρ παραμένει ένθερμος υποστηρικτής του ευρωπαϊκού οράματος, έχοντας ταυτόχρονα στη *φαρέτρα* του μία σειρά από ριζοσπαστικές προτάσεις για την πραγμάτωση του (Balibar 2017a: 71-75).

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως θα επιχειρήσουμε να εφαρμόσουμε τις μεθοδολογικές αρχές της κοινωνιολογίας της γνώσης, στη θεωρία του Μπαλιμπάρ αναφορικά με το (νεο)ρατσισμό και τη ίση ελευθερία. Αρχικά, η έρευνα που πραγματώνεται στα πλαίσια αυτού του επιστημονικού κλάδου είναι ιστορικοκοινωνιολογική. Η θεωρία της κοινωνιολογίας της γνώσης θέτει ως επίκεντρό της **το σύνδεσμο της γνώσης και του κοινωνικού είναι**, και προσεγγίζει τη δομή της σκέψης στην ολότητα της (Mannheim 1997: 311). Επιπροσθέτως, το περιβάλλον του κάθε ανθρώπου, είτε φυσικό, είτε κοινωνικό - πολιτισμικό, μέσω των «σημαντικών άλλων» καθορίζει τη δομή της νόησης του (Berger & Luckmann 1991: 66). Αναφορικά με την κατασκευή της ανθρώπινης σκέψης, αυτή δομείται μέσω κοινωνικών διαδικασιών (Mannheim 1997: 315), όπως η κοινωνικοποίηση. Η τελευταία διαχωρίζεται σε πρωτογενή και δευτερογενή. Η πρωτογενής αφορά την κοινωνικοποίηση του ατόμου στα πλαίσια της οικογένειας και του σχολείου, κατά την οποία ξεχωριστή θέση κατέχουν οι «σημαντικοί άλλοι» (Berger & Luckmann 1991: 150-151). Η δευτερογενής κοινωνικοποίηση είναι αυτή, η οποία πραγματώνεται με τη συμμετοχή του ατόμου στους θεσμούς και την αλληλεπίδραση του με αυτούς, αλλά και με την απόκτηση ρόλων στα πλαίσια της κοινωνίας (Berger & Luckmann 1991: 158). Τέλος, μέσω αυτών των διαδικασιών διαμορφώνεται η *έποψη* του καθενός, δηλαδή ο τρόπος διαμόρφωσης της κατάστασης των πραγμάτων σε επίπεδο νόησης.

Όσον αφορά τον Ετιέν Μπαλιμπάρ, η έποψή του στην πρώιμη περίοδο, σύμφωνα με τις διαδικασίες δευτερογενούς κοινωνικοποίησης, διαμορφώνεται μέσα από θεσμούς, όπως το πανεπιστήμιο της École Normale Supérieure και τη συνεργασία του με τον Αλτουσέρ¹⁵ και τη συμμετοχή του στο Κομμουνιστικό Κόμμα Γαλλίας. Έπειτα, σημειώνεται αλλαγή στην έποψη του στοχαστή, όταν αυτός αποχωρεί από το κόμμα, εξαιτίας ενός άρθρου του, που ασκούσε κριτική σε δύο κομμουνιστές δημάρχους, οι οποίοι είχαν εκδιώξει μετανάστες εργάτες από τα καταλύματα τους (Keucheyan 2017: 212). Επιπροσθέτως, σε αυτή την αλλαγή οδήγησε η λεγόμενη κρίση του μαρξισμού, η οποία έστρεψε το βλέμμα του στοχαστή προς το Σπινόζα, ενώ συνδυάστηκε με τις μελέτες για το ρατσισμό. Ειδικότερα, είναι η περίοδος, όπου

15 Κατέχει το ρόλο του «σημαντικού άλλου».

ο Μπαλιμπάρ υιοθετεί, από το Σπινόζα, τη θεωρία της διατομικότητας, ως ανθρωπολογική βάση των θεωριών του. Ασφαλώς, η θεωρία της διατομικότητας στον Μπαλιμπάρ συγκροτείται όχι μόνο από τις μελέτες του για το Σπινόζα, αλλά εντοπίζουμε σε αυτή στοιχεία από τον Μαρξ και τον Φρόντ (Boticci 2018). Επιπλέον, αυτή την περίοδο ξεκινούν οι ζυμώσεις για μια φιλοσοφία της ίσης ελευθερίας από την πλευρά του στοχαστή. Τέλος, η συνταγματική συνθήκη του 2005 είναι η ιστορική συγκυρία, η οποία στρέφει την έποψη του στοχαστή προς τα δρώμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Keucheyan 2017: 212).

Με αφετηρία, λοιπόν, αυτή τη σύντομη αναφορά στη ζωή και το έργο του Μπαλιμπάρ θα ακολουθήσει το πρώτο μέρος αυτής της εργασίας, το οποίο επικεντρώνεται στο φαινόμενο του (νεο)ρατσισμού. Το μέρος αυτό θα διαιρεθεί σε δύο επιμέρους ενότητες. Η πρώτη αφορά το θεωρητικό σκέλος της ανάλυσης του φαινομένου του ρατσισμού με βάση το έργο του Μπαλιμπάρ. Στη δεύτερη ενότητα του ίδιου κεφαλαίου, θα εξετάσουμε στην πράξη τα επιχειρήματα του στοχαστή, με έμφαση στη μελέτη της μετανάστευσης, κυρίως στην Ευρώπη, καθώς και τις επιπτώσεις της στις σχέσεις μεταξύ των κρατών και των λαών της Ευρώπης.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας, όπως ήδη σημειώσαμε, θα ασχοληθούμε με τη θεωρία του Μπαλιμπάρ περί ισοελευθερίας ως πρόταση αντιμετώπισης του ρατσισμού και των ανισοτήτων. Σε αντιστοιχία προς τη δομή του πρώτου μέρους, το μέρος αυτό θα χωριστεί επίσης σε δύο σκέλη, ένα θεωρητικό και ένα πρακτικό. Στο πρώτο σκέλος, θα περιγράψουμε και θα αναλύσουμε τη θεωρία του Μπαλιμπάρ περί ισοελευθερίας. Στο δεύτερο σκέλος, θα αναλύσουμε τον τρόπο με τον οποίο η θεωρία περί ισοελευθερίας μετουσιώνεται σε πολιτικές προτάσεις – πρακτικές για τον εκδημοκρατισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στο καταληκτικό μέρος της εργασίας μας, πέραν των συμπερασμάτων μας, θα παραθέσουμε αντιστικτικά ορισμένα χαρακτηριστικά της θεωρίας του Μπαλιμπάρ προς αυτά συναφών προς το θέμα μας θεωριών άλλων σημαντικών διανοητών της

εποχής μας. Στόχος αυτής της σύγκρισης, αποτελεί η υπόδειξη νέων αναζητήσεων και ερευνών στο αντικείμενο που πραγματεύεται η εργασία μας.

Μέρος 1ο

Ο (νεο)ρατσισμός ως αντικείμενο κριτικής στο πλαίσιο της φιλοσοφίας της δημοκρατίας του Ετιέν Μπαλιμπάρ

Ενότητα 1: Η θεωρία του ρατσισμού: έννοιες και διακρίσεις στην προσέγγιση του Ετιέν Μπαλιμπάρ

Σε πρώτο επίπεδο, ο Ετιέν Μπαλιμπάρ αποφασίζει να ασχοληθεί με τον τρόπο κατανόησης του ρατσισμού ως ενός εντελώς νέου φαινομένου, μη αναγώγιμου σε προηγούμενα μοντέλα, απορρίπτοντας έτσι τις θεωρήσεις, οι οποίες αντιλαμβάνονται το ρατσισμό ως αναβίωση προηγούμενων μοντέλων. Οι μελέτες του Μπαλιμπάρ αναφορικά με το (νεο)ρατσισμό έχουν ως επίκεντρο την ανάπτυξη του φαινομένου στη Γαλλία. Με αυτή την έννοια, ο συγκεκριμένος διανοητής είναι από τους λίγους, οι οποίοι ασχολούνται με τη σύνδεση του φαινομένου αυτού με τρέχουσες πολιτικές καταστάσεις και τους συναφείς προς αυτούς κοινωνικούς μετασχηματισμούς (Μπαλιμπάρ & Βαλλερστάιν 2017: 31).

Στην προσέγγιση του Γάλλου φιλοσόφου αφετηρία αποτελεί ο εξής ορισμός του ρατσισμού: « *Ο ρατσισμός είναι ένα ολικό κοινωνικό φαινόμενο, που εγγράφεται σε πρακτικές, λόγους και αναπαραστάσεις που συνιστούν κυρίως διανοητική επεξεργασία της φαντασίωσης της προφύλαξης ή της διάκρισης και αρθρώνεται γύρω από τα στίγματα της ετερότητας*» (Μπαλιμπάρ & Βαλλερστάιν 2017: 32). Αναφερόμενος στις πρακτικές στις οποίες εγγράφεται ο ρατσισμός, ο Μπαλιμπάρ παραπέμπει σε μία ευρεία γκάμα μορφών βίας, σε πρακτικές περιφρόνησης και αδιαλλαξίας, αλλά και ευτελισμού και εκμετάλλευσης.

Επιπροσθέτως, όταν κάνει αναφορά σε *διακρίσεις*, εννοεί την ανάγκη που διέπει το κοινωνικό σώμα να παραμείνει ακέραιο από προσμείξεις και αναμείξεις, με σκοπό να διατηρήσει την ταυτότητα του εαυτού του (Μπαλιμπάρ & Βαλλερστάιν 2017: 32). Τέλος, με τον όρο “*στίγματα*” αναφέρεται σε όλα αυτά που αποτελούν ερεθίσματα

για ρατσιστικές συμπεριφορές, όπως χρώμα δέρματος ή θρησκευτικές πρακτικές (Μπαλιμπάρ & Βαλλερστάιν 2017: 32).

Περαιτέρω, και σύμφωνα πάντα με τον Μπαλιμπάρ, η δυναμική του ρατσισμού επιτρέπει τη δημιουργία κοινοτήτων, ειδικότερα δημιουργείται η ρατσιστική κοινότητα, δηλαδή η κοινότητα των υποκειμένων που επιδίδονται σε ρατσιστικές συμπεριφορές. Συγκεκριμένα, αυτή η κοινότητα έχει αρθρωθεί από ένα σύνολο πρακτικών, λόγων και αναπαραστάσεων. Επιπλέον, στα πλαίσια αυτής της κοινότητας τα άτομα εξωθούνται στο να αυτοαναγνωρίζονται ως κοινότητα, η οποία χαρακτηρίζεται από κοινή συλλογική μνήμη και στερεότυπα. (Μπαλιμπάρ & Βαλλερστάιν 2017: 32). Συμπερασματικά, στην περίπτωση της ρατσιστικής κοινότητας τα άτομα αναγνωρίζουν ο ένας στον άλλο τις ρατσιστικές συμπεριφορές, ο άλλος δεν είναι άτομο αλλά το σύνολο της κοινότητας, όπως επίσης διέπονται από τη μισαλλοδοξία και το φόβο μήπως αλλοιωθούν από την ανάμειξη με διαφορετικούς πληθυσμούς.

II. Στη φιλοσοφική οπτική του Μπαλιμπάρ, ο (νεο)ρατσισμός είναι ένα νέο ιδεολογικό μόρφωμα, διότι αποτελεί αποτέλεσμα της κοινωνικής δομής και των κοινωνικών σχέσεων, όπως αυτές έχουν διαμορφωθεί στη σύγχρονη εποχή. Ειδικότερα, ο Μπαλιμπάρ προσεγγίζει κριτικά την εποχή της αποαποικιοποίησης, κατά την οποία παρατηρούμε μετακίνηση πληθυσμών από τις περιοχές, που αποτέλεσαν στο παρελθόν αποικίες, προς τις νέες μητροπόλεις που δημιουργήθηκαν. Κατά συνέπεια, ο (νεο)ρατσισμός συναρθρώνεται ισχυρά με το πρόβλημα της μετανάστευσης. Αφορμώμενος από τον Τακγιέφ, ο Μπαλιμπάρ αποκαλεί αυτό το νέο είδος ρατσισμού, “διαφοριστικό ρατσισμό”. Αναλυτικότερα, αυτός ο ρατσισμός δεν αναπαράγει στερεότυπα, τα οποία περιστρέφονται γύρω από την κληρονομικότητα βιολογικών χαρακτηριστικών, αλλά επικεντρώνεται στις μη αναστρέψιμες αρνητικές

συνέπειες από την ανάμειξη των πολιτισμών, δηλαδή τον εκφυλισμό τους (Taguieff 1984).

Το ιδεολογικό μόρφωμα που προαναφέραμε, σχηματίζεται με βάση τρεις, διαφορετικούς μεταξύ τους, παράγοντες, όπως τονίζει ο Μπαλιμπάρ. Αρχικά, είναι προαπαιτούμενη η ύπαρξη μίας παράδοσης ή αλλιώς μία συλλογική μνήμη. Η λειτουργία, την οποία επιτελεί η παράδοση, είναι ενσυνείδητα κι ασυνείδητα, η διατήρηση στην ιστορική μνήμη ενός λαού των γεγονότων που συνδέονται με την ιστορία των θεσμών και του πολιτισμού του και ανά περιόδους καταδεικνύεται η σταθερότητά της στο χρόνο. Είναι όμως, απαραίτητη και η ύπαρξη μίας κοινωνικής δομής των διακρίσεων, η οποία αν και δεν είναι ιδιαίτερα σταθερή, διαθέτει όμως λειτουργίες που ανταποκρίνονται στις οικονομικές και ταξικές σχέσεις του εκάστοτε κράτους. Τέλος, για την εμφάνιση του (νεο)ρατσισμού, απαιτείται το ξέσπασμα κάποιας θεσμικής κρίσης, κατά την οποία κλονίζεται η ταυτότητα ενός λαού, εξαιτίας των πιέσεων που υφίστανται οι θεσμοί του τόσο ως προς την ιδεολογική βάση τους, όσο και στη σχέση τους με τα άτομα. Αυτό το γεγονός διεγείρει ως γενεσιουργός αιτία το αίσθημα ανασφάλειας στις μάζες (Μπαλιμπάρ 1993: 63).

Από την άλλη πλευρά, η ρατσιστική γλώσσα και οι συναφείς θεματικά θεωρήσεις εξυπηρετούν το σκοπό της αποφυγής βίαιων αντιδράσεων από θύματα ρατσισμού στο εσωτερικό της κοινότητας, καθώς και εσωτερικών κινδύνων, όπως η αποσταθεροποίηση των μελών της κοινότητας. Αξιοσημείωτο, κατά το Γάλλο στοχαστή, είναι και το γεγονός ότι η δομή της θεωρίας και της γλώσσας παραμένει σταθερή, αν και έχει αναπροσαρμοστεί πολλές φορές μέχρι να πάρει τη σύγχρονη μορφή της. Εν τέλει, μία ρατσιστική θεωρία, εξορθολογίζεται μέσω του “επιστημονικού ρατσισμού”. Αυτή η διαδικασία είναι έργο μιας διανόησης, η οποία μετατρέπει τα διάφορα “στίγματα” σε ερείσματα αυτών των θεωριών. Συναφώς, αξίζει να επισημανθεί ότι τέτοιες θεωρίες αυτοπαρουσιάζονται πάντα σαν δημοκρατικές και τα ερμηνευτικά τους εργαλεία διαμορφώνονται με τρόπο, ώστε να

είναι κατανοητά στις μάζες με χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο. Από μία άλλη όμως οπτική γωνία, κρισιμότερη λειτουργία αποδεικνύεται ίσως η μετατροπή κάθε κοινωνικού χαρακτηριστικού σε φυσικό και φυλετικό (Μπαλιμπάρ & Βαλλερστάιν 2017: 60-61).

III. Δε δημιουργεί βέβαια έκπληξη το γεγονός ότι ο Ετιέν Μπαλιμπάρ, μελετώντας το φαινόμενο του ρατσισμού, κατέληξε σε μία τυπολογία, ανάλογα με τα χαρακτηριστικά του. Ωστόσο, ο ίδιος μας καλεί να μην εγκλωβιστούμε στα στενά πλαίσια αυτής της τυπολογίας. Απεναντίας, μας παροτρύνει να προσεγγίσουμε το ρατσισμό ως έναν ενεργητικό σχηματισμό που συμβάλλει συνειδητά και μη στη διαμόρφωση συμπεριφορών και κινημάτων. Συμπερασματικά, ο ρατσισμός δεν έχει σταθερή μορφή, αλλά λαμβάνει συγκυριακές μορφές. Δηλαδή, ο ρατσισμός δεν είναι μόνο ένας, αλλά πολλοί ρατσισμοί, οι οποίοι δημιουργούν υβριδικές καταστάσεις (Μπαλιμπάρ & Βαλλερστάιν 2017: 67). Η τυπολογία αυτή αποτελείται από αντιθετικά ζεύγη ρατσισμών όπως: *θεωρητικός και αυθόρμητος, εσωτερικός και εξωτερικός, αυτοαναφορικός και ετεροαναφορικός, θεσμικός και κοινωνιολογικός* και τέλος, ο *αποκλείων* ρατσισμός (της εξολόθρευσης και του αφανισμού) και ο *περικλείων* (της καταπίεσης και της εκμετάλλευσης) (Μπαλιμπάρ & Βαλλερστάιν 2017: 65).

Εκκινώντας από την πρώτη διάκριση, “θεωρητικός ρατσισμός” είναι αυτός, ο οποίος είτε εκλαμβάνεται ως δομή είτε ως φαινόμενο συλλογικής ψυχολογία, ως προκατάληψη. Αναλυτικότερα, ο θεωρητικός αντλεί από θεωρητικές ιδεολογίες και μυθολογίες, ενώ ο αυθόρμητος επικεντρώνεται σε θέματα που θέτουν συλλογικά ρατσιστικά κινήματα (Μπαλιμπάρ & Βαλλερστάιν 2017: 65). Την ίδια στιγμή, ο εσωτερικός ρατσισμός στρέφεται ενάντια σε μειονότητες εντός κράτους, ενώ ο εξωτερικός είναι ακραία μορφή ξενοφοβίας. Ουσιαστικά, αυτή η διάκριση έχει ως κριτήριο τα κρατικά σύνορα (Μπαλιμπάρ & Βαλλερστάιν 2017: 65).

Σχετικά με τον αυτοαναφορικό και τον ετεροαναφορικό ρατσισμό, στην περίπτωση του πρώτου οι ρατσιστικές οργανώσεις *αυτοπροσδιορίζονται* ως μέλη ανώτερης φυλής, ενώ στη δεύτερη περίπτωση κυριαρχεί ο ετεροπροσδιορισμός με αναφορά στα θύματα φυλετισμού (Μπαλιμπάρ & Βαλλερστάιν 2017: 65). Όσον αφορά τη διάκριση θεσμικού και κοινωνιολογικού ρατσισμού, επισημαίνεται ότι αυτή διασταυρώνεται με εκείνη μεταξύ θεωρητικού και αυθόρμητου ρατσισμού. Ο θεσμικός ρατσισμός είναι αυτός που υπάρχει μέσα στο κράτος, ενώ ο κοινωνιολογικός ρατσισμός είναι αυτός ο ρατσισμός, ο οποίος διαμέσου μιας κοινωνικής δυναμικής συγκροτεί ιδεολογικά ένα κράτος (Μπαλιμπάρ & Βαλλερστάιν 2017: 66). Οι δύο αυτές μορφές αποτελούν τις δύο όψεις κάθε ιστορικού ρατσισμού. Τέλος, ολοκληρώνοντας την αποτύπωση της τυπολογίας του ρατσισμού, σύμφωνα με τον Ετιέν Μπαλιμπάρ, θα προσδιορίσουμε τον αποκλείοντα και τον περικλείοντα ρατσισμό. Ο πρώτος αποσκοπεί στην κάθαρση του κοινωνικού σώματος, απεναντίας ο δεύτερος επιβάλλει εσωτερικές ιεραρχίες. Παρόλα αυτά, ιστορικά έχουμε παρατηρήσει και την υβριδική μορφή τους. Αναφερόμαστε στο ιστορικό παράδειγμα του ναζισμού που συνδύασε την *κάθαρση* με τη *δουλεία* (Μπαλιμπάρ & Βαλλερστάιν 2017: 66-67).

IV. Ενδιαφέρον παρουσιάζει, όμως για τον Μπαλιμπάρ, το ρατσιστικό φαινόμενο και στο συσχετισμό του με τον εθνικισμό. Κατά πρώτον, όπως παρατηρεί ο Γάλλος διανοητής, ο εθνικισμός αναπτύσσει μία διαλεκτική σχέση με το έθνος. Πρόκειται για μία σχέση πραγματικότητας και ιδεολογίας. Το έθνος είναι η πραγματικότητα και ιδεολογία είναι ο εθνικισμός. Ως εκ τούτου, και καθώς ο εθνικισμός αποτελεί ιδεολογία, η σχέση του με το ρατσισμό είναι μία σχέση ανάμεσα σε δύο ιδεολογίες. Από τη μία πλευρά, ο εθνικισμός φαντάζει ως **ομαλή** ιδεολογία, ενώ από την άλλη πλευρά ο ρατσισμός παρουσιάζεται ως **ακραία** (Μπαλιμπάρ & Βαλλερστάιν 2017:76). Οι δύο αυτές ιδεολογίες, είτε αντιτίθενται, είτε αλληλοσυμπληρώνονται. Από μία άλλη οπτική, ο ρατσισμός αποτελεί συστατικό στοιχείο κάθε εθνικισμού

(Μπαλιμπάρ & Βαλλερστάιν 2017: 87). Επιπλέον, ιστορικά μπορούμε να διακρίνουμε την ύπαρξη δύο ειδών εθνικισμού: ενός «καλού» κι ενός «κακού». Για την ακρίβεια, με τον όρο «καλός» αναφερόμαστε στον εθνικισμό της δημιουργίας, δηλαδή σε αυτόν που αποσκοπεί στην οικοδόμηση ενός κράτους, ενώ ο «κακός» υποτάσσει και καταστρέφει άλλους εθνικισμούς, δηλαδή ακολουθεί ιμπεριαλιστική και ρατσιστική πολιτική (Μπαλιμπάρ & Βαλλερστάιν 2017: 78).

Ο Μπαλιμπάρ ως μελετητής του ρατσισμού και του εθνικισμού, αποφασίζει να συμβάλει σε ένα ευρύ ορισμό του ρατσισμού με τα πορίσματα της έρευνάς του αναφορικά με τη σχέση των δύο αυτών ιδεολογιών. Πρώτον, ο εθνικισμός πρέπει να αντιμετωπίζεται ως πλασματικός εθνισμός, διότι αποτελεί τη συμβολική ενότητα του έθνους-κράτους στην αντίθεσή της με άλλες ενότητες. Δεύτερον, οι ρατσισμοί λειτουργούν συχνά από κοινού. Από αυτή την άποψη, είναι χαρακτηριστικό ότι τα φαινόμενα μειονοτισμού και φυλετισμού αποτελούν ένα ιστορικό σύστημα αποκλεισμού και κυριαρχίας που συνδέονται μεταξύ τους. Τρίτον, σε συνάρτηση με την προηγούμενη θέση περί ευρείας κι ετερόκλητης δομής του ρατσισμού, ο τελευταίος υποχρεούται να συσχετίζεται με τον εθνικισμό και να τον συνδιαμορφώνει. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της δημιουργίας του πλασματικού εθνισμού, στο πλαίσιο του οποίου θα οικοδομηθεί ο εθνικισμός. Τέλος, οφείλουμε να λάβουμε υπόψιν ότι τα εθνικά κράτη είναι *εξισωτικά*, δηλαδή το έθνος λειτουργεί ως το γενικό ισοδύναμο που *αμβλύνει* τις ανισότητες. Στα έθνη-κράτη κατά τη συγκρότησή τους, σε αντιδιαστολή προς τα πολυεθνικά *κράτη*, προτάσσεται μία κυρίαρχη εθνική ομάδα έναντι άλλων μειονοτικών ομάδων, τις οποίες οφείλει να αφομοιώσει. Επιπλέον, ανάμεσα στον εθνικισμό και το ρατσισμό σχηματίζεται ένας κύκλος αμοιβαιότητας, ο οποίος καθιστά τη μορφή του έθνους-κράτους κυρίαρχη έναντι άλλων κρατικών μορφών ιστορικά. Διακρίνουμε μία ώσμωση των δύο σχετιζομένων φαινομένων. Ουσιαστικά, ο ρατσισμός είναι το συμπλήρωμα του εθνικισμού στην προσπάθεια του τελευταίου να σχηματίσει ένα έθνος (Μπαλιμπάρ & Βαλλερστάιν 2017: 38-39 & 63-64).

V. Οι μελέτες του φιλοσόφου φέρνουν στην επιφάνεια την ανθρωπολογία του ρατσισμού, κατανοώντας τη φυλή ως υποκείμενο κομβικής σημασίας. Η φυλή προκύπτει από τη διαλεκτική σχέση τάξης και έθνους. Ο ρατσισμός, με όρους φιλοσοφίας της ιστορίας, επιχειρεί να διατυπώσει το μυστικό των λαών και των κοινωνιών, το οποίο εκπορεύεται από τη φύση, ενώ αγνόηση του οδηγεί σε εκφυλισμό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της ρατσιστικής φιλοσοφίας της ιστορίας, η οποία αναπαράγεται από το (νεο)ρατσισμό, είναι η πάλη των φυλών. Στο μεθοδολογικό σκέλος, διακρίνονται δύο επεξεργασίες: η ταξινόμηση και η ιεραρχία. Η ταξινόμηση συνδέεται με το τι καθιστά τον άνθρωπο άνθρωπο, δηλαδή πως κατασκευάζεται φαντασιακά η ανθρώπινη φύση. Από την άλλη πλευρά, ιεραρχία είναι η επεξεργασία που έπεται της ταξινόμησης και η οποία με τη σειρά της την προϋποθέτει. Μέσω της ιεραρχίας, το ανθρώπινο είδος θεμελιώνεται ως ένας πίνακας προνομιούχων και μη, και η ενότητά του διασφαλίζεται μέσα και διαμέσου αυτής της ανισότητας. Αποτέλεσμα των επεξεργασιών αυτών είναι η αποδοχή μίας ζωώδους φύσης που ενυπάρχει μεν στην ανθρώπινη, αλλά και πρέπει να απομακρυνθεί από αυτή. Αυτή η αποδοχή, με τη σειρά της επιφέρει τα δικά της αποτελέσματα, συγκεκριμένα την *κτηνοποίηση*, δηλαδή την απόδοση ζωωδών χαρακτηριστικών σε μειονότητες με σκοπό τη νομιμοποίηση της βούλησης των προνομιούχων (Μπαλιμπάρ & Βαλλερστάιν 2017: 90-91).

VI. Το έθνος δεν μπορεί να αναπαραγάγει τον κοινωνικό σχηματισμό. Έχει ανάγκη από μία άλλη *φαντασιακή* κοινότητα, η οποία από φαντασιακή γίνεται *πραγματική* και φέρει όλα τα εθνικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά, μέσω των οποίων γίνεται *λαός*. Ο λαός, στα πλαίσια του έθνους-κράτους διαμορφώνονται από μία σειρά παραμέτρων (Balibar 2017: 147-148). Μία πρώτη παράμετρος είναι η εδαφική οριοθέτηση του κράτους, στου οποίου το εσωτερικό, τα μέλη που απαρτίζουν το λαό αλληλοαναγνωρίζονται και υπάγονται από κοινού στο νόμο, διαχωριζόμενα

ταυτόχρονα από άλλους λαούς. Το έθνος, ως ιδεολογική μορφή, απαλείφει, θεωρητικά, όλες τις ανισότητες ανάμεσα στα άτομα και τις κοινωνικές ομάδες που συναπαρτίζουν το λαό χάρη σε μία νέα διάκριση: *εμείς και οι ξένοι* (Δημούλη & Γιαννούλη 1992). Σε σχέση προς αυτήν τη διάκριση, στο λαό εγγράφονται αισθήματα αγάπης και μίσους. Εν συνεχεία, το αίσθημα αγάπης προς την πατρίδα γεννά εθνικισμό, ο οποίος τροφοδοτείται από τις πολιτικές μεθόδους της δύναμης και της αγωγής, παράγοντας έτσι τη λαϊκή συνείδηση (Μπαλιμπάρ & Βαλλερστάιν 2017: 149-150).

Σε αυτό το σημείο, οφείλουμε να καταστήσουμε σαφές ότι, σύμφωνα με τον Μπαλιμπάρ, κανένα έθνος δεν έχει *εκ φύσεως* εθνική βάση, αλλά η τελευταία είναι κάτι, το οποίο *κατασκευάζεται*. Συγκεκριμένα, αυτό επιτυγχάνεται διά μέσου της κοινότητας, καθώς αυτή μορφοποιείται σε εθνικό κράτος. Αυτή η κοινότητα, που ο Ετιέν Μπαλιμπάρ αποκαλεί *πλάσμα εθνισμού*, έχει τη δυνατότητα να δημιουργεί θεσμούς αποφασιστικούς για τη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας. Ταυτόχρονα, απεικονίζει ιδεατά το έθνος, το οποίο αποτελεί το αντικείμενο κάθε εθνικισμού και πατριωτισμού. Ως ιδεολογία, ο εθνισμός παράγει το λαό ως μία *πλασματική* εθνική κοινότητα, η οποία χαρακτηρίζεται από τη διττή λειτουργία της ένταξης. Αφενός, το άτομο ανήκει στον εαυτό του, αφετέρου ανήκει σε μία ευρύτερη κοινότητα της οποίας το όνομα εγκალείται οποιαδήποτε στιγμή. Όταν η ένταξη προβάλλεται ως φυσική διαδικασία, τότε το έθνος εξιδανικεύεται (Μπαλιμπάρ & Βαλλερστάιν 2017: 151-152).

Η προβολή του εθνισμού ως φυσικού, οφείλεται στη γλώσσα και τη φυλή. Αν και οι δύο είναι, κατά μια έννοια ανταγωνιστικές μεταξύ τους, θεωρείται απαραίτητο να λειτουργούν συμπληρωματικά για να διατηρείται η ενότητα του λαού. Αρχικά, η γλώσσα προσφέρει τη δυνατότητα της επικοινωνίας. Για την ακρίβεια, οι πληθυσμοί που προέρχονται από πολύ διαφορετικές κοινωνικές συνθήκες είναι σχεδόν αδύνατο να επικοινωνήσουν μεταξύ τους. Αξιοποιώντας θεσμούς, όπως το σχολείο, που ασχολούνται με την κοινωνικοποίηση των ατόμων, διευκολύνεται η επικοινωνία των ανθρώπων με την εκμάθηση της δικής τους εθνικής γλώσσας. Παρόλα αυτά, μόνο με

τη γλώσσα δεν παράγεται ο εθνισμός. Και τούτο, διότι η γλώσσα έχει εσωτερικές διαφοροποιήσεις με αποτέλεσμα να διαιρεί ορισμένες φορές παρά να ενώνει. Ωστόσο, πολλές φορές άτομα διαφορετικής προελεύσεως δεν παύουν να διεκδικούν την εθνική ταυτότητα του πληθυσμού. Στην περίπτωση αυτή αναδεικνύεται η λειτουργική αναγκαιότητα της φυλής. Υπό το πρίσμα της φυλής, η ενότητα του λαού έγκειται σε μία κοινή καταγωγή αλλά και σε ένα κοινό μέλλον. Επιπλέον, η φυλή αμβλύνει τις διαφορές που προκύπτουν από τη γλώσσα, κι αυτό οφείλεται στη δυναμική της γενεαλογίας, δηλαδή της συνέχειας των ατόμων στο χρόνο (Μπαλιμπάρ & Βαλλερστάιν 2017: 152-154).

VII. Σύμφωνα με τον Μπαλιμπάρ, ο ταξικός ρατσισμός είναι ο ρατσισμός της νέας εποχής, της εποχής της αστικής κυριαρχίας και θέτει ως στόχο του το προλεταριάτο. Η εργατική τάξη μετουσιώνεται, θεωρητικά, σε επικίνδυνη τάξη. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω ψευδοεπιστημονικών θεωριών και κλιμάκωσης του κοινωνικού και θεσμικού ελέγχου που ασκείται στην εργατική τάξη. Συγκεκριμένα, η κυρίαρχη αστική τάξη δεν απέκλεισε πρωτογενώς και άμεσα το προλεταριάτο, διαμόρφωσε όμως το πολιτικό πεδίο, ώστε αυτό να συμβεί δευτερογενώς. Επιπροσθέτως, και καθώς σύμφωνα με το Γάλλο διανοητή η εργατική τάξη δεν έχει σταθερά όρια, η ίδια η αστική τάξη είναι αυτή που επιχειρεί να θέσει όρια τουλάχιστον σε ένα μέρος της εργατικής τάξης, μέσω του ελέγχου της εκπαίδευσης και της αναπαραγωγής των εκμεταλλευτικών σχέσεων. Σε αυτό συμβάλλει και το στοιχείο “κληρονομικότητας” της ταξικής συνθήκης, μέσω των θεσμών της οικογένειας και της εκπαίδευσης. Ταυτόχρονα όμως, επιδιώκεται η διατήρηση της κινητικότητας στο εσωτερικό της εργατικής τάξης, για να διατηρείται ο ανταγωνισμός μεταξύ των εργατών, αλλά και να υπάρχει μεγάλος πληθυσμός εργατών ως εφεδρικός στρατός εργασίας, όταν παραστεί ανάγκη (Μπαλιμπάρ & Βαλλερστάιν 2017: 327-328).

Σύμφωνα πάντα με τον Ετιέν Μπαλιμπάρ, σε όλες τις τάξεις ελλοχεύει ο κίνδυνος εμφάνισης του ρατσισμού. Από την άλλη πλευρά, η πάλη των τάξεων και ο εθνικισμός υπερκαθορίζουν το ρατσιστικό φαινόμενο. Αυτό αποδεικνύεται στις μελέτες για την μετανάστευση, ένα πεδίο συνάντησης των δύο καθορισμών, του

φυλετικού στίγματος και του ταξικού μίσους. Ιστορικά, ο αντιμεταναστευτικός ρατσισμός ταυτίζει την **ταξική κατάσταση** με την **εθνική καταγωγή** με αποτέλεσμα να γεννιέται μια σειρά ιδιόμορφων ανταγωνισμών. Παρατηρούμε πως **τάξη** και **φυλή**, παρά το γεγονός ότι είναι σαφώς διακριτές έννοιες, σχετίζονται διαλεκτικά, με αποτέλεσμα πολλές φορές ο ρατσισμός να παρουσιάζεται σαν αντανάκλαση ορισμένης ταξικής συνθήκης (Μπαλιμπάρ & Βαλλερστάιν 2017: 320-321).

Σε ένα άλλο επίπεδο και με όρους *κοσμοοικονομίας*, δηλαδή χωρισμού του κόσμου σε *κέντρο* και *περιφέρεια* και περαιτέρω εγκαθίδρυσης σχέσεων κυριαρχίας ανάμεσα στους δύο πόλους, το κέντρο αναπτύσσει πρακτικές εκμετάλλευσης και συσσώρευσης ισχύος και κεφαλαίου έναντι της περιφέρειας, η οποία καταλήγει να υποτάσσεται στην κυριαρχία του κέντρου. Για τον ίδιο τον Μπαλιμπάρ, η κοσμοοικονομία είναι αποκλειστικά καπιταλιστικό φαινόμενο, του οποίου οι συνέπειες ποικίλουν, ιδίως λόγω των ραγδαίων εξελίξεων στην επικοινωνία (Μπαλιμπάρ & Βαλλερστάιν 2017: 141). Ως εκ τούτου, ο κόσμος χωρίζεται ρατσιστικά σε δύο κατηγορίες ανθρώπων: σε αυτή των αναπτυγμένων χωρών και σε εκείνη των υπανάπτυκτων. Κατά συνέπεια, στον κόσμο σκιαγραφείται μία νέα κατάσταση, η οποία ομοιάζει με το φαινόμενο του εσωτερικού αποκλεισμού, αλλά αναδύεται και λειτουργεί σε παγκόσμια κλίμακα (Wallerstein 2004:22-23). Αυτή η κοσμοοικονομική κυριαρχία ενυπάρχει και στους κόλπους της εργατικής τάξης, με αποτέλεσμα να οξύνεται ο ανταγωνισμός μεταξύ των εργατών σε παγκόσμιο επίπεδο και να δημιουργούνται εσωτερικές ιεραρχίες. Ανάμεσα στους εργάτες ενός έθνους-κράτους και τους ξένους εργάτες αναπτύσσεται μία ανταγωνιστική σχέση, με αποτέλεσμα οι μετανάστες να δημιουργούν μία υπο-τάξη (*underclass*), η οποία αποτελεί ένα εφεδρικό στρατό εργασίας (Μπαλιμπάρ 1993: 70). Διότι, όπως αναφέρει και ο Βαλλερστάιν ο ρατσισμός δημιουργεί στρώματα εντός της εργατικής τάξης, αλλά δεν αποβάλλει τα κατώτερα, για να μπορεί να τα εκμεταλλεύεται με το σύστημα της χαμηλής αμοιβής (Βαλλερστάιν 1987: 110).

VIII. Σε μεταγενέστερες μελέτες, ο Ετιέν Μπαλιμπάρ, σκιαγραφώντας το φαινόμενο του αποκλεισμού (exclusion), διατυπώνει τη θέση του περί ενός *«ρατσισμού χωρίς φυλή»*. Πρόκειται για ένα αρκετά σύνθετο σχήμα, το οποίο υπερβαίνει τις ιστορικές μορφές του ρατσισμού και συναρθρώνει μία σειρά από ποικίλες διακρίσεις και στιγματισμούς διάφορων κοινωνικών ομάδων (Balibar 2014:199-201). Ειδικότερα, το φαινόμενο του αποκλεισμού αφορά κάθε διαφορετικότητα και ετερότητα. Τοιουτοτρόπως, παρατηρείται η ώσμωση του ρατσιστικού φαινομένου με άλλου τύπου διακρίσεις, όπως ο σεξισμός, η αποξένωση, ο ατομισμός κι ο εθνικισμός όπως προαναφέρθηκε. Επί της ουσίας, το σύστημα αποκλεισμού και οι ρατσιστικές πρακτικές, ως έχουν περιγραφεί μέχρι τώρα, χαρακτηρίζονται από μία ετερόκλητη δομή εξουσιών. Συγκεκριμένα, αυτή η ετερόκλητη δομή συναρθρώνεται με άλλες δομές διάκρισης πέραν του εθνικισμού, όπως πατριαρχία, κουλτούρα της αγοράς και ατομισμός, αλλά και θρησκευτική μισαλλοδοξία (Balibar 2005b: 24).¹⁶ Αναφορές στη συνάρθρωση αυτού του είδους συναντούμε και στο *«Φυλή, έθνος, τάξη. Οι διαφορούμενες ταυτότητες»*. Πράγματι ο Μπαλιμπάρ είναι σαφής: ο ξένος πάντα στιγματίζεται συνδυαστικά με άλλες ταυτότητες πέραν της φυλετικής, με χαρακτηριστικότερη ίσως αυτή του λεγόμενου σεξουαλικού ρατσισμού, σύμφωνα με τον οποίο ο ξένος άνδρας χαρακτηρίζεται πολλές φορές ως βιαστής (Μπαλιμπάρ & Βαλλερστάιν 2017: 81).

¹⁶ <http://dx.doi.org/10.1080/1353464052000321074>

Ενότητα 2η: Ο (νεο)ρατσισμός στην Ευρώπη και τον κόσμο: η προσέγγιση του Ετιέν Μπαλιμπάρ

I. Σε συνεντεύξεις του, ο Γάλλος στοχαστής, αναλύοντας την Ευρωπαϊκή Ένωση, τονίζει, ότι το ήθος των Μουσουλμάνων και των προσφύγων¹⁷ στο πλαίσιο της Ευρώπης αποτελεί το εξιλαστήριο θύμα, τον εύκολο και συνήθη στόχο για το ξέσπασμα του συλλογικού μίσους, το οποίο πηγάζει από τις καταστάσεις κρίσης της Ένωσης. Επιπροσθέτως, αναφορικά με τις συνέπειες των φιλελεύθερων πολιτικών της Ένωσης, ο Γάλλος φιλόσοφος υποστηρίζει ότι αυτές σχετίζονται με την άνοδο των ανταγωνισμών μεταξύ των εθνών κρατών-μελών της Ένωσης. Ωστόσο, όπως ο ίδιος ο στοχαστής επισημαίνει αυτές οι πολιτικές δεν αποτελούν τη μοναδική αιτία της συγκεκριμένης εξέλιξης, η βασική αιτία συνίσταται στην ελλιπή διάθεση υπέρβασης της εθνικής ταυτότητας σε μία νέα υπερεθνική μορφή. Επιπλέον, ο εθνικισμός ανάμεσα στα κράτη μέλη καλλιεργείται, κατά τον Μπαλιμπάρ, από τους ίδιους τους θεσμούς της Ένωσης, οι οποίοι υποδαυλίζουν τον ανταγωνισμό και συμβάλλουν στην απαξίωση τους. Τέλος, επισημαίνεται η απώλεια της ηθικής νομιμοποίησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς από πολιτισμικής άποψης ο μέσος Ευρωπαίος πολίτης, δεν θεωρεί την Ένωση φορέα ιδανικών στον καιρό της παγκοσμιοποίησης, εκτίμηση που οφείλεται στις πολιτικές της Ένωσης¹⁸.

Κατά καιρούς, ο Γάλλος στοχαστής τονίζει τις καλπάζουσες ανισότητες οι οποίες ενυπάρχουν στο πλαίσιο της Ευρώπης. Οι ανισότητες αυτές είναι κατανεμημένες σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, αλλά με ασύμμετρο τρόπο, σε κέντρο και περιφέρεια της Ένωσης. Το φαινόμενο αυτό επιδεινώθηκε με τις βίαιες πολιτικές των ισχυρών μελών απέναντι σε χώρες όπως οι Μεσογειακές. Εν συνεχεία, αυτή η εξέλιξη επέφερε τις

17 Ο όρος 'πρόσφυγας' χρησιμοποιείται σε αυτή την εργασία με την *κοινωνιολογική* του έννοια, χωρίς να λειτουργεί στη *νομική* αντίστιξή του προς αυτή του 'μετανάστη'.

18 Απόσπασμα από συνέντευξη του φιλοσόφου, Τρία σημεία κλειδιά για την ενωμένη Ευρώπη

<http://epohi.gr/o-etien-balibar-analyei-tria-shmeia-kleidia-gia-thn-enwmenh-eurwph/>

δικές της συνέπειες, χαρακτηριστικότερη των οποίων υπήρξε η κλιμάκωση των εθνικισμών, εντός των συνόρων της Ένωσης. Εκμεταλλευόμενες τις ανίσχυρες οικονομικά χώρες, οι ισχυρές χώρες συνέτριψαν τις οικονομικά ανίσχυρες χώρες, οξύνοντας έτσι τη δυναμική ήδη υπάρχοντων εθνικισμών. Επιπλέον, κάθε μορφή ασφάλειας και κοινωνικής αλληλεγγύης οικοδομήθηκε πάνω στην εθνική συνοχή των κρατών μελών, γεγονός που ενίσχυσε περαιτέρω εθνικιστικά φαινόμενα. Τέλος, η νομισματική ένωση της Ευρώπης, η οποία έχει ως σκοπό την εξυπηρέτηση αμιγώς ταξικών συμφερόντων, συνέβαλε στη δημιουργία εσωτερικού ανταγωνισμού ανάμεσα σε διαφορετικής ταυτότητας εργαζομένους εντός του ίδιου του κράτους¹⁹.

II. Ο Ετιέν Μπαλιμπάρ, στις αναλύσεις του για την Ευρωπαϊκή Ένωση, έχει αναλύσει τις αιτίες, οι οποίες βρίσκονται πίσω από την έξαρση των εθνικισμών στην ευρωπαϊκή ενδοχώρα. Αρχικά, θα εστιάσουμε στην παρατήρηση του Γάλλου στοχαστή, η οποία αναφέρεται στην διεύρυνση του χάσματος ανάμεσα σε Ευρωπαϊκό Βορρά και Νότο, γεγονός που ενισχύει και ενισχύεται από τον μεταξύ τους ανταγωνισμό. Συγκεκριμένα, ο Μπαλιμπάρ προσδιορίζει τα κράτη του Βορρά ως «Κράτη πιστωτές», ενώ τα κράτη του νότου εμφανίζονται ως «Κράτη χρεώστες». Ο διαχωρισμός αυτός, αποτελεί προέκταση του οικονομικού σχεδιασμού της Ένωσης, αλλά και του πολιτικού της σχεδιασμού, ο οποίος πραγματοποιήθηκε μέσω των «**εντατικών**» και «**εκτατικών**» διαδικασιών που έλαβαν χώρα στην Ένωση. Με τους δύο αυτούς όρους εννοούμε την ενσωμάτωση στην Ένωση μελών νέων κρατών και τη διανομή προνομίων και δικαιωμάτων στα κράτη μέλη. Όσον αφορά την οικονομική πολιτική, ο Μπαλιμπάρ θεωρεί ότι το δόγμα του *ordo liberal*, δηλαδή η εμμονή στην σταθερότητα του ευρώ, αποτρέπει την πολιτική ολοκλήρωση της Ένωσης και δημιουργεί χάσμα μεταξύ των χωρών (Balibar 2017a: 69-71).

Από την άλλη πλευρά, το δόγμα της (εθνικής) *κυριαρχίας (soverainisme)* και ο «φεντεραλισμός», αποτελούν τα δομικά υλικά για την οικοδόμηση της Ευρωπαϊκής

19 Απόσπασμα από συνέντευξη του φιλοσόφου, Ευρώπη: ένα μπλοκαρισμένο πολιτικό σύστημα,

Ένωσης. Δυστυχώς, όμως, καμία από τις δύο αυτές παραμέτρους δεν κατέστη δυνατό να ανταποκριθεί στις προσδοκίες που είχαν αναπτυχθεί γύρω από αυτές· απεναντίας, προέκυψε η αμοιβαία εξουδετέρωσή τους μέσω των θεσμών. Ειδικότερα, το δόγμα της εθνικής κυριαρχίας παρήγαγε και παράγει εθνικισμούς, ενώ ο φεντεραλισμός δεν κατάφερε ποτέ να παρουσιαστεί ως ένα πρόταγμα με ισχυρά ερείσματα. Λειτουργήσε μόνο σε μία λανθάνουσα μορφή, με συνδετικό στοιχείο την αυταρχική γραφειοκρατία, καθώς όπως επίσης υποστηρίζει εύστοχα ο Μπαλιμπάρ στην Ευρωπαϊκή Ένωση έχει επιβληθεί ένας κρατισμός χωρίς να υπάρχει κράτος. Είναι χαρακτηριστική από αυτή την άποψη η αδυναμία δημιουργίας μίας **ευρωπαϊκής υπηκοότητας**. Συμπερασματικά, αυτή η κατάσταση οδηγεί στον ανισομερή καταμερισμό εξουσιών αλλά και πολιτικών δικαιωμάτων, με βάση τα δίπολα Βρυξελλών-Στρασβούργου και Βερολίνου-Παρισιού, που συντελούν στην εκάστοτε εξυπηρέτηση των συμφερόντων των ηγεμονικών κρατών (Balibar 2017a: 73-74).

Σε ένα άλλο επίπεδο ανάλυσης, ο Ετιέν Μπαλιμπάρ, εστιάζει στις *κοινωνικές ανισότητες*, και ιδιαίτερα στον τρόπο με τον οποίο αυτές κατανέμονται στα επιμέρους εθνικά κράτη. Ειδικότερα, αναφέρεται στον τρόπο διαχείρισης των κοινωνικών και οικονομικών-εισοδηματικών ανισοτήτων, οι οποίες αναπτύσσονται στο εσωτερικό των κρατών μελών, δημιουργώντας ωστόσο τους όρους μίας σχετικής αυτονομίας για την πολιτική διαχείριση τους. Στόχος των πολιτικών αυτών είναι τα κράτη να γίνουν πιο ανταγωνιστικά, ώστε να μπορέσουν να προσελκύσουν διεθνή κεφάλαια για επενδύσεις. Ωστόσο, αυτή η αυτονομία είναι σχετική, διότι δεν μπορούν να δράσουν πολύ διαφορετικά από το γενικό κανόνα, δηλαδή τη λογική πολιτικής διαχείρισης των ανισοτήτων που ακολουθούν όλα τα υπόλοιπα κράτη. Σε κάθε περίπτωση, παρατηρούμε μία σχέση αλληλεξάρτησης μεταξύ των κρατών (Balibar 2017a: 105-108). Επιπλέον, η σχέση των κρατών με την αγορά, σύμφωνα πάντα με τον Μπαλιμπάρ ως μελετητή του (νεο)ραττισμού, κινείται μεν στη λογική της πάλης των τάξεων, όμως η τάξη αποτελεί έννοια διφορούμενη, με ασταθή όρια, με αποτέλεσμα, τουλάχιστον στις μέρες μας να προκρίνεται συχνά η χρήση του όρου “πλήθος”. Ειδικότερα, όπως εκτιμά ο Μπαλιμπάρ, το πλήθος είναι εμπλέκεται αναπόφευκτα

στον τρόπο λειτουργίας του χρηματοπιστωτικού συστήματος, επιδιώκοντας να ικανοποιήσει κατά το δυνατόν τα όποια συμφέροντά του. Ουσιαστικά, τα θύματα της κοινωνικής ανισότητας, οι αποκλεισμένοι, είναι αυτοί που επί της ουσίας πληρώνουν και στηρίζουν το χρηματοπιστωτικό σύστημα. Αξίζει μάλιστα να επισημανθεί ότι, για τον Μπαλιμπάρ, ο τρόπος, με τον οποίο οι άνθρωποι διεκδικούν και υπερασπίζονται τα συμφέροντά τους, δεν είναι αποκλειστικά ταξικός ή εθνικός, αλλά συνάρτηση της δράσης ιστορικών μπλοκ απέναντι στην κυριαρχία και την ηγεμονία των ισχυρών (Balibar 2017a: 108-110).

Με όρους “κοσμοοικονομίας, φαινομένου που προσδιορίσαμε ήδη στο θεωρητικό σκέλος παρουσίασης της ανάλυσης του Μπαλιμπάρ, ο ευρωπαϊκός Βορράς καθίσταται το *κέντρο*, ενώ ο ευρωπαϊκός νότος αποτελεί την *περιφέρεια*. Αναλυτικότερα, μεταξύ των δύο αυτών πόλων, αναπτύσσεται μία σχέση κυριαρχίας και εκμετάλλευσης, με το Βορρά να συσσωρεύει κεφάλαια μέσω του χρηματοπιστωτικού συστήματος και των μνημονίων που επιβλήθηκαν στο Νότο. Αυτή ακριβώς η πρακτική, σύμφωνα πάντα με τον Μπαλιμπάρ, παροξύνει το ρατσιστικό στιγματισμό των χωρών του Νότου. Επιπλέον, ένα τέτοιο είδος καθιστά και ενισχύει το ρατσισμό ως φαινόμενο *αυτοαναφορικό* και *ετεροναφορικό*. Συγκεκριμένα, τα ηγεμονικά κράτη αυτοπροσδιορίζονται ως πληθυσμιακή και πολιτική ελίτ, ενώ τα κράτη του ευρωπαϊκού Νότου υφίστανται το στιγματισμό τους σαν κατώτερης κατηγορίας ανθρώπων. Για παράδειγμα, στην ελληνική περίπτωση, ο ελληνικός λαός στιγματίστηκε ως ένας διεφθαρμένος λαός, ένας λαός τεμπέληδων (Μπαρτσιδής 2017). Αυτός ο στιγματισμός συνέβαλε στο να επιβληθούν και να νομιμοποιηθούν οι δυσχερείς οικονομικές πολιτικές λιτότητας έναντι των Ελλήνων και να μειωθεί ο πλούτος του ελληνικού κράτους, την ίδια στιγμή που ενισχύουν τη θέση τους τα κράτη του ευρωπαϊκού Βορρά.

Εν άλλους λόγους, στο πλαίσιο ανάλυσης του Μπαλιμπάρ το θεσμικό οικοδόμημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προβάλλει ως μια ιεραρχική δομή, με βάση τη διάκριση ισχυρών χωρών, όπως η Γαλλία και η Γερμανία, και άλλων πιο αδύναμων χωρών, όπως οι χώρες του πρώην Ανατολικού Μπλοκ, η Ελλάδα κλπ. Επί της ουσίας,

πρόκειται για ένα διαχωρισμό της Ένωσης σε κέντρο και περιφέρεια, σύμφωνα και με το θεωρητικό υπόδειγμα της κοσμοοικονομίας. Ανάμεσα στους δύο πόλους, επισημαίνει ο Μπαλιμπάρ, έχει αναπτυχθεί μία σχέση κυριαρχίας με αποτέλεσμα να ικανοποιούνται τα οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα των ισχυρών κρατών, ενώ τα πλέον αδύναμα οδηγούνται σε μία κατάσταση εγκλωβισμού σε δυσχερείς συνθήκες, χωρίς να φαίνεται στον ορίζοντα κάποια διέξοδος. Επί της ουσίας, σχηματίζεται μία ηγεμονία των ισχυρών κρατών έναντι των αδυνάμων, η οποία ακολουθεί τη μεθοδολογία της πολιτικής της κοσμοοικονομίας, όπως την παρουσιάζει και επεξεργάζεται ο Wallerstein. Ειδικότερα, τα ισχυρά κράτη κυριαρχούν της παραγωγής σε ένα δια-κρατικό επίπεδο, με ελάχιστη έως μηδενική χρήση στρατιωτικών δυνάμεων και διαμορφώνουν, σε επίπεδο πολιτισμού, μία γλώσσα εξήγησης του κόσμου (Wallerstein 2004: 57-58). Επιπροσθέτως, ο φιλόσοφος διακρίνει επιμέρους περιφέρειες, οι οποίες, λόγω των ιδιαίτερων εθνικών, και όχι μόνο, χαρακτηριστικών τους, δεν μπορούν να συγκροτήσουν ένα ομοιογενές σχήμα. Τοιουτοτρόπως, σχηματίζονται **ταυτότητες** στον ευρωπαϊκό χώρο. Για την ακρίβεια, όπως ισχυρίζεται ο Μπαλιμπάρ, τα κράτη του κέντρου αποκτούν μία ευρωπαϊκή ταυτότητα, ενώ τα υπόλοιπα κράτη, κατεξοχήν αυτά του ευρωπαϊκού Νότου, σχηματίζουν επιμέρους ταυτότητες με έντονα τα δικά τους εθνικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά (Balibar 2017a: 111-114).

Με βάση μία τέτοια προσέγγιση, ο Μπαλιμπάρ εστιάζει στα χαρακτηριστικά του ρατσισμού ως *περικλείοντα ρατσισμού*. Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, “περικλείονται” χώρες, όπως η Ελλάδα, με σκοπό να δίνεται η δυνατότητα στις ισχυρές χώρες της Ένωσης να ασκούν πολιτικές οικονομικής και ευρύτερης κοινωνικής εκμετάλλευσης με όρους” κοινωνικού ρατσισμού”.

Σε συνάρτηση με τα προηγούμενα, ο Μπαλιμπάρ προσθέτει ότι αυτός ο διαχωρισμός ανάμεσα σε Βορρά και Νότο στην Ευρώπη αντανακλάται και αντιστοιχεί στην κοινωνική αναπαράσταση των “Βορείων” ως Ευρωπαίων, ενώ οι πληθυσμοί της μεσογειακής περιφέρειας αναπαρίστανται ως “άνθρωποι του Νότου”. Ως προς αυτή τη διάκριση μάλιστα, ο στοχαστής εντοπίζει ότι σχέσεις μεταξύ των

ισχυρών χωρών και των λιγότερο ισχυρών ή και ανίσχυρων, κρατών είναι κυρίως ταξικές σχέσεις, οι οποίες έχουν “εθνοποιηθεί”. Στην πραγματικότητα, πρόκειται για μία μορφή πλασματικού εθνισμού, όπως έχουμε προαναφέρει, αλλά σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Για την ακρίβεια, δημιουργείται ένα ευρωπαϊκό *εμείς* έναντι των Ευρωπαίων *άλλων*, με αποτέλεσμα την ανάδυση (νεο)ρατσιστικών ανισοτήτων και διακρίσεων.

III. Σε συνέχεια των όσων έχουμε αναφέρει ως τώρα, σχετικά με τις μελέτες και τις παρατηρήσεις του Ετιέν Μπαλιμπάρ για το σύγχρονο ρατσισμό, θα επικεντρωθούμε τώρα στη σχέση του *λαϊκισμού* με τον *εθνικισμό*, σχέση καθοριστικής σημασίας για την εξέλιξη του (νεο)ρατσισμού ως προβλήματος των καιρών στον ευρωπαϊκό χώρο. Από τη μία πλευρά, οι θεσμοί του έθνους-κράτους λειτουργούν υπό πίεση, συγκροτώντας μια εξαιρετικά εύθραυστη κοινωνική, πολιτική και πολιτισμική κατάσταση, και μάλιστα σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης με νεοφιλελεύθερο πρόσημο. Από την άλλη πλευρά, οξύνεται, επιμένει ο Μπαλιμπάρ, ένα αίσθημα ξеноφοβίας και μισαλλοδοξίας με αποτέλεσμα το στιγματισμό του ξένου, δηλαδή του μη Ευρωπαίου, ιδίως του Μουσουλμάνου, οπότε ενισχύεται και το φαινόμενο της Ισλαμοφοβίας. (Balibar 2017a: 163)

Ο στιγματισμός του ξένου, κατά τον Μπαλιμπάρ, φαίνεται να εξυπηρετεί τα συμφέροντα μίας νεοφιλελεύθερης Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πιο συγκεκριμένα, αυτή η διαρκής απειλή ενός μόνιμου εξωτερικού εχθρού επιτρέπει την αποδυνάμωση του δημοκρατικού διαλόγου στο εσωτερικό της ευρωπαϊκής κοινότητας. Αποτέλεσμα αυτής της συνθήκης, είναι η περαιτέρω διεύρυνση του χάσματος μεταξύ ισχυρών και ανίσχυρων κρατών της Ένωσης, καθώς οι ισχυροί νομιμοποιούν την κυριαρχία τους στο όνομα αυτής της “απειλής”. Συνεπώς, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε, με αφετηρία τα λεγόμενα του στοχαστή, ότι στην Ευρώπη έχει διαμορφωθεί ένα πρόσφορο έδαφος για να καρποφορήσει η νεορατσιστική ξеноφοβία και ο στιγματισμός του ξένου. Σε αυτή την κατεύθυνση, εξάλλου, παρατηρείται και το συλλογικό αίσθημα κοινωνικής και οικονομικής ανασφάλειας που έχει κυριαρχήσει στην Ευρώπη εξαιτίας της οικονομικής κρίσης σε συνδυασμό με την αστάθεια του

ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Με λίγα λόγια, κατά το στοχαστή, διαμορφώνεται στην Ευρώπη ένα ευρωπαϊκό Απαρτχάιντ. Αυτό οφείλεται εν πολλοίς στη Συνθήκη του Μάαστριχτ, σύμφωνα με την οποία Ευρωπαίοι πολίτες είναι όσοι έχουν ιθαγένεια ενός από τα κράτη μέλη της Ένωσης. Ως αποτέλεσμα, εργάτες προερχόμενοι από άλλες χώρες θεωρούνται στην πράξη κατώτερης τάξης από τους Ευρωπαίους εργάτες και βιώνουν τον αποκλεισμό (Balibar 2004:43-45). Ο Γάλλος στοχαστής συγκλίνει στην προκειμένη περίπτωση με τη θέση περί «*κατάστασης εξαίρεσης*» ως *κανονικότητας*, όπως την προσδιορίζει ο Giorgio Agamben (Agamben 2005: 11). Επισημαίνει, επιπροσθέτως, ότι όλες εκείνες οι διεθνείς συλλογικές ανθρωπιστικές προσδοκίες, οι οποίες εκφράζονταν στην Ευρώπη, έχουν πλέον παύσει να υφίστανται. Ο ευρωπαϊκός κόσμος, στην προσπάθεια του να προασπίσει οτιδήποτε θεωρεί ευρωπαϊκό κεκτημένο, προσφεύγει σε πολιτικές πρακτικές μισαλλοδοξίας και ρατσισμού, καθώς ο ξένος αντιμετωπίζεται κοινωνικά σαν επικίνδυνος, δηλαδή σαν αυτός που θα διαταράξει την κανονικότητα της ζωής των ευρωπαϊκών πολιτών των ισχυρών κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Balibar 2017a: 164-165).

Στο σημείο αυτό, μπορούμε πλέον να διακρίνουμε στις αναλύσεις του Μπαλιμπάρ, δύο από τις κρισιακές λειτουργίες του (νεο)ρατσισμού. Αφενός, μια κοινωνική λειτουργία, η οποία δημιουργεί διακρίσεις. Αναφερόμαστε στο φιλελεύθερο καθεστώς, όπως αυτό κυριαρχεί στα πλαίσια της Ένωσης. Αφετέρου, μια θεσμική κρίση, συνέχεια της οικονομικής κρίσης, η οποία “δοκιμάζει” συχνά τα θεμέλια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με αποτέλεσμα να ενισχύει το αίσθημα φόβου στις μάζες. Πέραν της οικονομικής κρίσης όμως, ιδιαίτερα η προσφυγική κρίση σύμφωνα με τις μελέτες του Μπαλιμπάρ, έχει βαθύνει την κρίση νομιμοποίησης και την έλλειψη εμπιστοσύνης προς τους θεσμούς από τους Ευρωπαίους πολίτες. Συγκεκριμένα, η συσσωρευμένη δυσπιστία απέναντι στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα και σε ό, τι αυτό πρεσβεύει, εξαιτίας και των πολιτικών αποφάσεων που ελήφθησαν για την αντιμετώπιση των κρίσεων, τρέφει το αίσθημα ανασφάλειας και αδυνατίζει την όποια προοπτική δημιουργίας *ταυτότητας*. Σε αυτό το πλαίσιο, αναδύεται το φαινόμενο του “*αποκλείοντα ρατσισμού*” με το οποίο ο Μπαλιμπάρ στιγματισμό των ξένων σαν

επικίνδυνων για το κοινωνικό σύνολο, με αποτέλεσμα να εκδιώκονται οι ξένοι υπό το πρόσχημα του κινδύνου αλλοίωσης της κοινότητας. Εν άλλους λόγους, μέσα από το πρίσμα του “αποκλείοντα ρατσισμού” ο Μπαλιμπάρ διαβάσει το διωγμό των προσφύγων ως ένα είδος προσχηματικής κάθαρσης του κοινωνικού σώματος . Επιπλέον, και έχοντας εντοπίσει τη λειτουργία ενός Ευρωπαϊκού Απαρτχάιντ, ο φιλόσοφος ενισχύει τη θέση του για ένα είδος “**περικλείοντα ρατσισμού**”. Και βεβαίως, ο στιγματισμός των προσφύγων καταμαρτυρά και την ύπαρξη ενός **ετεροαναφορικού ρατσισμού**, ο οποίος ανάγει σε “φυλή” τους στιγματισμένους πρόσφυγες.

Είναι προφανές ότι το ρατσιστικό φαινόμενο στην Ευρώπη, σύμφωνα τουλάχιστον με τον Μπαλιμπάρ, δεν πρέπει να ανάγεται απλουστευτικά σε προηγούμενες μορφές του. Διακρίνει στην ευρωπαϊκή ήπειρο μία χαλαρότητα αναφορικά με το φαινόμενο της ξενοφοβίας. Ο Γάλλος φιλόσοφος προσάπτει σε κύκλους και ρεύματα της επιστημονικής κοινότητας τάσεις στήριξης αυτής της χαλαρότητας, με διατυπώσεις που παραπέμπουν στο αδύνατο της επανάληψης αποτρόπαιων καταστάσεων του παρελθόντος είτε στην υπόθεση ότι η Ευρώπη έχει πάρει πια το μάθημά της. Επιπλέον, ο φιλόσοφος προβληματίζεται έντονα με την τάση να συνδέεται, ως και να συγχέεται, ο ρατσισμός με το *λαϊκισμό*. Αυτή η σύγχυση οδηγεί στην ενσωμάτωση του ρατσισμού στην κοινότητα με πιο ομαλό και αποδεκτό τρόπο. Από την πλευρά του, ωστόσο, ο Μπαλιμπάρ επισημαίνει ότι ο (νεο)ρατσισμός έχει ομοιότητες με τον φασισμό του παρελθόντος. Είναι χαρακτηριστική, από αυτή την άποψη, η αντιμετώπιση των μειονοτήτων στις επικράτειες των κρατών της Ευρώπης, σαν εσωτερικού εχθρού, ο οποίος απειλεί δήθεν την εθνική τους ταυτότητα (Balibar 2017a: 168).

Συμπερασματικά, σύμφωνα με τις αναλύσεις του φιλοσόφου, βρισκόμαστε εντός μίας διαδικασίας “αποδημοκρατικοποίησης” στον ευρωπαϊκό χώρο, διαδικασία που αποτελεί σύμπτωμα όλων των *νεοφιλελεύθερων δημοκρατιών*. Διαμορφώνεται πλέον μία κατάσταση, όπου οι *δημοκρατίες* καθίστανται εχθρικές απέναντι στους δικούς τους λαούς. Οι φερόμενοι ως **λαϊκιστές**, διαδραματίζουν το ρόλο του εκπροσώπου των δικαιωμάτων όλων αυτών, οι οποίοι πλέον στερούνται τα δικαιώματά τους. Είναι

αξιοσημείωτο ότι τόσο η δεξιά όσο και η αριστερά, όταν καλούνται να ασκήσουν λαϊκιστική πολιτική, δεν μπορούν να αποφύγουν τη σύνδεση με την εθνική ταυτότητα και τα ιδεώδη του έθνους (Balibar 2017a: 169).

Ο Γάλλος φιλόσοφος επιμένει να τονίζει ότι οι πρωτεργάτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν υπολόγισαν το φαινόμενο του εθνικισμού ως πηγή και έκφραση αντιθέσεων μεταξύ των χωρών, και με σχετική αφέλεια θεώρησαν ότι η οικονομική ενοποίηση των χωρών θα επιφέρει και την κοινωνική και πολιτική ενοποίησή τους, αμβλύνοντας τις μεταξύ τους διαφορές. Αυτό, ωστόσο δεν έγινε εφικτό, διότι ένας τέτοιος στόχος δεν προωθήθηκε ούτε μέσω των εκπαιδευτικών συστημάτων των χωρών ούτε μέσω ενός διεθνούς και κοινωνικού και πολιτικού κινήματος. Οι κυρίαρχες τάξεις αντιθέτως, όπως επιχειρηματολογεί ο Μπαλιμπάρ, υπονομεύουν την ενοποίηση των ευρωπαϊκών λαών, στο βαθμό που αυτό θα έθετε προβλήματα στη δική τους κυριαρχία. Με το σύστημα αντιπροσώπευσης με το οποίο λειτουργεί μέχρι τώρα η Ένωση, οι αστικές τάξεις έχουν τη δυνατότητα να αναλαμβάνουν τα χρέη διαμεσολαβητή και να διαμορφώνουν την πολιτική κατάσταση κατά το δικό τους συμφέρον. Τούτων δοθέντων, δεν προωθήθηκε, συνεπώς, κάποιο μετα-εθνικό μοντέλο, αλλά διατηρήθηκαν οι εθνικιστικές διαφορές των λαών για να αποτραπεί η ανεπιθύμητη από τους κρατούντες ενοποίηση. Εν τέλει, επισημαίνει ο Μπαλιμπάρ, η ίδια η Ευρώπη δεν ενδιαφέρθηκε να ασχοληθεί και να αξιοποιήσει την μεγάλη ποικιλομορφία που τη χαρακτηρίζει. Αντιθέτως, ισχυροποίησε τις διαφορές μεταξύ των εθνών-κρατών (Balibar 2017a: 171-174).

IV. Ο Ετιέν Μπαλιμπάρ, ως κριτικός του ρατσισμού, θα ήταν αδύνατο να μην ασχοληθεί με τη μεγάλη προσφυγική κρίση που ξέσπασε το 2015 κι έκτοτε έχει αλλάξει ριζικά την ευρωπαϊκή ήπειρο. Σε αναλύσεις του, επισημαίνει τη σημαντικότητα της πρωτοβουλίας της γερμανικής Καγκελαρίας να μην επαναπροωθούνται οι πρόσφυγες στη χώρα προέλευσής τους. Συγκεκριμένα, ο φιλόσοφος, αναφορικά με αυτή την πολιτική απόφαση της Γερμανίας, εντοπίζει δύο αίτια, το ένα οικονομικό και το άλλο πολιτιστικό. Το οικονομικό συνίσταται στην

παραγωγική ανάγκη μεταναστευτικής εισροής με μακροπρόθεσμα αποτελέσματα στη γερμανική οικονομία. Κατά δεύτερον, πολιτισμικά και κοινωνικά, η στάση της Γερμανίας συνδέεται με το ότι εν αντιθέσει με άλλες ευρωπαϊκές χώρες (Balibar 2017a: 179), έχει διδαχθεί, όπως πιστεύει ο Μπαλιμπάρ, από τα τραγικά γεγονότα του παρελθόντος (ναζισμός, φασισμός και ψυχρός πόλεμος).

Ο Γάλλος στοχαστής, προσεγγίζει την προσφυγική κρίση σε συνάρτηση με τη γενικευμένη τρομοκρατία και την παγκοσμιοποίηση, με έμφαση στην πολύ επιθετική μορφή που έχει λάβει στο χώρο της Μεσογείου (Balibar 2017a: 179). Εν συνεχεία, ασκεί δριμύτατη κριτική στην πολιτική των ευρωπαϊκών χωρών, οι οποίες αντιμετωπίζουν τους πρόσφυγες σαν απόβλητους της κοινωνίας, κλείνουν τα σύνορα τους και τους διώχνουν σε άλλες χώρες με την παρέμβαση της αστυνομίας και του στρατού (Balibar 2017b: 180). Επιπροσθέτως, στηλιτεύει έντονα τα ευρωπαϊκά κράτη, τα οποία απέρριψαν την πρόταση της Κομισιόν για την κατανομή των προσφύγων αναλογικά προς τον πληθυσμό του κάθε κράτους (Balibar 2017a: 181). Σύμφωνα με τον Μπαλιμπάρ, το μερίδιο ευθύνης της Ευρώπης έναντι των προσφυγικών πληθυσμών αποδεικνύεται ακόμη βαρύτερο στους δικούς μας καιρούς, καθώς ευρωπαϊκές χώρες συνήψαν ετεροβαρείς σχέσεις σε βάρος των περιφερειακών χωρών και προέβησαν σε αδικαιολόγητες στρατιωτικές επιχειρήσεις, προωθώντας το εμπόριο όπλων σε βάρος λαών, οι οποίοι βασανίζονται χρόνια από εμφύλιους πολέμους (Balibar 2017a: 181-182).

Ταυτόχρονα, ο Μπαλιμπάρ προσεγγίζει το προσφυγικό ζήτημα ως μία δημογραφική διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, διότι δεν ενσωματώνονται **κράτη** αλλά **πληθυσμοί**. Τοιουτοτρόπως, δημιουργείται στην Ευρώπη μία **κατάσταση εξαίρεσης** εξαιτίας τριών παραμέτρων. Η πρώτη είναι η παύση λειτουργίας της Συνθήκης του Σένγκεν, με αποτέλεσμα η αποδοχή ή όχι των πληθυσμών να έγκειται στη δικαιοδοσία του κάθε κράτους (Balibar 2017a: 195). Η δεύτερη είναι η εμπόλεμη κατάσταση στη Μέση Ανατολή, η οποία γίνεται πιο έντονη έπειτα από τις εξωτερικές παρεμβάσεις (Balibar 2017a: 196). Η τρίτη παράμετρος που συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας **κατάστασης εξαίρεσης** είναι η υποβάθμιση των δημοκρατικών

αξιών από τα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, γεγονός που οδηγεί σε εσωτερικές κοινωνικές συγκρούσεις στην ίδια την Ένωση (Balibar 2017a: 111-113).

Στο σημείο αυτό, με βάση και τις μεθοδολογικές αρχές μιας κοινωνιολογίας της γνώσης, θα μπορέσουμε να εντοπίσουμε στη στάση των κρατών έναντι των προσφύγων κάποιες από τις δομικές λειτουργίες και προϋποθέσεις του νεορατσισμού. Ειδικότερα, ο Μπαλιμπάρ αναδεικνύει το οικονομικό/ταξικό υπόβαθρο του νεορατσισμού. Όπως προαναφέραμε, η Ευρώπη έχει αναπτύξει οικονομικές σχέσεις με τις χώρες “παραγωγής” μεταναστών και προσφύγων, ιδιαίτερα μάλιστα το εμπόριο όπλων. Προκύπτει και ενισχύεται, κατ’ αυτόν τον τρόπο, μια κυριαρχική σχέση έναντι των κρατών της Εγγύς και Μέσης Ανατολής, η οποία διασφαλίζει τα συμφέροντα των ισχυρών της Δύσης και βυθίζει την Ανατολή σε διαρκή κρίση. Τέλος, η βίαια αναπτυσσόμενη παγκοσμιοποίηση και η γενικευμένη τρομοκρατία, αλλά και η ανάδυση στην επιφάνεια των εσωτερικών προβλημάτων της Ένωσης αναφορικά με τη δημοκρατία, εκβάλλουν σε θεσμικές κρίσεις, που πυροδοτούν το (νεο)ρατσισμό.

Στη βάση των προαναφερθέντων δεδομένων, ο Μπαλιμπάρ εμπλουτίζει το τυπολογικό ανάγλυφο του νεορατσισμού. Εντοπίζει στοιχεία **θεσμικού ρατσισμού**, με αφετηρία κρατικές πολιτικές, οι οποίες έχουν ρατσιστική χροιά, όπως η άρνηση των κρατών να καταναείμουν αναλογικά τους πρόσφυγες στις επικράτειες τους. Έντονα είναι και τα δείγματα ενός **εξωτερικού ρατσισμού**, διότι τα κρατικά σύνορα παραμένουν σημείο αναφοράς στην πολιτική των κρατών της Ευρώπης. Επιπροσθέτως, αυτή η πάγια τακτική του στιγματισμού των προσφύγων σαν αποβλήτων της κοινωνίας, αποτελεί πρακτική παραγωγής ενός **ετεροαναφορικού ρατσισμού**. Συνοπτικά, μπορούμε να διατυπώσουμε τη θέση, ότι επαληθεύεται η υπόθεση εργασίας του Μπαλιμπάρ για τον υβριδικό χαρακτήρα και την πολυστρωματική δόμηση του σύγχρονου ρατσισμού.

V. Για να προσεγγίσουμε το προσφυγικό ζήτημα στην Ευρωπαϊκή ήπειρο, θα χαρτογραφήσουμε την Ευρώπη, με τον τρόπο που την παρουσιάζει ο Μπαλιμπάρ στις

αναλύσεις του. Όπως είναι γνωστό, οι χώρες που υποδέχονται πρώτες και τα περισσότερα ρεύματα προσφύγων στην Ευρώπη είναι η Ελλάδα και η Ιταλία. Από τη δική της πλευρά, η Γαλλία δεν αποδέχεται στο νότιο μέρος της τους πρόσφυγες και τους επιστρέφει στη χώρα προέλευσης, ενώ στο βόρειο μέρος προβαίνει σε διαπραγματεύσεις και σε καταστολή. Από την άλλη πλευρά, η Αγγλία, ως χώρα που δεν έχει εισχωρήσει στη Συνθήκη του Σένγκεν, ωθεί τους πρόσφυγες προς τη Γαλλία. Στην κεντρική Ευρώπη, παρατηρούμε τη Γερμανία να παρέχει ανθρωπιστική βοήθεια και ευκαιρίες για εργασία σε όσους θέλουν να εργαστούν εκεί, ενώ η Ουγγαρία υψώνει τείχος με αποτέλεσμα να ενισχύονται στο έπακρο τα ρατσιστικά αντανakλαστικά μεγάλων τμημάτων των ευρωπαϊκών κοινωνιών. Οδηγούμαστε έτσι, ολοένα και περισσότερο, σε διάκριση ανάμεσα σε “πραγματικούς” Ευρωπαίους και σε πληθυσμούς που δεν είναι “εντελώς Ευρωπαίοι” (Balibar 2017a: 198-199).

Παρακολουθώντας την ανάλυση του Μπαλιμπάρ για το ρατσισμό από μία θεωρητική σκοπιά, εντοπίσαμε ότι ο εθνικισμός ως “πλασματικός εθνισμός”, δημιουργεί *φαντασιακά* μία κοινότητα, το *λαό*, όπου το έθνος λειτουργεί ως εξισωτικός μηχανισμός και *απαλείφει* τις όποιες διαφορές στο εσωτερικό του. Ειδικότερα, δημιουργείται ένα *εμείς*, το οποίο αντιτίθεται στους *άλλους*. Μέσα σε αυτό το αναλυτικό πλαίσιο, αυτοί οι άλλοι είναι οι πρόσφυγες, οι οποίοι, σύμφωνα με το επιστημονικό παράδειγμα του **διαφοριστικού ρατσισμού** που εισηγείται ο Μπαλιμπάρ, στιγματίζονται σαν επικίνδυνοι, με βασικό επιχείρημα ότι θα αλλοιωθεί ο πολιτισμός του κάθε κράτους υποδοχής εξαιτίας της άφιξης και εγκατάστασής τους. Ωστόσο, το “εμείς”, στο οποίο αναφέρεται ο Μπαλιμπάρ δεν είναι ακόμη τουλάχιστον ο “ευρωπαϊκός λαός”. Επί της ουσίας, το *εμείς* παραμένει ο λαός του εκάστοτε έθνους-κράτους. Επιπλέον, το πλάσμα εθνισμού στην προκειμένη περίπτωση φέρνει στην επιφάνεια τον **αυτοαναφορικό** και τον **ετεροαναφορικό ρατσισμό**, με τη μορφή των “πραγματικών” Ευρωπαίων και των “όχι εντελώς” Ευρωπαίων, με τους πρώτους να παρουσιάζονται ως ανώτεροι των δεύτερων.

Μέσα από αυτό το πρίσμα που συγκροτεί ο Μπαλιμπάρ, η πρωτοβουλία της γερμανικής κυβέρνησης να προσφέρει άσυλο στους πρόσφυγες, προκάλεσε μία σειρά

συνεπειών. Πρώτον, ανέδειξε ως πρόβλημα αυτό της διαχείρισης των συνόρων σε σχέση με την εθνική κυριαρχία των κρατών, η οποία δεν έχει πάψει να υφίσταται. Επιπλέον, αναδείχθηκε το ζήτημα της απόδοσης της ιδιότητας του μέλους της Ένωσης, καθώς ακόμη και σήμερα τέτοια ιδιότητα αποδίδεται μέσω **ένταξης υπό προϋποθέσεις** (π.χ. οι χώρες των Βαλκανίων). Όμως, όπως έχει τονίσει κατά καιρούς ο ίδιος ο Μπαλιμπάρ, η Ευρώπη δεν έχει σύνορα. Αποτελεί η ίδια ένα σύνορο, στα μέτρα και σταθμά της παγκοσμιοποίησης, διά μέσου του οποίου και μιας πληθώρας μηχανισμών επιχειρείται η οριοθέτηση και η πειθάρχηση των εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης πληθυσμών (Balibar 2017a: 199-200). Εν προκειμένω, κρίσιμη αποδεικνύεται η διάκριση ανάμεσα σε *πολιτικούς πρόσφυγες* και *οικονομικούς μετανάστες*, με τον δεύτερο να στιγματίζεται αρνητικά προκειμένου να αποφευχθεί η ταύτιση της Ευρώπης με μία ήπειρο μετανάστευσης. Στη βάση αυτής της διάκρισης, οι φερόμενοι ως οικονομικοί μετανάστες επαναπροωθούνται στις πατρίδες τους, εγκλωβίζονται σε στρατόπεδα συγκέντρωσης και μετατρέπονται σε πρόσφυγες. Με καίριο τρόπο, στο σημείο αυτό ο Γάλλος στοχαστής εντοπίζει την ιδανική ευκαιρία να επανέλθει στο προσκήνιο ιδιότητα του Ευρωπαίου πολίτη, η οποία θα αποτελέσει ανάχωμα ενάντια στον στιγματισμό των προσφύγων και μεταναστών. Συνοψίζοντας, τελικά, την αντιρατσιστική κριτική του, ο Μπαλιμπάρ θα αναδείξει με σαφήνεια την κλιμακούμενη αδυναμία του φιλελεύθερου συστήματος, ως συστήματος παραγωγής διακρίσεων, να αντιμετωπίσει τις ανισότητες (Balibar 2017a: 200-201). Τέλος, της προσοχής του διανοητή δε διαφεύγει το γεγονός ότι η Ευρώπη στα πλαίσια αυτής της δημογραφικής αύξησης υπέστη δομικές οικονομικές αλλαγές, με αποτέλεσμα να γίνεται πλέον όλο και πιο φανερό η αδυναμία του φιλελεύθερου συστήματος, το οποίο ως τώρα έχει προωθήσει την ανισότητα, να ανταποκριθεί στις ανάγκες μιας αυθεντικής αντι-ρατσιστικής πολιτικής (Balibar 2017a: 205).

VI. Επιχειρήσαμε ήδη την κριτική παρουσίαση των βασικών παραμέτρων του νεορατσισμού, όπως τον προσεγγίζει θεωρητικά και πρακτικά ο Ετιέν Μπαλιμπάρ. Με βάση όσα προηγήθηκαν στη φιλοσοφία του Μπαλιμπάρ, ο (νεο)ρατσισμός αποτελεί ένα διαφορετικό φαινόμενο από τον παραδοσιακό ρατσισμό. Ειδικότερα, ως

διαφοριστικός ρατσισμός, ο (νεο)ρατσισμός δεν επικεντρώνεται σε βιολογική ανωτερότητα φυλών έναντι άλλων φυλών, αλλά στην κοινωνική και πολιτισμική διαφορετικότητα των πληθυσμών και στρέφεται ενάντια στις υποτιθέμενες ανεπανόρθωτες συνέπειες που μπορεί να επιφέρει η ανάμιξή τους.

Επιπλέον, το ρατσιστικό φαινόμενο δεν συναντάται πλέον σε δεδομένες και σταθερές μορφές. Σύμφωνα με τον Μπαλιμπάρ, είναι ένα φάσμα πολλών ρατσισμών, που μεταλλάσσεται ανάλογα με την κάθε ιστορική συγκυρία. Ο Μπαλιμπάρ επιμένει στο γεγονός ότι ο σύγχρονος ρατσισμός είναι *άμεσα* συνυφασμένος με τον εθνικισμό, θεωρώντας μάλιστα ότι ενυπάρχει ο ένας στον άλλο. Αλλά και ως ταξικό φαινόμενο, ο (νεο)ρατσισμός αποτελεί για τον Μπαλιμπάρ ένα πεδίο συνάντησης πάλης των τάξεων και εθνικισμού. Τέλος, η συνάντηση του ρατσισμού με το φαινόμενο της κοσμοοικονομίας, παράγει σύμφωνα με το στοχαστή, νέες εξαρτήσεις εντός των εθνών κρατών.

Στο επίπεδο της κοινωνικής και πολιτικής εμπειρίας, αναδείξαμε την επαφή της κριτικής θεωρίας του Μπαλιμπάρ με τις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Με όρους κοσμοοικονομίας, και με βάση την τυπολογία του Μπαλιμπάρ, ανιχνεύσαμε στην ευρωπαϊκή ενδοχώρα κατηγορίες ρατσισμού, όπως ο περικλείων και ο εσωτερικός ρατσισμός ανάμεσα στα κράτη. Πέραν τούτου, παρουσιάζοντας την επιχειρηματολογία του Μπαλιμπάρ για την κρίση των δημοκρατικών θεσμών της Ένωσης, επισημάναμε τη σχέση λαϊκισμού και εθνικισμού εντός του πλαισίου και ως αποτέλεσμα της οικονομικής και προσφυγικής κρίσης. Τέλος, επιχειρήσαμε, αξιοποιώντας την ανάλυση του Μπαλιμπάρ, ιδιαίτερη αναφορά στο προσφυγικό ζήτημα και την αντιμετώπιση των προσφύγων από τα κράτη της Ευρώπης. Εντοπίσαμε τον τρόπο με τον οποίο διαβάζει ο ίδιος τις βαθύτερες αιτίες του προβλήματος στη συνάρτησή τους με τον εθνικισμό ως κρατική ιδεολογία, αλλά και στη σχέση τους με τη χρόνια εκμετάλλευση των κοινωνιών προέλευσης των προσφύγων από τα κράτη της Δύσης.

Μέρος 2ο: Το πρόταγμα της ισοελευθερίας

Ενότητα 1η : Βασικές θεωρητικές παραδοχές της ισοελευθερίας

I. Πηγή έμπνευσης για την πρόταση της *ισοελευθερίας (égalité)* του Ετιέν Μπαλιμπάρ αποτελεί η Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη το 1789. Σε αυτή τη διακήρυξη, ο Γάλλος φιλόσοφος εντοπίζει ένα πρωτοποριακό αίτημα για την εποχή: την εξίσωση του ανθρώπου με τον πολίτη. Η πεμπτουσία αυτού του αιτήματος είναι η θεμελιώδης αρχή της ισοελευθερίας, η οποία καθιστά τη χειραφέτηση των εκάστοτε καταπιεσμένων αποκλειστικά δικό τους έργο (Balibar 2014b:43). Επί της ουσίας, η διάκριση ανάμεσα στα δικαιώματα ανθρώπου και δικαιώματα του πολίτη δηλώνει, ότι τα δεύτερα είναι η θεσμική μορφή που λαμβάνουν οι καθολικές διατυπώσεις των πρώτων (Μπαλιμπάρ:1993). Ο φιλόσοφος εστιάζει στη Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου για να αναδείξει ότι τα προβλήματα της δημοκρατίας σήμερα εντοπίζονται σε οριακή μορφή (Ελεφάντης 1993).²⁰ Όσον αφορά το τι ορίζουμε ως ελευθερία και ως ισότητα, ελευθερία είναι η αντίσταση σε κάθε μορφή βίας όπως ο ρατσισμός, ενώ ισότητα είναι η αρχή που συγκροτεί την ενότητα της κοινωνίας αποτελεσματικά (Μπαλιμπάρ:1993). Επιπλέον, τονίζεται από το Μπαλιμπάρ το πρόβλημα της απροσδιοριστίας των ορίων της σύμπλεξης της ελευθερίας με την ισότητα. Ειδικότερα, αυτό το πρόβλημα εντοπίζεται στα όρια και τις συνθήκες σύμπλεξης των δύο εννοιών (Balibar 2014b:46).

20 Αναφερόμαστε στον πρόλογο που συνέγραψε ο Άγγελος Ελεφάντης στο Μπαλιμπάρ Ε., 1993, *Τα όρια της Δημοκρατίας*, μτφ Μποναφάτου Ε. Πανταζόπουλος Α. Πολίτης, Αθήνα σελ.

Ο Ετιέν Μπαλιμπάρ υποστηρίζει ότι η ώσμωση ισότητας και ελευθερίας δεν έχει *ουσιακρατικό* χαρακτήρα. Επιπλέον, αυτή η ώσμωση ελευθερίας και ισότητας επαληθεύεται όταν μία εκ των δύο αμφισβητείται. Ειδικότερα, η απουσία της μίας αρχής συνεπάγεται και απουσία της άλλης. Ο ρατσισμός είναι μία συνθήκη που αμφισβητεί και τις δύο έννοιες. Επιπροσθέτως, τα όρια της ισοελευθερίας καθορίζονται στο πεδίο των κοινωνικών συγκρούσεων, για το λόγο αυτό ο Μπαλιμπάρ εντάσσει την ισοελευθερία στον αγώνα για χειραφέτηση. Ωστόσο, παρατηρείται μία ποικιλία χειραφετητικών κινημάτων (εργατικό, φεμινιστικό, αντιρατσιστικό κλπ.), γι' αυτό ο Μπαλιμπάρ προτείνει να υπάρξουν διαμεσολαβήσεις των αντιθέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ των κινημάτων μέσα από την οπτική της σύμπλεξης ελευθερίας και ισότητας (Μπαλιμπάρ:1993).²¹ Ταυτόχρονα, ο φιλόσοφος εντοπίζει τον κίνδυνο περιορισμού του προτάγματος της ίσης ελευθερίας σε μια πολιτική μεταρρυθμίσεων που αγνοεί τη συμβολή των μαζών σε αυτή (Σωτήρης 2014).²² Επιπροσθέτως θέτει ως ανθρωπολογική βάση της ισοελευθερίας τη **διατομικότητα**, η οποία έχει ως αντικείμενό της την ατομικότητα στην από κοινού διαμόρφωσή της με άλλες ατομικότητες. Επί της ουσίας, *«συνδιαμορφώνεται με σχέσεις συμφωνίας ή ασυμφωνίας, αλλά και με σχέσεις ενεργητικότητας ή παθητικότητας»* (Γουνόπουλος 2016), μία διαδικασία κατά την οποία κοινωνία και άτομο διαμορφώνονται ταυτόχρονα (Μπαρτσίδης 2006b). Τέλος, ο Μπαλιμπάρ προσεγγίζει τη μεσολάβηση με όρους **κοινότητας** (μορφή αδελφοσύνης) και **ιδιοκτησίας**. Ουσιαστικά, η κοινότητα διασπάται σε εθνική και λαϊκή και η ιδιοκτησία σε εργασία και κεφάλαιο. Ειδικότερα, η σύνθεση αυτών των δύο εννοιών, αλλά και η σύνθεση των εσωτερικών τους αντιθέσεων, συνδημιουργούν το πλέγμα των πολιτικών διεκδικήσεων στο σύνολο του (Μπαλιμπάρ:1993).

21 Αναφερόμαστε ιδίως στον πρόλογο που συνέγραψε ο Άγγελος Ελεφάντης στο Μπαλιμπάρ Ε, 1993, *Τα όρια της Δημοκρατίας*, μτφ Μποναφάτου Ε. και Πανταζόπουλος Α., Πολίτης, Αθήνα, σελ. 7.

22 Αναφερόμαστε στο επίμετρο του Παναγιώτη Σωτήρη για το Balibar Ε, 2014, *Κράτος, Μάζες, Πολιτική*, μτφ Μπέτζελος Τ., Εκτός Γραμμής, Αθήνα σελ 251

Η προβληματική που ξετυλίγεται στις θεωρητικές επεξεργασίες του Ετιέν Μπαλιμπάρ έχει ως αφετηρία της την αντίφαση της πολιτικής της επαναστατικής ρήξης και της θέσμησης και συγκρότησης του μετεπαναστατικού κράτους. Στα πλαίσια αυτής της αντινομικής σχέσης, για να επέλθει η λειτουργική ώσμωση της ελευθερίας με την ισότητα καθίσταται αναγκαία η διαμεσολάβηση της κοινότητας και της ιδιοκτησίας, όπως αναφέραμε προηγουμένως. Πέραν τούτου, η καθολική ενεργητική ένταξη στο δήμο, προβάλλει ως το επίμαχο σημείο δύο *υπερβολών*, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο στοχαστής, τις οποίες πρέπει να αντιστρέψουμε για να μπορέσει να επέλθει η εναρμόνιση ελευθερίας και ισότητας. Η πρώτη είναι η υπερβολή της κοινότητας, η οποία εκμηδενίζει την ατομικότητα και η άλλη είναι η υπερβολή της ιδιοκτησίας, η οποία καταργεί την έννοια της κοινότητας (Μπαλιμπάρ:1993). Η υπέρβαση αυτού του αντιθετικού ζεύγους πραγματώνεται μέσω της προστασίας των κοινών ιδεών και δράσεων, αλλά και διαμέσου της συμμετοχής στους δημόσιους θεσμούς και στα κοινά (Μπαρτσίδης 2017).

Η ισοελευθερία αποτελεί όρο εκ των ων ουκ άνευ για τη θεμελίωση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη στη σύγχρονη εποχή, στις οποίας τα θεμέλια ελλοχεύουν οι γενεσιουργές αιτίες των ανισοτήτων και του ρατσισμού. Γενικά, έχει διαμορφωθεί ένα πλέγμα ανισοτήτων, το οποίο διαπερνά όλο το φάσμα της κοινωνικής ζωής, ιδιωτικής και δημόσιας. Ωστόσο, για να επιτευχθεί η αναγνώριση αυτών των δικαιωμάτων, καθίσταται απαραίτητη η αναγνώριση κάθε διαφοράς, είτε φυλετικής είτε εθνικής. Σε αυτή την περίπτωση, η ισοελευθερία δεν αποσκοπεί στην *εξουδετέρωση* των διαφορών, αλλά στη *διαφοροποίηση* των ελευθεριών. Συνοπτικά, η διαλεκτική της ισοελευθερίας, σύμφωνα με τον Μπαλιμπάρ, μας επιτρέπει να μελετήσουμε το δίλημμα που είναι εγγενές στην επαναστατική πολιτική, δηλαδή το δίλημμα μεταξύ της εξέγερσης και της θέσμησης. Επιπλέον, μας βοηθά να μελετήσουμε την μετεπαναστατική αντίθεση της τυπικής θέσμησης της ελευθερίας και της ισότητας και της πραγμάτωσης αυτών στις μορφές ιδιοκτησίας και κοινότητας, διότι εάν τα δικαιώματα του πολίτη αποτελούν προνόμια των ιδιοκτητών, τότε αυτά πλήττονται (Balibar 2014b: 54-56).

Η πολιτική πρόταση του Μπαλιμπάρ αποτελεί μία καθολική έννοια, η οποία συμπεριλαμβάνει πολλές επιμέρους ατομικότητες σε μία σχέση συν-ανήκειν (Avineri 1972: 167 & Hegel 1991: 252-254). Ωστόσο, η πρωτοτυπία της έγκειται στο γεγονός ότι στηρίζεται σε μία σχετικοποίηση των επιμέρους ταυτοτήτων τους. Αναφορικά με το ρατσισμό, η σχετικοποίηση αφορά τις εθνικές ταυτότητες. Η επίτευξη ενός κοινού ανώτερου στόχου, δηλαδή της χειραφέτησης, επιτυγχάνεται μέσω διαμεσολαβήσεων (Balibar 2005a: 137). Η έννοια της ισοελευθερίας στην καθολικότητά της εμπεριέχει μία εκτατική και μία εντατική όψη. Με τον όρο “εκτατική” εννοούμε ότι η ισοελευθερία δεν περιορίζεται στα χέρια μόνο ορισμένων κοινωνικών ομάδων, απεναντίας οφείλει να επεκταθεί σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής και για όλους τους ανθρώπους, ιδιαίτερα τις μειονότητες που βιώνουν διακρίσεις όπως οι ρατσιστικές. Απεναντίας, με τον όρο “εντατική” όψη εννοούμε ότι η ισοελευθερία, στην καθολικότητά της, εξαρτάται από μορφές που έχει λάβει σε προηγούμενες ιστορικές περιόδους ανά τον κόσμο (Balibar 2005a: 124-125). Μια μορφή ίσης ελευθερίας συναντούμε στην Αρχαία Ελλάδα, με τον όρο *ισονομία* (Balibar 2014: 129). Εν πάση περιπτώσει, η ισότητα και η ελευθερία δε δύνανται να αντιμετωπίζονται ως δύο διαφορετικές έννοιες, αφού η μία προϋποθέτει την άλλη. Στην πρόταση της ισοελευθερίας του Μπαλιμπάρ, η έννοια ελευθερία αποτελεί *μη καταπίεση* και η ισότητα *μη διάκριση*. Γι’ αυτό το λόγο, η ισοελευθερία εκφράζεται ως εναντίωση στις διακρίσεις, μεταξύ των οποίων και οι ρατσιστικές και στην καταπίεση. Ωστόσο, αυτή η εναντίωση λαμβάνει χώρα μόνο σε συλλογικές διαδικασίες (Balibar 2005a: 124-125). Τελευταίο και μη εξαιρετικό, οι δύο αυτές έννοιες δεν αποτελούν *προνόμια*, αλλά *κατακτήσεις*. Σε αυτό το σημείο, αξιοσημείωτη είναι η επίδραση που ασκεί στον Μπαλιμπάρ η σκέψη της Άρεντ, καθώς αναφέρεται στην ισοελευθερία ως το δικαίωμα στα δικαιώματα, και με αυτή την έννοια το δικαίωμα στην πολιτική (Arendt 1973:296-298). Άλλωστε, το αίτημα της ελευθερίας και της ισότητας δεν εκλείπει ποτέ, απλώς αλλάζουν οι συνθήκες στις οποίες εκφράζεται. Απώτερος στόχος είναι η *οικουμενικοποίηση* της αντίστασης και η *αποφυγή ιεροποίησης* των επιμέρους ταυτοτήτων (Balibar 2005a: 124-125).

II. Ο δρόμος προς την κατάκτηση της ίσης ελευθερίας περνά μέσα από τρεις πολιτικές πρακτικές, οι οποίες σχετίζονται μεταξύ τους αντιθετικά και διαλεκτικά, παρόλο που δεν προκύπτει κάποια τελική σύνθεση μέσα από αυτές. Αναφερόμαστε στις πολιτικές της *χειραφέτησης (emancipation)*, του *μετασχηματισμού (transformation)* και της *πολιτοφοροσύνης (civilité)*. Για να αποφύγουμε οποιαδήποτε παρερμηνεία οφείλουμε να καταστήσουμε σαφές, ότι ανάμεσα στις προαναφερθείσες πολιτικές πρακτικές δεν αναπτύσσεται μία σχέση διαδοχής της μίας από την άλλη, αλλά πρόκειται για ταυτόχρονες διαδικασίες, όπου η καθεμία προϋποθέτει τις άλλες δύο (Balibar 2005a: 19-20).

Πιο συγκεκριμένα:

α. Ο Ετιέν Μπαλιμπάρ εκκινεί την ανάλυση του από την πολιτική έννοια της *χειραφέτησης*. Με αυτή την έννοια προσεγγίζει την αυτονομία της πολιτικής, δηλαδή τη δυνατότητα μίας καθολικής συλλογικότητας να αυτοκυβερνάται και να μην υπάγονται τα υποκείμενά της σε μία άλλη ανώτερη υπερβατική εξουσία. Η αυτονομία εμπρικλείει δύο σημαντικές πρακτικές, την ελευθερία και την ισότητα, οι οποίες προϋποθέτουν η μία την άλλη. Αξιοσημείωτο εν προκειμένω το γεγονός ότι η πρόταση της ισοελευθερίας προέρχεται από τον αρχαιοελληνικό *έλεγχο* και δηλώνει την αυτοανάρρηση της άρνησης της, δηλαδή κάθε διαδικασίας που εμποδίζει την πραγμάτωση της. π.χ. δεσποτισμός και διακρίσεις. Περαιτέρω, η πραγματική ισοελευθερία, όπως τονίζει ο φιλόσοφος είναι άνευ όρων, δε δύναται να περιοριστεί σε ορισμένες κοινωνικές ομάδες και σε συγκεκριμένα πρότυπα (Balibar 2005a:21-22).

Όπως κάθε πολιτική πρακτική, έτσι και η χειραφέτηση επιφέρει συνέπειες. Ο Ετιέν Μπαλιμπάρ αποδίδει στην πολιτική της χειραφέτησης δύο συνέπειες. Ως πρώτη συνέπεια, ο Γάλλος φιλόσοφος χαρακτηρίζει την *αυτοδιάθεση του λαού (δήμου)*. Ειδικότερα, με την έννοια του δήμου αναφερόμαστε στο σύνολο των ελεύθερων ατόμων με ίσα δικαιώματα. Στον πολιτικό υποκείμενο του δήμου εντοπίζουμε δύο

καταστατικές αρχές, το *βουλεύεσθαι* και το *κρίνειν*. Αφενός με τον όρο ‘βουλεύεσθαι’ εννοούμε τη λήψη αποφάσεων, αφετέρου με τον όρο ‘κρίνειν’ εννοούμε τον έλεγχο και τη δικαστική λειτουργία (Balibar 2017b: 206). Ωστόσο, όταν η ελευθερία των ανθρώπων περιορίζεται ή καταργείται, τότε η πολιτική της χειραφέτησης καθίσταται αναγκαία. Συγκεκριμένα κάθε φορά που οτιδήποτε χωρίζει τον λαό από τον εαυτό του (την αυτονομία του), όπως οι φυλετικές διαφορές στις ρατσιστικές συμπεριφορές, η πολιτική της χειραφέτησης οφείλει να κάνει την εμφάνιση της (Balibar 2005a:21). Αξίζει να επισημανθεί ότι ο Μπαλιμπάρ προσδίδει και μία δεύτερη συνέπεια την πολιτική πρακτική της χειραφέτησης, την οποία αποκαλεί *όρο αμοιβαιότητας*. Με αυτή την έννοια αναφέρεται στο δικαίωμα στην πολιτική, το οποίο πρέπει να είναι καθολικό και αμοιβαία αναγνωρίσιμο μεταξύ των ατόμων. Επιπλέον, σύμφωνα πάντα με τον Γάλλο στοχαστή, τα ατομικά δικαιώματα δεν απονέμονται, αλλά αποτελούν συλλογικές κατακτήσεις. Συνεπώς, η χειραφέτηση δεν επιτυγχάνεται διαμέσου εξωγενών παραγόντων. Τα ίδια τα υποκείμενα οφείλουν να χειραφετηθούν μόνα τους και να αποτελούν την πηγή αυτής τους της χειραφέτησης (Balibar 2005a:22).

Από την άλλη πλευρά, κανένας άνθρωπος δεν είναι εξ ορισμού φορέας του καθολικού δικαιώματος στην αυτονομία. Διεκδικεί το δικαίωμα αυτό μέσω θεσμών και πρακτικών. Ο Μπαλιμπάρ δεν αποκλείει την πρακτική της αντιπροσώπευσης από τις πολιτικές διακυβέρνησης, αρκεί αυτή να υπόκειται σε έλεγχο και σε ανάκληση. Μολονότι η χειραφέτηση στη σκέψη του Μπαλιμπάρ αποτελεί μονόδρομο προς την ισοελευθερία, δεν παύει να αναγνωρίζει τον κίνδυνο μετατροπής των βασικών δικαιωμάτων σε προνόμια ορισμένων κοινωνικών ομάδων, με συνέπεια τη δημιουργία μίας νέας εξουσίας. Για αυτό το λόγο, ο Μπαλιμπάρ περιγράφει το δήμο όχι ως μία *κοινωνία συναίνεσης*, αλλά ως «*κλήρο ακλήρων*», δηλαδή ως μία κοινωνία όπου ηγεμονεύει η διαφορετικότητα και η μόνιμη αντιπαράθεση. Οι αναφερόμενοι ως άκληροι είναι οι μέχρι σήμερα αποκλεισμένοι από την πολιτική, των οποίων ο αγώνας για τα δικαιώματα αποτελεί την έναρξη της καθολικής χειραφέτησης. Επί της ουσίας, στη σύγχρονη εποχή, άκληροι είναι τα κοινωνικά

υποκείμενα που υφίστανται εκμετάλλευση και καταπίεση, όπως πρόσφυγες, γυναίκες κλπ. (Balibar 2005a:23-24).

β. Ως δεύτερη πολιτική πρακτική ο Ετιέν Μπαλιμπάρ προτείνει το **μετασχηματισμό**. Συγκεκριμένα, με αυτή την έννοια ο φιλόσοφος επιχειρεί να προσεγγίσει την **ετερονομία της πολιτικής**, δηλαδή τις δεδομένες συνθήκες, εν μέσω των οποίων εκτυλίσσεται το κοινωνικό γίγνεσθαι. Αν οι σχέσεις υποταγής και τα υποκείμενα διαμορφώνονται από το πλέγμα εξουσιών που ενυπάρχει σε κάθε κοινωνία (Μπαρτσίδης 2006: 113), γίνεται αντιληπτό ότι και η ανάπτυξη της πολιτικής λαμβάνει χώρα σε δεδομένες συνθήκες και τα άτομα εισέρχονται σε αυτή με τη μορφή πολιτικών υποκειμένων και την ορίζουν εκ των έσω. Ωστόσο, ο Μπαλιμπάρ προσθέτει ότι οι συνθήκες διαφοροποιούνται, προσδίδοντας τους με αυτόν τον τρόπο ενδεχομενικό χαρακτήρα. Επί της ουσίας, κινούμενος αναλυτικά στο πεδίο της ετερονομίας της πολιτικής, ο Ετιέν Μπαλιμπάρ επιχειρεί τη σύζευξη της μαρξικής και της φουκωικής θεώρησης (Balibar 2005a:26-27).

Από τη μαρξική θεώρηση ο Μπαλιμπάρ αντλεί την υλική υπόσταση που λαμβάνει η πολιτική μέσα στη σχέση συνθηκών και αντικειμένων, όπου αυτή αναπτύσσεται ως υλική δραστηριότητα. Μάλιστα, αυτή η θέση καθιστά το αίτημα της χειραφέτησης και της αυτονομίας αποτέλεσμα της κίνησης της ιστορίας, διότι τα πολιτικά υποκείμενα μετασχηματίζουν την πολιτική από το εσωτερικό της. Μάλιστα, ο εκ των έσω μετασχηματισμός είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την αυτονομία. Επιπλέον, ο στοχαστής προτείνει να συμπλέξουμε την πολιτική με άλλες μη πολιτικές συνθήκες, όπως η οικονομία, το φύλο, στην περίπτωση μας το έθνος και η φυλή, οι οποίες στην πραγματικότητα είναι άκρως πολιτικές σχέσεις. Αποτελούν, ειδικότερα **το άλλο μέρος της πολιτικής** (Balibar 2005a:28). Επιπροσθέτως, αυτές οι συνθήκες αποτελούν κοινωνικές σχέσεις που αναπαράγονται στο σύνολο τους δια μέσου διατομικών πρακτικών, πράγμα που καθιστά την πολιτική μία πρακτική που επικαθορίζεται από άλλες συνθήκες. Σε συνάφεια με αυτή τη θέση, κάθε κοινωνική συνθήκη της πολιτικής με δεδομένη την ιστορικότητά της και με όρους κοινωνικής αιτιότητας και αποτελέσματος φωτίζει τον εκ των έσω μετασχηματισμό των

υποκειμένων ως πολιτική πρακτική. Με αυτή την έννοια, οι ίδιες οι κοινωνικές αντιθέσεις αποτελούν και διαδικασίες υποκειμενοποίησης²³ και απο-υποκειμενοποίησης, καθώς στις υπάρχουσες συνθήκες συναντούμε μία **τάση** και μία **αντίσταση**. Σύμφωνα με τον Μπαλιμπάρ, αυτό το αρχέτυπο το συναντούμε πρώτη φορά στη μαρξική ανάλυση για την υπεραξία και τη συσσώρευση κεφαλαίου (Μαρξ 2002:340-342). Με βάση το μαρξικό υπόδειγμα ανάλυσης όπως το διαβάζει ο Γάλλος θεωρητικός, δεν αλλάζει μόνο η πολιτική πρακτική, αλλά και ο ίδιος ο τρόπος αλλαγής *διαφοροποιείται*, καθώς επίσης και το εκάστοτε πολιτικό υποκείμενο. Ο Μπαλιμπάρ ονομάζει αυτή τη διαδικασία *διαφοροποίηση της αλλαγής* (Balibar 2005a :31).

Εν συνεχεία, και για να προσδώσει μεγαλύτερο εύρος στην πολιτική του μετασχηματισμού, ο φιλόσοφος της ισοελευθερίας θα επιστρατεύσει τις σχέσεις εξουσίας, όπως αυτές αναλύονται από το Φουκό. Σύμφωνα με αυτή την παράδοση, οι θεσμοί είναι αποκρυσταλλωμένες σχέσεις εξουσίας. Ειδικότερα, σχέση εξουσίας είναι η δράση πάνω σε δράσεις (Φουκό 1991:94-95). Επιπροσθέτως, οι σχέσεις εξουσίας στις δομές του κοινωνικού πλέγματος θεωρούνται κάτι το εγγενές, όπως επίσης η σύγκρουση κατά τη θεσμοποίηση των σχέσεων αυτών (Balibar 2005a:33). Ουσιαστικά, όλη η κοινωνία είναι ένα δίκτυο δράσεων, οι οποίες αλληλοπροσδιορίζονται και αλληλομετασχηματίζονται διαμέσου της δράσης των επιμέρους ατομικτήτων. Επιπλέον, η εξουσία λειτουργεί *συντακτικά*, δηλαδή διαμορφώνει τα άτομα μέσω στρατηγικών, ώστε να συμμορφώνονται με βάσει τις συντεταγμένες νόρμες συμπεριφοράς. Επί της ουσίας, πρόκειται για **στρατηγικές ελέγχου** των ατομικτήτων που εναντιώνονται στην εξουσία (Φουκό 1991:94-95). Τοιουτοτρόπως, αυτό που απομένει στους ανίσχυρους είναι η **αντίσταση**, στην οποία προσδίδεται ένας *ενδεχομενικός* χαρακτήρας (Balibar 2005a:34-35). Η αντίσταση σχηματίζεται σε δύο πεδία: στα *κοινωνικά κινήματα* και στη *σχέση του ατόμου με τον εαυτό* του. Αφορμώμενος από την *πολιτική ανυπακοή (civic disobedience)* της

23 «Υποκειμενοποίηση είναι η συλλογική ατομικοποίηση που παράγεται στο σημείο όπου η αλλαγή αλλάζει, όπου αρχίζει να αλλάζει διαφορετικά».(Balibar 2005a :31)

Hannah Arendt, υιοθετεί και ο Μπαλιμπάρ την ιδέα των οργανωμένων κινημάτων των καταπιεσμένων απέναντι στη βία των κυρίαρχων τάξεων (Arendt 1972:54-59). Επιπροσθέτως, ο Ετιέν Μπαλιμπάρ, *συνομιλώντας* με το Νίκο Πουλαντζά, υποστηρίζει την πρακτική ένταξη και δράση των ανθρώπων στη διαδικασία κοινωνικής χειραφέτησης με τη μορφή κοινωνικών κινημάτων που οφείλουν, όμως, να αναπτύξουν δικές τους στρατηγικές αντί να αντιγράφουν τις στρατηγικές των κυρίαρχων τάξεων, δεδομένου ότι η ιστορία του προηγούμενου αιώνα έδειξε ότι μια τέτοια ‘αντιγραφή’ έχει ολέθριες συνέπειες (Poulantzas 2000: 256-257).

γ. Για να υπερβούμε τα κενά ανάμεσα στην πολιτική της χειραφέτησης και στην πολιτική του μετασχηματισμού, αλλά και για να αντιμετωπιστεί το σοβαρό πρόβλημα της *βιαιότητας των ταυτοτήτων*, ο Μπαλιμπάρ εισηγείται εν τέλει την προβληματική της *πολιτοφροσύνης* και την *πολιτική της ετερονομίας της ετερονομίας*.²⁴(Balibar 2005a:43) Αναλυτικότερα, με τον όρο βιαιότητα των ταυτοτήτων φωτογραφίζουμε την προβληματική που αναπτύξαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο αναφορικά με το ρατσισμό. Οι κοινότητες (εμείς) έχουν τη δική τους (εθνοτική) ταυτότητα, από την οποία προσπαθούν να αποκόψουν καθετί διαφορετικό που μπορεί να απειλήσει την καθαρότητα του “εμείς” (λαός-έθνος) (Balibar 2005a:40-41). Αυτή η πολιτική πρόταση του Ετιέν Μπαλιμπάρ αποτελεί προϊόν συνάντησης δύο μελετών, όπως μας αναφέρει ο ίδιος ο στοχαστής. Από τη μία πλευρά, επικαλείται τη μελέτη του Fethi Benslama αναφορικά με το τι διαχωρίζει τις ταυτότητες, σύμφωνα με την οποία οι μειονότητες (ο ξένος) είναι το ρήγμα στο εσωτερικό μίας κοινότητας με αποτέλεσμα η πλειονότητα να μη δύναται πλέον να ταυτιστεί με την κοινότητα (Benslama

24 Ο Μπαλιμπάρ προτού αναλύσει την πολιτοφροσύνη, επικεντρώνεται στο σκληρό πυρήνα της, τις ταυτότητες, στις οποίες και προσδίδει τρεις ιδιότητες. Πρώτον, κάθε ταυτότητα είναι διατομική, συγκροτείται δηλαδή στο μεταίχμιο ατομικότητας και συλλογικότητας. Με λίγα λόγια, ο ατομικός εαυτός αναπτύσσεται μέσα σε ένα δίκτυο κοινωνικών σχέσεων. Δεύτερον, ο φιλόσοφος προκρίνει τους όρους ‘ταυτίσεις’ και ‘διαδικασίες ταυτίσεων’ αντί του όρου ‘ταυτότητες’, για να υπογραμμίσει ότι οι τελευταίες δεν είναι αμετάβλητες. Τέλος, υποστηρίζει ότι οι ταυτότητες είναι αμφίσημες λόγω της υποκειμενικότητας, αλλά και της δυνατότητας να ανήκει κανείς σε πολλές ταυτότητες.(Balibar 2005:47-49)

1995:35 & 39-40). Αυτό που ενώνει τις ταυτότητες των μειονοτήτων, σύμφωνα με τον στοχαστή της ισοελευθερίας, είναι *το γίνεσθαι*. Αναλυτικότερα, οι μειονότητες σχηματίζονται σε σχέση με μια δεδομένη κατάσταση κυριαρχίας την οποία αποκαλούμε *πλειονότητα*. Πρακτικά, κάθε μειονότητα αποτελεί μία διαδικασία, ένα γίνεσθαι, το οποίο επηρεάζει τα υποκείμενα εντός της μειονότητας, αλλά και εκτός αυτής (Deleuze & Guattari 1980: 356-357). Η πολιτική της πολιτοφροσύνης, αντικείμενο κριτικής της οποίας είναι η βιαιότητα των ταυτοτήτων, έρχεται να εκπροσωπήσει τις υπό συγκρότηση υποκειμενικές ατομικότητες που βρίσκονται στον αντίποδα της εξουσίας και δεν μπορούν ακόμη να εκπροσωπήσουν τους εαυτούς τους ως πολιτικά υποκείμενα που διεκδικούν τη χειραφέτησή τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα από αυτή την άποψη είναι οι πρόσφυγες. Ειδικότερα, η μη συγκρότηση ταυτότητας των ατομικοτήτων οφείλεται στη δομική βία, η οποία είναι εγγενής στις κοινωνικές σχέσεις και εκμηδενίζει κάθε αντίσταση. Επίσης, αυτή η αδυναμία χειραφέτησης οφείλεται σε άσκοπες βιαιότητες που δεν στοχεύουν στο μετασχηματισμό, αλλά και σε εξιδανίκευση του μίσους το οποίο καταστρέφει καθετί διαφορετικό (Balibar 2005a:43-46).

Σύμφωνα με τον Μπαλιμπάρ, η πολιτοφροσύνη διευθετεί τις συγκρούσεις των ταυτοτήτων, απομακρύνει τις ακρότητες της βίας, αλλά δεν είναι δυνατό να την εκμηδενίσει. Ο διανοητής είναι κατηγορηματικός ότι η πολιτοφροσύνη μπορεί να διεκδικηθεί από το πλήθος και να ασκηθεί αυτόνομα από το δήμο και να αποτελέσει αναπόσπαστο κομμάτι της δημοκρατίας. Για τη διεκδίκηση μιας δημοκρατικής πολιτείας από την πλευρά του *πλήθους* -όρος που στεγάζει κοινωνιολογικά (και) τις μειονότητες και τους καταπιεσμένους (π.χ. πρόσφυγες)- η φιλοσοφία της δημοκρατίας του Μπαλιμπάρ αναγνωρίζει τη βία μόνο στο όριο που απαιτείται για την απελευθέρωση των ατόμων. Σε αυτό το πλαίσιο, η πολιτική ταλαντεύεται ανάμεσα στην *ταύτιση* και την *απο-ταύτιση*, δηλαδή προσδίδεται στα άτομα μία γενική πολιτική ταυτότητα με πρόσβαση στο καθολικό, και ταυτόχρονα αναγνωρίζονται επιμέρους ταυτότητες που σχετίζονται με διάφορα συστήματα αναφοράς (Balibar 2005a:50-52). Κατά τον Ετιέν Μπαλιμπάρ, η σχέση δημοκρατίας

και πολιτοφροσύνης θέτει ως ανθρωπολογική βάση της την έννοια της **διατομικότητας** του Σπινόζα. Σύμφωνα με την έννοια της *διατομικότητας* τα άτομα τείνουν προς τη συγκρότηση *συλλογικότητας*. Το πλήθος που σχηματίζεται στα πλαίσια της διαλεκτικής του φόβου, ως τρομοκρατημένο από την εξουσία με τη σειρά του προκαλεί τρόμο σε αυτή (Spinoza 2009: σελ 153-154). Επιπλέον, ακολουθώντας σταθερά τον Σπινόζα, ο Γάλλος στοχαστής επισημαίνει ότι η δύναμη του πλήθους δύναται να είναι εποικοδομητική και καταστροφική. Με αυτό τον τρόπο, το πλήθος τείνει προς μια πολιτεία που διασφαλίζει και μεγιστοποιεί τη δύναμή του (*potentia*) (Στυλιανού).²⁵

III. Στη βάση όσων προηγήθηκαν, η φιλοσοφία της δημοκρατίας του Μπαλιμπάρ με άξονα την έννοια της ισοελευθερίας και την ιδιότητα του πολίτη μπορεί να αποτυπωθεί επιγραμματικά στις εξής θέσεις:

Πρώτον, ο εκδημοκρατισμός της δημοκρατίας δεν αποτελεί εξώθησή της σε ένα μετα-δημοκρατικό καθεστώς, αλλά εσωτερική διαφοροποίησή της. Ουσιαστικά, η δημοκρατία είναι μία ανοιχτή διαδικασία, στα πλαίσια της οποίας οι πολίτες της διαρκώς τη μετασχηματίζουν ανάλογα με τις εκάστοτε ιστορικές συνθήκες και το εκάστοτε συσχετισμό των κοινωνικών δυνάμεων (Balibar 2015:124).

Δεύτερον, για μια σύγχρονη δημοκρατία είναι απαραίτητη η αποκρυστάλλωση των νέων δικαιωμάτων σε θεσμούς. Αυτό προϋποθέτει περισσότερη συμμετοχή στα κοινά, καλύτερη αντιπροσώπευση και περισσότερα δικαιώματα (Balibar 2015:124-126).

Τρίτον, οφείλουμε να διαφοροποιούμε την αλλαγή, δηλαδή να μετασχηματίζουμε την ίδια τη διαδικασία του μετασχηματισμού (Balibar 2015:126-127).

Τέταρτον, ο *εκδημοκρατισμός της δημοκρατίας* ορίζεται όχι μόνο θετικά, με βάση τη συμμετοχή στα κοινά, αλλά και αρνητικά με γνώμονα την αντίσταση στις μορφές βίας, στις διακρίσεις και στις ανισότητες, μεταξύ των οποίων και οι φυλετικές. Και

25 Βλ. στον πρόλογο του Άρη Στυλιανού στην ελληνική έκδοση του έργου του Μπαλιμπάρ (2010), *Ο φόβος των μαζών*, μτφ Μπέτζελος Τ., Πλέθρον, Αθήνα, σελ. 14-18.

πάντως, για να είναι ουσιαστικός ο εκδημοκρατισμός, θα πρέπει να γίνουν δεκτά τα εξής:

-ότι η δημοκρατία είναι μία διαδικασία στο εσωτερικό της πολιτικής κάθε κοινωνίας, και δεν εισάγεται έξωθεν.

-ότι ο μετασχηματισμός δεν αφορά μόνο την ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής, αλλά όλα τα πεδία αναφοράς που καλύπτουν το φάσμα της κοινωνίας.

-η ιστορικότητα των επαναστάσεων και των δημοκρατικών εμπειριών του παρελθόντος, για την αποφυγή σφαλμάτων (Balibar 2015:127-129).

Πέμπτον, το ζητούμενο του εκδημοκρατισμού είναι οι πολίτες να μάθουν να αυτοκυβερνώνται, δηλαδή να γίνουν πραγματικά ενεργά πολιτικά υποκείμενα. Ωστόσο, αυτό γίνεται με ταυτόχρονη άσκηση των ατομικών δικαιωμάτων και συλλογική αντίσταση στην τυραννία (Balibar 2015:129-130).

Έκτον, η ενεργή ιδιότητα του πολίτη συνδέεται με πολλά κοινωνικά πεδία και διεκδικήσεις, συμπεριλαμβανομένου και του αντιρατσιστικού κινήματος (Balibar 2015:130-131).

Εν τέλει, ο εκδημοκρατισμός μπορεί να πραγματωθεί μόνο με όρους κοινωνικού κινήματος, διότι αυτό είναι το πραγματικό πεδίο της πολιτικής (Balibar 2015:131).

Ενότητα 2η: Η αναθεμελίωση και ο εκδημοκρατισμός της Ευρώπης

I. Όπως μας είναι ήδη γνωστό από το προηγούμενο κεφάλαιο, η Ευρώπη πλημμυρίζεται από μία πληθώρα κρίσεων, οι οποίες από τη μεριά τους τροφοδοτούν το φαινόμενο του ρατσισμού αλλά και όλες τις μορφές ανισότητας (Balibar 2017a: 69-70). Απέναντι σε αυτή την πρόκληση, ο Μπαλιμπάρ προτείνει την *αναθεμελίωση (refoundation)* της Ευρώπης. Αναλυτικότερα, η αναθεμελίωση της Ευρώπης οφείλει να στραφεί προς το εσωτερικό της, δηλαδή στις δομές και τους θεσμούς της Ένωσης. Αυτός ο μετασχηματισμός πρέπει να έχει τη μορφή θεσμικής επανάστασης (Μπαρτσίδης 2017). Η τελευταία οφείλει να πραγματοποιηθεί σε νέες βάσεις, οι οποίες είναι η κοινοτική δημόσια εξουσία, η ισότητα ανάμεσα στα έθνη και η ανανέωση της δημοκρατίας. Επί της ουσίας, οι προτάσεις αποτελούν απάντηση στις παθογένειες που ταλανίζουν την Ένωση και γεννούν το ρατσισμό, παθογένειες που αφορούν το σύστημα διακυβέρνησης, τους εθνικισμούς και την επέλαση του νεοφιλελευθερισμού. Οι προαναφερθείσες βάσεις αποτελούν αιτήματα που μόνο ένα ευρωπαϊκό *λαϊκιστικό* κίνημα²⁶, μέσω ειρηνικής εξέγερσης, θα μπορούσε να διεκδικήσει, πάντοτε με όρους ελέγχου από τα κάτω (Balibar 2017: 88-89). Επιπροσθέτως, απάντηση στην κρίση που διέπει το ευρωπαϊκό οικοδόμημα αποτελεί μία πολιτική με κατάλληλη οικονομική διακυβέρνηση και κοινωνική πολιτική ενάντια στις κοινωνικές ανισότητες και το ρατσισμό, τη διαφθορά και τα χρέη. Με άλλα λόγια, πρόκειται για μία πολιτική, η οποία θα θέσει νέους στόχους, διαπνεόμενους από δημοκρατικές αρχές. Ωστόσο, αυτές οι πολιτικές δεν είναι απλές και οφείλουν να είναι ιδιαίτερα ριζοσπαστικές (Balibar 2017: 88-89).

Όπως προαναφέραμε, ορισμένες από τις γενεσιουργές αιτίες του ρατσισμού (π.χ. εθνικισμός), στις οποίες εστίασαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, ομογενοποιούν τις επιμέρους διαφορές των ταυτοτήτων. Σύμφωνα με το πρόγραμμα της ισοελευθερίας,

26 Ο όρος 'λαϊκισμός' παραλαμβάνεται από τον Μπαλιμπάρ διαμέσου της θεωρίας του Ερνέστο Λακλάου και είναι «μία οντολογική κατηγορία, της οποίας το νόημα βρίσκεται στον τρόπο με τον οποίο συναρθρώνεται από κοινωνιολογικά, πολιτικά και ιδεολογικά στοιχεία». [Panizza F. (2005) *Populism and the Mirror of Democracy*, σελ. 34].

υποστηρίζει ο Μπαλιμπάρ, οφείλουμε να διαφοροποιήσουμε τις ελευθερίες, ώστε να εξαλείψουμε το ρατσισμό, καθώς αυτός αποτελεί μορφή ανισότητας και ανελευθερίας. Ούτως ή άλλως, έχουμε επισημάνει ότι ελευθερία και ισότητα αντιμετωπίζονται από το φιλόσοφο ως αντιστάσεις στην καταπίεση και στις διακρίσεις. Επιπλέον, το ευρωπαϊκό λαϊκιστικό κίνημα, το οποίο από τα κάτω θα επιχειρήσει τη χειραφέτηση και το μετασχηματισμό, ανταποκρίνεται στην αρχή που τέθηκε και στο θεωρητικό μας σκέλος, η οποία διασαφηνίζει ότι φορείς της χειραφέτησης πρέπει να είναι τα ίδια τα υποκείμενα που υφίστανται την καταπίεση. Επιπροσθέτως, αναφορικά με την πολιτική του μετασχηματισμού των σχέσεων εξουσίας και των κοινωνικών συνθηκών που αναπαράγουν τις σχέσεις ανισότητας, ο στοχαστής είναι κατηγορηματικός: η αντίσταση σχηματίζεται μόνο στα κοινωνικά κινήματα και στη σχέση του πολιτικού υποκειμένου με τον εαυτό του. Σε αυτή την περίπτωση, το ευρωπαϊκό λαϊκιστικό κίνημα μπορεί να πραγματώσει το μετασχηματισμό μόνο εάν αναπτύξει μία σχέση με τον ίδιο του τον εαυτό, δηλαδή τις εσωτερικές του αντιφάσεις. Εν ολίγοις, ειδικότερα την πληθώρα των ταυτοτήτων που υπόκεινται στην καταπίεση.

Αναλύοντας, λοιπόν, την Ευρωπαϊκή Ένωση, ο Μπαλιμπάρ καταλήγει σε ορισμένα πολύ χρήσιμα συμπεράσματα αναφορικά με τις νέες πολιτικές προτάσεις που εισάγει. Αρχικά, μελετώντας την ιστορία του ευρωπαϊκού οικοδομήματος, συμπεραίνει ότι η δομή του είναι τέτοια, ώστε να μπορούν να ευδοκιμήσουν εναλλακτικές πολιτικές πρακτικές. Ωστόσο, η αξιοποίηση της υπάρχουσας δομής είναι αποκλειστικά έργο των Ευρωπαίων πολιτών (Balibar 2017a: 147). Πιο συγκεκριμένα, για να μπορέσουμε να αναδομήσουμε την Ευρώπη, απαιτείται η αντίσταση στην απο-δημοκρατικοποίηση που εκτυλίσσεται στους κόλπους της. Μολαταύτα, αυτό δε σημαίνει ότι η αντίσταση είναι πανάκεια. Απεναντίας, θεωρείται απαραίτητη η έξοδος από τη λογική των ανταγωνισμών, ειδικότερα των εθνικών ανταγωνισμών που τροφοδοτούν το ρατσισμό. Επί της ουσίας πρόκειται περί αντιθετικών εθνικιστικών συμφερόντων των κρατών με όλες τις συνέπειες που παραθέσαμε σε προηγούμενη ενότητα και οι οποίες καθιστούν την έξοδο από αυτή τη λογική να φαντάζει μονόδρομος. Τα μόνα όπλα για

να επιτευχθεί αυτή η έξοδος είναι η επιμόνη μιας άλλης Ευρώπης και η επιμονή σε αυτή. Αυτή η νέα Ευρώπη πρέπει να δημιουργηθεί με τις δικές της δυνάμεις, δηλαδή μέσω των πολιτών της, μέσω του λαού της για όλους τους κατοίκους της, Ευρωπαίους και μη. Για την επίτευξη αυτού του στόχου απαιτούνται νέες επαναστατικές στρατηγικές και διευρυμένες μορφές συλλογικότητας (Balibar 2017: 159). Τέλος, απαραίτητη προϋπόθεση θεωρείται και η κατανόηση της πραγματικότητας εντός της οποίας ζουν οι Ευρωπαίοι πολίτες, ώστε να γνωρίζουν τι είναι απαραίτητο να μετασχηματιστεί. Αναμφίβολα, πάντως, ο Μπαλιμπάρ θεωρεί πως αυτή η κατανόηση είναι δύσκολο εγχείρημα. (Balibar 2017: 166)

Αν λοιπόν με βάση τις θεωρητικές παραδοχές του Μπαλιμπάρ, η πολιτική πρακτική του μετασχηματισμού αποτελεί έργο των υποκειμένων της χειραφέτησης, δηλαδή των καταπιεσμένων, κρίσιμη όσον αφορά τους πολίτες της Ευρώπης αποδεικνύεται η σχέση του πολιτικού υποκειμένου με τον εαυτό του ως διαδικασία αλλαγής εκ των έσω. Εν ολίγοις, ο Μπαλιμπάρ φωτογραφίζει, σε αυτή την ανάλυση του, την αυτονομία και την ετερονομία της πολιτικής. Σε τελική ανάλυση, μόνο ένας αυτόνομος λαός μπορεί να δημιουργήσει νέους θεσμούς για την αλλαγή του κόσμου. Πέραν τούτου, καθίσταται σαφές ότι είναι απαραίτητο να αναδυθούν νέες στρατηγικές για τη δημιουργία μίας δημοκρατικής και ακόμη ειδικότερα αντιρατσιστικής Ευρώπης. Συγκεκριμένα, είναι αναγκαίο να δημιουργηθούν στρατηγικές των καταπιεσμένων και όχι των κυρίαρχων, διότι η ιστορική εμπειρία έχει δείξει ότι δεν μπορεί να στερεωθεί ένα νέο οικοδόμημα σε ήδη υπάρχοντες θεσμούς (Καλαμπόκας 2015).

II. Στις αναλύσεις του Μπαλιμπάρ, πολιτική και οικονομία είναι αλληλένδετες και στην κοινωνική ζωή δε διακρίνονται. Για την αντιμετώπιση των κρίσεων, οι οποίες οξύνουν το εθνικιστικό και ρατσιστικό φαινόμενο, καταθέτει δύο προτάσεις για ρύθμιση και προστασία, οι οποίες πρέπει να είναι παγκόσμιας κλίμακας. Αυτές οι προτάσεις είναι *πολιτικές* και είναι βέβαιο πως θα συγκρουστούν με τα συμφέροντα γιγάντων της παγκόσμιας οικονομίας. Επί της ουσίας, αυτή η σύγκρουση είναι αναπόφευκτη, διότι αυτές οι πολιτικές αντιτάσσονται στις καταστροφικές τάσεις του

καπιταλισμού. Έχοντας ήδη αναφερθεί στο ρατσιστικό φαινόμενο με όρους κοσμοοικονομίας και στο διαχωρισμό της υψηλίου σε κέντρα και περιφέρειες (Βαλλερστάιν 1987: 36), κατανοούμε ότι οι φορείς των πολιτικών ρύθμισης μπορούν να είναι είτε νέοι φορείς παγκόσμιας κλίμακας που θα δημιουργηθούν, είτε αποτέλεσμα ριζικής αναδιάρθρωσης ήδη υπαρχόντων, όπως ΔΝΤ και ΟΗΕ. Επιπροσθέτως, στόχο αποτελεί η διαμόρφωση μίας παγκόσμιας διακυβέρνησης, όχι με τη μορφή αυτοκρατορίας, αλλά με τη μορφή *ρυθμιστικού* φορέα (Balibar 2017a: 130-132). Από την άλλη πλευρά, οι πολιτικές της προστασίας πρέπει να είναι αρχικά περιφερειακές και σε δεύτερη φάση παγκόσμιες. Ο λόγος που η φιλοσοφία της δημοκρατίας του Μπαλιμπάρ αναγνωρίζει προτεραιότητα στις περιφερειακές πολιτικές προστασίας είναι για να προστατευθούν πολιτισμοί και κοινωνίες από την ομογενοποίηση. Βεβαίως, πολλές φορές οι υποστηρικτές αυτών των πολιτικών έρχονται σε μεταξύ τους σύγκρουση, με αποτέλεσμα να ελλοχεύει ο κίνδυνος μία θέση να επιβάλλεται μονομερώς και αυταρχικά και να αμφισβητείται η δημοκρατία. Γι' αυτό το λόγο, η Ευρώπη οφείλει να αποκτήσει και να αναπτύξει ρόλο μεσολαβητή, την ίδια στιγμή που η έλλειψη συγκεκριμένης πολιτικής αναδεικνύει την ανάγκη πολιτικής απάντησης ενός μείζονος κενού, αυτού της θέσπισης ενός ενιαίου ευρωπαϊκού συντάγματος, θεμελιώδους πολιτικής πρότασης του ίδιου του Μπαλιμπάρ (Balibar 2017a: 122-124).

Μπορούμε να ανακαλέσουμε στη μνήμη μας στοιχεία από τη θεωρία της ισοελευθερίας του Μπαλιμπάρ, τα οποία σχετίζονται με το μετασχηματισμό των θεσμών της περιόδου, η οποία προηγείται της χειραφέτησης. Ειδικότερα, για μία κοινωνία που επιχειρεί να χειραφετηθεί, κατά τη διάρκεια μετασχηματισμού των θεσμών της για να μπορέσει να μετουσιωθεί σε κάτι καινούριο, είναι επιβεβλημένη η αξιοποίηση ήδη υπαρχόντων θεσμών. Ωστόσο, πρέπει να υιοθετηθούν και νέες στρατηγικές, οι οποίες θα ανταποκρίνονται στους κυριαρχούμενους που επιχειρούν τη χειραφέτησή τους. Η αναθεμελίωση θεσμών και οργανισμών, όπως ο Ο.Η.Ε. και το Δ.Ν.Τ., αλλά ενδεχομένως και μια ολοκληρωτική αλλαγή της φιλοσοφίας τους, θα επιτάχυνε τη διαδικασία του μετασχηματισμού και θα έφερνε ένα βήμα πιο κοντά την

πραγμάτωση της ισοελευθερίας αντιμετωπίζοντας την έξαρση του εθνικισμού ρατσισμού στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Επιπλέον, και ενώ ως τώρα οι οργανισμοί αυτοί ασκούν πολιτικές με όρους κοσμοοικονομίας (Βαλλερστάιν 1987: 36) επιδιώκοντας να διευθετήσουν διεθνή ζητήματα, θα πρέπει τώρα να γίνει δεκτό ότι, εκμεταλλευόμενοι την επιρροή τους, οφείλουν να συμβάλλουν στην αντιμετώπιση των κρίσεων. Όσον αφορά μάλιστα το ρόλο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως μεσολαβήτριας, σημαντική αποδεικνύεται η θέση του Μπαλιμπάρ για σχετικοποίηση των επιμέρους εθνικών ταυτοτήτων με σκοπό τη δημιουργία ενός *συν-ανήκειν*, ενός *δήμου*, στο εσωτερικό του οποίου θα απουσιάζει ο ρατσισμός. Από αυτή την άποψη, το ενιαίο σύνταγμα της Ευρώπης, θα μπορούσε να ενταχθεί στους νέους θεσμούς που οφείλει να δημιουργήσει κάθε χειραφετητικό κίνημα κατά τη διαδικασία του μετασχηματισμού.

III. Μία από τις πολιτικές προτάσεις του Ετιέν Μπαλιμπάρ για την αντιμετώπιση των εθνικισμών και του ρατσισμού, ειδικά έναντι των προσφύγων στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι η χορήγηση της ιδιότητας του πολίτη σε ένα υπερεθνικό επίπεδο, συγκεκριμένα σε πανευρωπαϊκό επίπεδο. Αυτή η πολιτική πρόταση χαρακτηρίζεται ως ένα συμπλήρωμα της δημοκρατίας ή ως η *υπερβολή* της, η οποία είναι αποτέλεσμα της συμμετοχής στα κοινωνικά κινήματα (Balibar 2017a: 97). Αντίστοιχη έκφραση της δημοκρατίας είναι και ο *δήμος* ή *πλήθος* (πλειονότητα), όπως αναφέρθηκε προηγουμένως. Αυτό που καθίσταται αναγκαίο κατά τον Μπαλιμπάρ, αναλογιζόμενοι πάντα τις παθογένειες που κλυδωνίζουν την Ευρωπαϊκή Ένωση, και ιδιαίτερα την παθογένεια του ρατσισμού, είναι η ανάδυση ενός ευρωπαϊκού λαϊκισμού, ως έκφρασης του πολιτισμού της κοινωνίας των πολιτών στην Ευρωπαϊκή ήπειρο. Εν προκειμένω, είναι άξιο αναφοράς το γεγονός ότι ο λαϊκισμός εκφράζεται κυρίως μέσω της διαμαρτυρίας, αν και οι πολιτικές του λαϊκισμού οφείλουν να παρέχουν ουσιώδη προγράμματα, έτσι ώστε τα αιτήματα των διαφόρων κοινωνικών ομάδων, στην περίπτωση μας των εθνοτικών ομάδων κατεξοχήν, να συγκλίνουν (Balibar 2017a: 100-101).

Η έννοια της **διαμαρτυρίας** είναι άμεσα συνδεδεμένη με τις πολιτικές πρακτικές που αναφέραμε στο θεωρητικό μας σκέλος: την *χειραφέτηση*, το *μετασχηματισμό* και την *πολιτοφροσύνη*. Όπως, προαναφέρθηκε στις αναλύσεις του Μπαλιμπάρ, ελευθερία είναι η αντίσταση σε κάθε καταπίεση και ισότητα αντίσταση σε κάθε διάκριση, άρα κάθε αντίσταση εκφράζεται κινηματικά μέσω της διαμαρτυρίας. Σύμφωνα με την ανάλυση του στοχαστή, ο ρατσισμός είναι μορφή διάκρισης και καταπίεσης. Εν άλλους λόγους, το κίνημα είναι το πραγματικό πεδίο της πολιτικής, προς τούτο αποτελεί μονόδρομο για τις πολιτικές διεκδικήσεις απέναντι σε κάθε λογής καταπίεση. Πιο συγκεκριμένα, όμως, το πολιτικό υποκείμενο που φέρει την αλλαγή, σύμφωνα και με τα προλεχθέντα, είναι ο *δήμος*. Βεβαίως, οι διαδικασίες υποκειμενοποίησης, όπως μας είναι ήδη γνωστό, είναι αντιφατικές στο εσωτερικό τους, καθώς υπάρχουν τάσεις και αντι-τάσεις, οι οποίες στην προκειμένη περίπτωση εκφράζονται από διάφορες κοινωνικές ομάδες όπως κυρίως οι πρόσφυγες και οι πολίτες του Ευρωπαϊκού Νότου, που βιώνουν την εκμετάλλευση με όρους κοσμοοικονομίας (Wallerstein 2004: 16-17).

IV. Όπως έχουμε θίξει και σε προηγούμενο κεφάλαιο, η Ευρώπη έχει διαχωριστεί σε Βορρά και Νότο, διάκριση η οποία αντλεί από ρατσιστικά στερεότυπα και μέσω πολιτικών και οικονομικών αποφάσεων ανατροφοδοτεί το ρατσισμό και υπονομεύει τη δημοκρατία (Balibar 2017a: 69-70). Ο Γάλλος φιλόσοφος έχει κατά καιρούς υποστηρίξει την άκρως ριζοσπαστική θέση για εκδημοκρατισμό της Ευρώπης, και μάλιστα σε πολύ πιο προωθημένη εκδοχή σε σχέση με το πώς τον έχουν οραματιστεί τα κράτη που την αποτελούν. Είναι αξιοσημείωτο ότι στην απάντηση που δίνει στην επιχειρηματολογία του Χάμπερμας για τον εκδημοκρατισμό της Ευρώπης (Habermas 2012: 12), ο Ετιέν Μπαλιμπάρ προτείνει μια φορολογική μεταρρύθμιση για την αντιμετώπιση της κρίσης της εργασίας και για τις συνέπειές της στην παραγωγή. Για την ακρίβεια, προτείνει ένα είδος Ευρωπαϊκού New Deal, το οποίο πάντως προϋποθέτει νομισματική ισονομία (Balibar 2017a: 236), με σκοπό να αντιμετωπιστούν οι οικονομικές ανισότητες που γεννούν ρατσιστικές διακρίσεις

μεταξύ των Ευρωπαϊκών κρατών, στιγματίζοντας ορισμένες χώρες ως λιγότερο ευρωπαϊκές από τις άλλες (Balibar 2017a: 113). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η «ρητορική του ψόγου» έναντι των Ελλήνων, οι οποίοι στιγματίστηκαν σαν «τεμπέληδες» από μερίδα Γερμανών πολιτικών (Μπαρτσίδης 2017). Αλλά και σε σχέση με το ζήτημα της νομιμοποίησης του εκδημοκρατισμού της Ένωσης, ο φιλόσοφος προτείνει μια νομιμοποίηση με πολιτικούς όρους, δηλαδή μέσω της ουσιαστικής και τυπικής επικύρωσης των νέων θεσμών από τους πολίτες (Balibar 2017a: 236). Ειδικότερα όσον αφορά το σύστημα της αντιπροσώπευσης, ο Μπαλιμπάρ κρίνει απαραίτητο να εισαχθούν κι άλλες δημοκρατικές πρακτικές, κυρίως ελεγκτικές για τους εκπροσώπους του λαού από τον ίδιο το λαό. Με αυτή την έννοια, προτείνεται ο ευρωπαϊκός δήμος ως δημιουργός και δημιουργήμα ταυτόχρονα μιας συνταγματικά αναθεμελιούμενης δημοκρατίας.

Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό, ο ευρωπαϊκός λαός είναι το σημείο αναφοράς στη θεωρία δημοκρατίας του Γάλλου φιλοσόφου για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Για τη συγκρότηση αυτού του πολιτικού υποκειμένου, απαιτείται ένα ηγεμονικό σχέδιο, το οποίο θα στηρίζεται σε μια δημοκρατική νομιμοποίηση, θα στηρίζεται δηλαδή στη λαϊκή συγκατάθεση της πλειοψηφίας και όλων των μειονοτήτων, συμπεριλαμβανομένων των προσφύγων. Ωστόσο, για να τελεσφορήσει ένας ευρωπαϊκός φεντεραλισμός, καθίσταται απαραίτητο ο ευρωπαϊκός λαός να έχει δυνατότητα δημοκρατικής έκφρασης και πολιτικού ελέγχου, περισσότερη από όση έχουν τα ίδια τα εθνικά κράτη. Στην πραγμάτωση αυτού του σκοπού συμβάλλει εξίσου η θέσπιση μιας ενεργού ιδιότητας του πολίτη, η οποία προϋποθέτει την κινητοποίηση όλων των πολιτών και των προσφύγων για την αντιμετώπιση των ρατσιστικών φαινομένων στα εσωτερικά της Ένωσης, αλλά και στα σύνορα αυτής (Balibar 2017a: 238-240).

Εξετάζοντας τις παραπάνω θέσεις και συσχετίζοντάς τες με το θεωρητικό υπόδειγμα του Μπαλιμπάρ, καταλήγουμε σε ορισμένα χρήσιμα συμπεράσματα. Αρχικά, η πρόταση του φιλοσόφου για μία φορολογική μεταρρύθμιση, η οποία θέτει ως απαραίτητη προϋπόθεση τη νομισματική ισονομία, πηγάζει από τη συνάντηση της

πολιτικής με τα λεγόμενα μη πολιτικά πεδία, τα οποία αποτελούν την άλλη πλευρά της. Εν άλλους λόγους, η φορολογική μεταρρύθμιση και η νομισματική ισονομία που προτάσσεται από το στοχαστή είναι πολιτικές πρακτικές που μπορούν εκ των έσω να μετασχηματίσουν την πολιτική σκηνή, αλλά και τις κοινωνικές σχέσεις που αναπαράγονται πάνω σε αυτή τη λογική. Για την ακρίβεια, αυτές οι κοινωνικές σχέσεις ανταποκρίνονται στο εκμεταλλευτικό πρότυπο που συναντήσαμε στην περίπτωση του *περικλείοντα ρατσισμού*, ο οποίος όπως επισημάνθηκε διαδραματίζεται εντός της Ένωσης μεταξύ Ευρωπαϊκού Βορρά και Νότου, με όρους κοσμοοικονομίας (Wallerstein 2004: 16-17). Συγκεκριμένα, αναφερόμαστε στη διάκριση σε γνήσιους και σε λιγότερο Ευρωπαίους πολίτες (Balibar 2017a:111-113). Εξάλλου, αναφορικά με την πολιτική νομιμοποίηση του εκδημοκρατισμού, αλλά και με τους δημοκρατικούς θεσμούς που πρέπει να εισαχθούν στο σύστημα αντιπροσώπευσης του λαού, πρέπει να υπογραμμιστεί ότι αυτοί συμπυκνώνουν την πραγμάτωση και των τριών πολιτικών πρακτικών (χειραφέτηση, μετασχηματισμός, πολιτοφροσύνη) που εισάγει ο Μπαλιμπάρ στη δική του θεωρία της δημοκρατίας. Ειδικότερα, ο εκδημοκρατισμός του συστήματος αντιπροσώπευσης, δηλαδή ο *δημοκρατικός μετασχηματισμός* του, προϋποθέτει ένα λαό που έχει κατακτήσει την πολιτική του αυτονομία και στοχεύει στην καταπολέμηση του ρατσισμού ως παθολογικής εκδήλωσης της βιαιότητας των ταυτοτήτων.

Η ιδιότητα του Ευρωπαίου πολίτη, εκφράζει μία πολιτική αντιμετώπισης της βιαιότητας των ταυτοτήτων, όπως ο ρατσισμός, καθώς συμπυκνώνει με τρόπο σαφή και λιτό την πολιτική της *πολιτοφροσύνης*. Επιπλέον, η κινητοποίηση των Ευρωπαίων πολιτών υπό το πρίσμα της ενεργού ιδιότητας του πολίτη, σημαίνει εκπροσώπηση των καταπιεσμένων κυριαρχούμενων, των θυμάτων του ρατσισμού κατεξοχήν, και τη διεκδίκηση της εξασφάλισης των δικαιωμάτων τους. Άλλωστε, η καθιέρωση της ενιαίας ευρωπαϊκής ιδιότητας του πολίτη αντιστοιχεί σε μία αποκρυστάλλωση νέων δικαιωμάτων και θεσμών για όλους τους Ευρωπαίους και τους πρόσφυγες, όπως έχουμε ήδη επισημάνει. Αφενός, η ενεργός συμμετοχή στα κοινά, αφετέρου η αντίσταση σε κάθε μορφή βίας και ανισότητας, σηματοδοτούν για το στοχαστή τους πυλώνες στήριξης ενός ριζικά νέου ευρωπαϊκού δημοκρατικού οικοδομήματος.

V. Η δημοκρατική Ευρώπη του Μπαλιμπάρ είναι η κοινωνική Ευρώπη, η οποία διαφαίνεται ως ορίζοντας στις αντιφάσεις της νεοφιλελεύθερης πραγματικότητας. Η *αναθεμελίωση* του Ευρωπαϊκού οικοδομήματος ως αλλαγή εκ των έσω (Μπαρτσίδης 2017) σημαίνει κατάργηση των θεσμών και των κανόνων που γεννούν αγανάκτηση και διάκριση, εξουδετέρωση των πρακτικών των διακρίσεων, ρατσιστικών και κοινωνικών ευρύτερα. Προφανώς, αυτή η αλλαγή επιτυγχάνεται μέσω της συνισταμένης κινητοποίησης όλων όσοι αγανακτούν εξαιτίας των πολιτικών των διακρίσεων, με χαρακτηριστικότερες πάντα συνιστώσες αυτές των προσφύγων και πολιτών των χωρών του Ευρωπαϊκού Νότου (Balibar 2017a: 179 & 311-312). Καθοριστικής σημασίας μένει να αποδειχθεί η ενεργοποίηση των, σε σημαντικό βαθμό, παθητικών πολιτών της Ένωσης έναντι των θεσμών της (Balibar 2014:236). Στην πορεία προς τη δημοκρατική Ευρώπη, θεωρείται απαραίτητο τα κράτη-πιστωτές να παραχωρήσουν πόρους προς τα χρεωμένα κράτη για την ανάπτυξη τους. Μολονότι δεν απουσιάζει μια τέτοια πολιτική, η κατανομή των πόρων γίνεται άνισα, με τρόπο που ομοιάζει εκμεταλλευτικός, καθώς εξυπηρετεί τα συμφέροντα του κέντρου, με αποτέλεσμα να πυροδοτούνται οι εθνικισμοί και οι ρατσιστικές προδιαθέσεις μεταξύ των κρατών μελών. Αντιθέτως, η νέα Ευρώπη, η Ευρώπη της αλληλεγγύης, που προτείνει ο Μπαλιμπάρ, προσλαμβάνει το νόημά της ως εγγυήτριας της ισοελευθερίας των πολιτών της και της ασφάλειας των κρατών μελών της στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης (Balibar 2017a: 317-323). Η δημοκρατική Ευρώπη του Μπαλιμπάρ πηγάζει από την ανθρωπολογική και πολιτική του θέση ότι η χειραφέτηση και ο μετασχηματισμός προέρχονται *από τα κάτω*, δηλαδή από το πλήθος στην προσπάθεια του να αναγνωριστούν τα δικαιώματά του.

VI. Ο Ετιέν Μπαλιμπάρ, στην πρόταση του για μία άλλη Ευρώπη διακρίνει ορισμένα πεδία, στα οποία πρέπει να διενεργηθούν πολιτικές που θα προσδώσουν στην Ευρώπη ένα κοινωνικό πρόσωπο.

Αρχικά, ο στοχαστής εστιάζει στο *ζήτημα της δικαιοσύνης και τον εκδημοκρατισμό του συστήματος απόδοσης αυτής*. Συγκεκριμένα, αυτή η πρόταση του φιλοσόφου εστιάζει θεσμούς, όπου θύματα του ρατσισμού αλλά και σε όσους καταπιέζονται από τα κυρίαρχα μπλοκ της Ευρώπης, μπορούν διεκδικήσουν την εξασφάλιση των δικαιωμάτων τους (Balibar 2017a: 108-110). Η Ευρώπη, σύμφωνα με τη θεώρηση του Μπαλιμπάρ, βρίσκεται αντιμέτωπη με την ανάγκη διαμόρφωσης ενός αυτόνομου συστήματος θέσπισης κανόνων δικαίου και απονομής δικαιοσύνης. Ασφαλώς, η Ένωση διαθέτει ήδη θεσμούς όπου οι πολίτες μπορούν να προσφεύγουν για να υπερασπίζονται τα δικαιώματά τους. Εφόσον η ευρωπαϊκή πολιτική ιδιότητα χορηγηθεί και στους πρόσφυγες και ενισχυθούν τέτοιοι θεσμοί, όπως τα Ευρωπαϊκά Δικαστήρια, σύμφωνα πάντα με τον Μπαλιμπάρ, ο εκδημοκρατισμός της Ευρώπης θα διευρυνθεί και θα βαθύνει.

Ένα δεύτερο πεδίο εκδημοκρατισμού είναι η *σύγκλιση των αγώνων των εργατικών ενώσεων και η αναδιοργάνωσή τους σε ευρωπαϊκό επίπεδο*. Αυτό το πρόταγμα ανακύπτει από τη διαλεκτική ανάμεσα στην ιδιότητα του πολίτη και την επαγγελματική ιδιότητα. Όσον αφορά την παρούσα εργασία, το επάγγελμα μπορεί να αποτελέσει το μέσο απόκτησης δικαιωμάτων για τους πρόσφυγες. Ο Ετιέν Μπαλιμπάρ προτείνει να παράγουμε για να εργαζόμαστε, όχι για το αντίστροφο. Ειδικότερα, εννοεί να παράγουμε αγαθά, υπηρεσίες, πληροφορίες και γνώση προς όφελος όλων των πολιτών, και των μη Ευρωπαίων. Επιπλέον, οφείλουμε να εργαζόμαστε ώστε να μην υπάρχει έλλειμμα αναγνώρισης και αλληλεγγύης. Όσον αφορά την Ένωση, προτρέπει τους πολίτες της να αναδιαμορφώσουν τους θεσμούς συλλογικών διεκδικήσεων και των κοινωνικών συγκρούσεων, διότι η συγκρότηση της ιδιότητας του πολίτη δεν περνά από το δρόμο της συναίνεσης. Εν τούτοις, καθίσταται απαραίτητη, λόγω των συνθηκών της σύγχρονης εποχής, η επανεξέταση της συνάρθρωσης του πολίτη με τον ακτιβιστή, και μάλιστα σε ένα *δι-εθνικό (trans-*

national) πλέον επίπεδο. Με αυτό τον τρόπο μπορεί να επέλθει σύγκλιση των εθνικών ταυτοτήτων, ώστε να αντιμετωπιστεί ο εθνικισμός και ο ρατσισμός (Balibar 2004: 174-176). Τέλος, η πολιτική δράση είναι απαραίτητο να αναπτύσσεται με όρους *διατομικότητας* (transindividuality), καθώς η χειραφέτηση των ατόμων συμβάλλει στην ενδυνάμωση της συλλογικότητας, και η συλλογική ελευθερία ενισχύει τα άτομα (Μπαρτσιδής 2017).

Όπως γίνεται αντιληπτό, το εν λόγω επιχείρημα του Μπαλιμπάρ, συμπυκνώνει και τις τρεις πολιτικές πρακτικές που έχει προτείνει. Μάλιστα, αναπτύσσοντας περαιτέρω το επιχείρημά του ο στοχαστής μας περιγράφει πώς αυτές οι πρακτικές λειτουργούν ταυτόχρονα και συμπλέκονται διαλεκτικά. Κατά πρώτον, όπως παρατηρεί ο διανοητής, οι εργατικές ενώσεις, οι οποίες οφείλουν να συγκλίνουν και να αναδιοργανωθούν, αποτελούν, μαζί με άλλου τύπου ενώσεις, μέλη του χειραφετητικού κινήματος. Ειδικότερα, διαμέσου της διεθνούς διεκδίκησης και κατοχύρωσης της επαγγελματικής ιδιότητας, θα μπορούσε να προωθηθεί η σύγκλιση των εθνικών ταυτοτήτων. Σε μια ανάλογη κατεύθυνση, η πρόταση του φιλοσόφου να παράγουμε για να εργαζόμαστε, θέτει επί τάπητος την πρακτική του μετασχηματισμού. Με μία έννοια μάλιστα, αφορά και την παραγωγή νέων θεσμών. Σε τελική ανάλυση, αυτή η πρόταση συνδέεται άμεσα με την πρόταση του εκδημοκρατισμού, συγκεκριμένα συνδέεται με την ικανότητα αυτοκυβέρνησης, την ενεργή πολιτική ιδιότητα και την αντίσταση στις βιαιότητες.

Επιπλέον, οι αναφορές του στοχαστή της ισοελευθερίας σε αναγνώριση και αλληλεγγύη χρωματίζουν τη φιλοσοφία που πρέπει να διέπει τις στρατηγικές των κυριαρχούμενων. Αντιστοιχούν σε αυτό που ονομάσαμε ήδη ‘όρο αμοιβαιότητας’, δηλαδή την αμοιβαία αναγνώριση των δικαιωμάτων μεταξύ των πολιτών στα πλαίσια μίας πολιτικής της χειραφέτησης. Προφανώς, αυτές οι στρατηγικές είναι απαραίτητες *πρακτικές πολιτοφροσύνης*. Ειδικότερα, η πολιτοφροσύνη, ως πολιτική σύγκλισης ταυτοτήτων, όχι μόνο εθνικών, αλλά και κοινωνικών ή επαγγελματικών, για να μπορέσει να τελεσφορήσει, προϋποθέτει την αμοιβαία αναγνώριση και την αλληλεγγύη. Πέραν τούτου, η αναφορά στη σχέση πολίτη και ακτιβιστή, την επανεξέταση της οποίας επιδιώκει ο Μπαλιμπάρ, συναρτάται άμεσα με το ζήτημα της

ενεργού πολιτικής ιδιότητας. Από τη μία πλευρά, η συμμετοχή στα κοινά αποτελεί προϋπόθεση για να είναι κάποιος ενεργός πολίτης, και από την άλλη η αντίσταση σε κάθε καταπίεση (ελευθερία) και σε κάθε διάκριση (ισότητα) αποτελούν χαρακτηριστικά του ακτιβισμού. Ως συνιστώσες του προτάγματος της ισοελευθερίας, αυτές οι δύο παράμετροι καθίστανται απαραίτητες, ιδίως κινούμαστε σε ένα δι-εθνικό επίπεδο, με στόχο την εξάλειψη του ρατσισμού και την κατάκτηση της ισοελευθερίας από κοινού από τα έθνη της Ευρώπης.

Σε ένα τρίτο επίπεδο, ο εκδημοκρατισμός όπως τον κατανοεί και τον εισηγείται ο Μπαλιμπάρ, συνδέεται με το προσφυγικό ζήτημα και με το πώς αυτό σχετίζεται με το ρατσισμό στην Ευρώπη, με τους ήδη υπάρχοντες εθνικισμούς αλλά και με τη σχέση των ευρωπαϊκών κρατών με το έδαφος και την κυριαρχία τους πάνω σε αυτό (Schmitt 2006: 70). Ως προς αυτό το ζήτημα ο Μπαλιμπάρ, σε θεωρητικό επίπεδο, προτείνει να αντιστρέψουμε τη σχέση των κρατών με το έδαφος, με βάση την οποία πολίτης είναι ο υπήκοος εντός της εδαφικής επικράτειας, και να χορηγηθεί η ιδιότητα του πολίτη, συγκεκριμένα του Ευρωπαίου πολίτη, στους πρόσφυγες. Επιπλέον, προτείνει ως ελάχιστη δράση, την κήρυξη από την Κομισιόν μίας κατάστασης έκτακτης ανθρωπιστικής ανάγκης και την υποχρέωση παροχής αξιοπρεπών υπηρεσιών πρώτης ανάγκης στους πρόσφυγες, από όλα τα κράτη και ανάλογα με τις δυνατότητες τους (Balibar 2017a: 190-192).

Καθώς κινούμαστε, πλέον, στην εποχή του δι-εθνισμού, ο Ετιέν Μπαλιμπάρ προτείνει την καινοτόμα ιδέα του *εκδημοκρατισμού των συνόρων*. Με την έννοια αυτή δεν εννοεί την κατάργηση των συνόρων, διότι αυτό θα ενδυνάμωνε τις καταστροφικές συνέπειες της επέκτασης του καπιταλισμού. Ταυτόχρονα, όμως, εναντιώνεται στη στέρηση του δικαιώματος της μετακίνησης και της εγκατάστασης των προσφύγων σε ένα κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επί της ουσίας, αυτό το πρόταγμα στοχεύει στο να μπορέσει να πραγματοποιηθεί μία αληθινή επικοινωνία μεταξύ των λαών και των πολιτισμών. Γι' αυτό το λόγο, ο Μπαλιμπάρ προτείνει τη χορήγηση της ιδιότητας του πολίτη της Ευρώπης στους πρόσφυγες, ώστε να είναι και αυτοί υποκείμενα των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη. Χωρίς αμφιβολία,

πρόκειται για μία πολιτική ενάντια στο συλλογικό αίσθημα ανασφάλειας και την εμμονή με το νόμο, την τάξη και τις ταυτότητες (Balibar 2004: 176-177).

Αυτή η θέση του φιλοσόφου αποσκοπεί να προσδώσει λύση στο προσφυγικό ζήτημα και συνδέεται οργανικά με την πολιτική πρακτική της πολιτοφροσύνης. Συγκεκριμένα, η χορήγηση της ιδιότητας του Ευρωπαίου πολίτη στους πρόσφυγες αποτελεί μία πρακτική-στρατηγική, η οποία συμβάλλει στη σύγκλιση των επιμέρους εθνικών ταυτοτήτων. Η ίδια η ιδιότητα του Ευρωπαίου πολίτη αποτελεί ταυτότητα, αποτελεί μία καθολικότητα στην οποία ανήκουν όλοι, διατηρώντας ταυτόχρονα τις επιμέρους εθνικές και πολιτισμικές ταυτότητές τους. Όπως αναφέραμε σε προηγούμενο σημείο είναι το γενικό ισοδύναμο, ο κοινός παρανομαστής για όλα τα συστήματα αναφοράς, στη βάση του οποίου, σύμφωνα με τη φιλοσοφία της δημοκρατίας του Μπαλιμπάρ, μπορούν να αναπτυχθούν οι δημοκρατικές κοινωνίες της διαφορετικότητας (Μπαρτσίδης 2006:183-184). Με τη χορήγηση της ευρωπαϊκής ταυτότητας οι πρόσφυγες μπορούν να γίνουν μέτοχοι στην παραγωγή και στην απόλαυση αγαθών και γνώσεων, όπως επισημάνθηκε ήδη στο πλαίσιο αυτής της εργασίας.

Ο εκδημοκρατισμός των συνόρων αποτελεί επίσης μία πολιτική πρακτική πολιτοφροσύνης. Για την ακρίβεια συμβάλλει και αυτή η πολιτική πρακτική στη σύγκλιση των επιμέρους εθνικών ταυτοτήτων, με αποτέλεσμα να αποτελεί σημαντικό όπλο στη φαρέτρα των δημοκρατικών κινημάτων έναντι των εθνικισμών. Επιπλέον, ο εκδημοκρατισμός των συνόρων αποτελεί μία πολιτική που προωθεί την ελευθερία και την ισότητα, καθώς εναντιώνεται στις πολιτικές των διακρίσεων και της καταπίεσης. Επιπροσθέτως, αυτή η έκφραση του εκδημοκρατισμού ενισχύει την αμοιβαία αναγνώριση μεταξύ των εθνών με αποτέλεσμα να αποκτούν τα κινήματα της χειραφέτησης σταθερότερα ερείσματα. Τέλος, θα πρέπει να επισημανθεί ότι, στο πλαίσιο της φιλοσοφίας της δημοκρατίας του Μπαλιμπάρ, ο εκδημοκρατισμός των συνόρων αποτελεί και πολιτική μετασηματισμού, εκδήλωση μιας σύνθετης διαδικασίας αλλαγής της Ευρώπης εκ των έσω.

Ένα τέταρτο επίπεδο εκδημοκρατισμού, είναι *η γλώσσα της Ευρώπης*, η οποία εστιάζει στον πολιτισμό. Το συγκεκριμένο εγχείρημα είναι από τις χαρακτηριστικότερες προσφορές του Γάλλου στοχαστή στην κριτική σκέψη. Για την ακρίβεια, είναι ένα επίμαχο ζήτημα που αφορά τη θεωρία και την πράξη ταυτόχρονα. Ο Μπαλιμπάρ επιχειρηματολογεί υπέρ μιας γλώσσας της Ευρώπης που πρέπει να είναι απλή στη χρήση της και να χαρακτηρίζεται από μοναδικότητα, καθώς θα αποτελεί δημιούργημα Ευρωπαίων για όλους όσους εντάσσονται στο πλαίσιο της Ευρώπης. Στην προκειμένη περίπτωση, η γλώσσα που προτείνεται γι' αυτό το σκοπό, δεν είναι ένας *αυτόματος κωδικός*, αλλά μια *διαδικασία μετάφρασης* (Keucheyan 2017:220). Ουσιαστικά, πρόκειται για διαδικασία που προορίζεται για δύο πόλους της κοινωνίας: από τη μία πλευρά τη *διανόηση* και από την άλλη πλευρά τους πρόσφυγες που καταλαμβάνουν τις θέσεις εργασίας στα χαμηλότερα επίπεδα της κοινωνικής ιεράρχησης. Συγκεκριμένα, πρόκειται για μία ακόμη *πολιτισμική επανάσταση* της μάθησης με στόχο το μετασχηματισμό των κοινωνιών σε ένα *μετα-εθνικό* επίπεδο στο μέλλον, χωρίς εθνικισμούς και ρατσισμό (Balibar 2004: 177-178).

Σε αυτή την πρόταση του Μπαλιμπάρ, παρατηρούμε να συμπλέκονται εκ νέου και οι τρεις πολιτικές πρακτικές πραγμάτωσης της ισοελευθερίας διαλεκτικά και ταυτόχρονα. Για την ακρίβεια, η *μετάφραση*, ως κοινή γλώσσα της Ευρώπης, ομοιάζει εξαιρετικά με την πρόταση για ενιαία ευρωπαϊκή ταυτότητα, σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο. Αποτελεί μία πρόταση που αποσκοπεί στη σύγκλιση των εθνικών ταυτοτήτων και στην άνθιση της διαφορετικότητας. Εν άλλους λόγους, λειτουργεί ως ένα γενικό ισοδύναμο, ένα κοινό σύστημα αναφοράς που επιτρέπει την ανάπτυξη της διαφορετικότητας (Μπαρτσίδης 2006: 183-184). Ουσιαστικά, αποτελεί μια διαδικασία *ταύτισης* και *απο-ταύτισης*. Τούτο αποδεικνύεται από το γεγονός ότι απευθύνεται σε ευρύ φάσμα κοινωνικών υποκειμένων, από διανοητές μέχρι πρόσφυγες. Δεδομένου ότι οι Ευρωπαίοι δεν αποτελούν ομοιογενή πληθυσμό, οφείλουν να δημιουργήσουν αυτή τη νέα γλώσσα, η οποία συνιστά αλλαγή εκ των έσω, συνισταμένη αντι-τάσεων που αναπτύσσονται στο εσωτερικό της Ευρώπης στην προοπτική μιας νέας σύνθεσης. Αυτό καθιστά με τη σειρά του την κοινή ευρωπαϊκή γλώσσα μία πολιτική πρακτική μετασχηματισμού. Αυτή η διαδικασία

προϋποθέτει αμοιβαιότητα μεταξύ των διαφορετικών εθνικών λαών, γεγονός που σημαίνει ότι μια τέτοια γλώσσα δεν μπορεί παρά να είναι αποτέλεσμα χειραφετητικού αγώνα.

Τέλος, έκφραση του προγράμματος εκδημοκρατισμού που επεξεργάζεται και προωθεί ο Μπαλιμπάρ αποτελεί και η προώθηση της ιδέας του κυρίαρχου λαού έναντι των εθνικισμών και με σκοπό την ενίσχυση του φρονήματος του Ευρωπαίου πολίτη. Φορέας αυτών των αξιών θα μπορούσε να είναι ένα πραγματικό *ευρωπαϊκό κόμμα*, όχι σαν τα παραδοσιακά εθνικά κόμματα, αλλά ένα υπερεθνικό κόμμα (Balibar 2017b: 336-338). Μπροστά στο τέρας του εθνικισμού, ο οποίος δεν εξαλείφθηκε ποτέ στην Ευρώπη, ο φιλόσοφος προτάσσει τη δημιουργία ευρωπαϊκών κομμάτων, τα οποία διαπερνούν τα εσωτερικά σύνορα της Ευρώπης, και συμβάλλουν στη συγκρότηση του ευρωπαϊκού λαού, στο μέτρο που οι εθνικοί λαοί αλληλοεπιδρούν και συγκλίνουν ως προς τις αξίες και τα συμφέροντα τους, αμφισβητώντας ταυτόχρονα το μονοπώλιο της αντιπροσώπευσης από τις κυρίαρχες τάξεις. Τα ευρωπαϊκά κόμματα έχουν την ευθύνη να οικοδομήσουν τη νέα Ευρώπη στα πρότυπα μίας ομοσπονδίας βασισμένης στη διαφορετικότητα, αξιοποιώντας τις δημιουργικές δυνατότητες και τις δυνάμεις επικοινωνίας μεταξύ των λαών, με σταθερή επιδίωξη την εξάλειψη του εθνικισμού και του ρατσισμού (Balibar 2004: 178-180).

Πράγματι, με τη συγκρότηση του ευρωπαϊκού λαού διαμέσου της ιδιότητας του πολίτη, υλοποιείται ο στόχος της πολιτικής της πολιτοφροσύνης, η οποία σχετικοποιεί τις επιμέρους εθνικές ταυτότητες και βελτιώνει την επικοινωνία μεταξύ των λαών και τη συμπόρευση τους. Ένα υπερεθνικό ευρωπαϊκό κόμμα θα μπορούσε να υλοποιήσει τις επιμέρους πολιτικές πτυχές της ισολευθερίας. Αρχικά, ο υπερεθνικός χαρακτήρας του μπορεί να βοηθήσει στη σύγκλιση των εθνικών ταυτοτήτων και να επιφέρει την ταύτιση των πολιτών σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Επιπροσθέτως, θα μπορούσε να είναι ο φορέας των πολιτικών του μετασχηματισμού της καθεστηκυίας τάξης, καθώς επίσης και διαμορφωτής του ευρωπαϊκού λαού ως νέου πολιτικού υποκειμένου. Είναι επίσης προφανής η συνάφεια αυτού του κόμματος με τη χειραφετητική πολιτική, ενώ η

σύνδεση τέτοιων ευρωπαϊκών κομμάτων με το κίνημα θα μπορούσε να ενισχύσει αποφασιστικά την αντίσταση στην καταπίεση και στις διακρίσεις, καθώς και τη διεκδίκηση της ισοελευθερίας για όλους ανεξαρτήτως φυλής.

Επίλογος

Στην παρούσα εργασία επιχειρήσαμε να παρουσιάσουμε κριτικά τη θεωρία του Ετιέν Μπαλιμπάρ για το (νεο)ρατσισμό από την άποψη της διαμόρφωσης πολιτικών υποκειμένων και μέσα στο πλαίσιο της φιλοσοφίας του στοχαστή για τη δημοκρατία με κεντρική έννοια αυτή της ισοελευθερίας . Αρχικά, προσεγγίσαμε το φαινόμενο του ρατσισμού ως μία μορφή βιαιότητας των ταυτοτήτων. Εν συνεχεία, θίξαμε την πρωτοτυπία του σύγχρονου ρατσισμού, η οποία εκκινεί από μία νέα ψευδοπιστημονική βάση. Αυτή η βάση, απομακρυσμένη πλέον από το βιολογικό υπόδειγμα, ακολουθεί τη λογική μίας υποτιθέμενης πολιτισμικής αλλοίωσης, η οποία επέρχεται με την ανάμειξη των πολιτισμών. Τον ρατσισμό αυτού του είδους ονομάσαμε διαφοριστικό ρατσισμό.

Πέραν τούτου, σε αυτή την εργασία επιμείναμε στο γεγονός ότι κατά τον Μπαλιμπάρ υπάρχει μία ιδιαίτερη σχέση συνάρθρωσης του ρατσισμού με τον εθνικισμό. Επί της ουσίας, ο εθνικισμός είναι συνεκτικό στοιχείο των λαών στα πλαίσια των εθνών-κρατών, στοιχείο το οποίο τους διαχωρίζει από τους άλλους λαούς, ενώ ο ρατσισμός λειτουργεί συμπληρωματικά προς τον εθνικισμό στο σχηματισμό του κράτους. Επιμείναμε επίσης ότι οι έννοιες της φυλής και της γλώσσας εξακολουθούν να εμφανίζονται ως κρίσιμες παράμετροι για την ενότητα της εθνικής κοινότητας, που ενισχύουν την αίσθηση διάρκειας της κοινότητας στο χρόνο μέσω της γενεαλογίας. Επιπλέον έγινε σαφές ότι ο Μπαλιμπάρ συσχετίζει το ρατσισμό και με το ταξικό φαινόμενο, διαπιστώνοντας συγχρόνως ότι σε όλες οι κοινωνικές τάξεις ενυπάρχει ο κίνδυνος εμφάνισης ρατσιστικών συμπεριφορών. Ειδικότερα ο Γάλλος φιλόσοφος, εστιάζει την προσοχή του στον αντι-μεταναστευτικό ρατσισμό, που αναδύεται στο εσωτερικό της εργατικής τάξης με αποτέλεσμα να διατηρείται στους κόλπους της ο ανταγωνισμός. Με αυτό τον τρόπο διασφαλίζεται η κυριαρχία της αστικής τάξης. Όσον αφορά τον ταξικό ρατσισμό, αυτός προσεγγίζεται από το διανοητή με όρους κοσμοοικονομίας. Σύμφωνα με την αναλυτική οπτική που υιοθετεί ο Μπαλιμπάρ ως κριτικός του ρατσισμού και φιλόσοφος της δημοκρατίας, το υπόδειγμα της κοσμοοικονομίας είναι συμβατό με τη διάσπαση του κόσμου σε

αναπτυγμένους και υπανάπτυκτους λαούς. Η διάσπαση αυτή αποτελεί και τη συνθήκη που επιτρέπει την ανάπτυξη ανταγωνιστικών σχέσεων ανάμεσα στους εργάτες των δύο αυτών πόλων. Ως αποτέλεσμα, δημιουργείται μία υπο-τάξη με χαρακτήρα εφεδρικού στρατού εργασίας. Ωστόσο, κρίνουμε σκόπιμο να υπογραμμίσουμε ότι, εντός αλλά και πέραν της θεωρίας του Μπαλιμπάρ, η έρευνα δεν πρέπει να περιορίζεται μόνο σε αυτού του είδους τις συναρθρώσεις αναφορικά με το ρατσιστικό φαινόμενο, αλλά να διευρύνεται, λαμβάνοντας υπόψιν και άλλες συνθήκες, όπως, για παράδειγμα, ο ρόλος των εκκλησιαστικών θεσμών και της θρησκευτικής μισαλλοδοξίας.

Έγινε επίσης σαφές ότι ο Ετιέν Μπαλιμπάρ δεν περιορίζεται μόνο στη θεωρητική προσέγγιση του ρατσισμού. Απεναντίας, στρέφει την κριτική του ματιά στα δρώμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και εντοπίζει και στηλιτεύει φαινόμενα ρατσιστικής διάκρισης και εθνικιστικών πολιτικών. Ειδικότερα, αυτά τα φαινόμενα εντοπίζονται στις σχέσεις μεταξύ των κρατών μελών της Ένωσης, οι οποίες είναι δομημένες με βάση το θεωρητικό μοντέλο κέντρου και περιφέρειας. Για την ακρίβεια, τα ασθενέστερα οικονομικά κράτη υποβάλλονται στον μεταξύ τους ανταγωνισμό για να προσελκύσουν επενδυτές. Την ίδια στιγμή, τα ισχυρά κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν διαμορφώσει ένα ηγεμονικό μπλοκ, το οποίο επιχειρεί ποικιλοτρόπως να ισχυροποιεί ολοένα και περισσότερο την κυριαρχία του. Ως αποτέλεσμα, τα αδύναμα κράτη αναπαρίστανται ως λιγότερο ευρωπαϊκά από τα ισχυρά. Θύματα ρατσισμού, όμως, αποτελούν και οι πρόσφυγες, οι οποίοι είναι κυρίως θύματα των πολεμικών επιχειρήσεων στην Ανατολή. Αυτοί στιγματίζονται ως επικίνδυνοι, με αποτέλεσμα να νομιμοποιείται κάθε λογής βία σε βάρος τους, όπως ο εγκλωβισμός τους στα στρατόπεδα συγκέντρωσης και η επαναπροώθησή τους. Αυτού του είδους οι πολιτικές, κατά τον Μπαλιμπάρ, υποδεικνύουν μία ευρύτερη κρίση δημοκρατικών αξιών στην Ευρώπη, η οποία αγγίζει τα θεμέλια του ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Επιπλέον, η απουσία μίας ενιαίας ευρωπαϊκής ταυτότητας, και κατά συνέπεια ενός ενιαίου ευρωπαϊκού λαού, δυσχεραίνει την δεδομένη κατάσταση στην Ευρώπη.

Επιχειρήσαμε ήδη την κριτική παρουσίαση της φιλοσοφίας της δημοκρατίας του Ετιέν Μπαλιμπάρ, η οποία αποτελεί *απάντηση* στις παθογένειες της Ευρώπης. Ο Γάλλος στοχαστής προσεγγίζει την ελευθερία και την ισότητα με κινηματικούς όρους. Ειδικότερα, ορίζει και τις δύο έννοιες ως *αντιστάσεις*: την ελευθερία ως αντίσταση στην καταπίεση και την ισότητα ως αντίσταση στις διακρίσεις. Επίσης, η ταύτιση των δύο εννοιών πραγματώνεται μόνο ιστορικά με όρους τάσης και ενδεχομενικότητας. Επιπροσθέτως, για τον Μπαλιμπάρ η μία έννοια αποτελεί προϋπόθεση της άλλης και, συνεπώς, καθίσταται αδύνατη η ύπαρξη μιας χωρίς την οργανική συσχέτισή της με την άλλη. Για να κατανοήσουμε καλύτερα τη συνάρθρωση αυτών των δύο εννοιών, ο Μπαλιμπάρ εισάγει στην ανάλυση του δύο έννοιες: την *κοινότητα* και την *ιδιοκτησία*. Οι μορφές ισοελευθερίας που έχουν υπάρξει ιστορικά, εντοπίζονται στην ταλάντευση ανάμεσα σε ιδιοκτησία και κοινότητα. Όσον αφορά την κατάκτηση της *ισοελευθερίας*, αυτή πραγματώνεται κινηματικά με τη μορφή τριών πολιτικών πρακτικών: της χειραφέτησης, του μετασχηματισμού και της πολιτοφροσύνης. Οι τρεις αυτές πολιτικές πρακτικές αποτελούν την πολιτική πρόταση του στοχαστή έναντι των βιαιοτήτων της ταυτότητας, του ρατσισμού κατεξοχήν. Ωστόσο, ο Μπαλιμπάρ δεν παραλείπει να μας θυμίζει ότι ιστορικά πολλές φορές κινήματα, που διεκδίκησαν τη χειραφέτησή τους στο επίπεδο μετασχηματισμού, δυστυχώς διολίσθησαν σε ολέθρια αποτελέσματα.

Το σημείο επαφής της φιλοσοφίας της δημοκρατίας του Ετιέν Μπαλιμπάρ με τη σύγχρονη πολιτική πραγματικότητα είναι οι πολιτικές προτάσεις του φιλοσόφου για την αναθεμελίωση και τον εκδημοκρατισμό της Ευρώπης. Όπως τονίσαμε και μάλιστα επανειλημμένα, σύμφωνα με τον διανοητή της ισοελευθερίας, η Ευρώπη ταλανίζεται από κρίσεις, οι οποίες υποσκάπτουν τα θεμέλια της δημοκρατίας και γεννούν ρατσισμό, εθνικισμούς και διακρίσεις. Για αυτό το λόγο, ο φιλόσοφος παραθέτει μία σειρά από πολιτικές προτάσεις που στοχεύουν στην αντιμετώπιση της οικονομικής ανισότητας στην Ευρώπη και τον εκδημοκρατισμό των *πολιτικών διαδικασιών* της Ευρώπης. Πρωτίστως, προτείνει δημοσιονομικά μέτρα με στόχο την αναδιανομή των πόρων με όρους ισότητας και τη χορήγηση ευρωπαϊκής ταυτότητας

σε όλους. Επιπλέον, ο Μπαλιμπάρ επεξεργάζεται και εισηγείται προτάσεις για την αντιμετώπιση της προσφυγικής κρίσης. Ως συνέπεια και σε συνέχεια με τα προηγούμενα, ο στοχαστής καταθέτει πολιτικές προτάσεις που αφορούν την αναδιάρθρωση του συστήματος απόδοσης δικαιοσύνης. Επιπλέον, προτείνει τη σύγκλιση των κινημάτων, διαδικασία που θα μπορούσε να επιταχυνθεί με τη δημιουργία του θεσμού του ευρωπαϊκού κόμματος. Τέλος, οφείλουμε να υπενθυμίσουμε κάποιες από τις πιο καινοτόμες και χαρακτηριστικές επεξεργασίες του Γάλλου στοχαστή, στις οποίες εστίασαμε τη δική μας ανάλυση, όπως τη χορήγηση ευρωπαϊκής πολιτικής ιδιότητας σε όλους τους πρόσφυγες και την ενιαία ευρωπαϊκή γλώσσα, τη μετάφραση.

Έχοντας παραθέσει τις αναλύσεις του Γάλλου στοχαστή περί ρατσισμού και περί δημοκρατίας, θα θέλαμε, με αποκλειστικό κίνητρο την προώθηση της επιστημονικής έρευνας, να καταθέσουμε μια περαιτέρω ερευνητική πρόταση, που απορρέει από την όποια ερευνητική δυναμική της παρούσας εργασίας.

Κατά πρώτον, προτείνουμε τη συνάντηση της θεωρίας του Ετιέν Μπαλιμπάρ για το ρατσισμό, με τη θεωρία του Ζίγκμουντ Μπάουμαν αναφορικά με την **τάξη των περιών**. Αυτή η κοινωνική τάξη, υφίσταται εκτός των ορίων ή, έστω, στο όρια της κοινωνίας, και δεν παρουσιάζεται σε αυτές ούτε η ευκαιρία, ενδεχομένως ούτε η ανάγκη επανένταξης στο κοινωνικό σύνολο. Σε αυτή την τάξη εντάσσονται κυρίως οι ακραία φτωχοί, αλλά και κάθε λογής μειονότητα εξαθλιωμένων ανθρώπων. Είναι, σύμφωνα με τον Μπάουμαν, μία τάξη με μεγάλο εύρος και πολυχρωμία, καθώς σε αυτή συγκαταλέγονται παράνομοι μετανάστες, συμμορίες και άλλες ομάδες περιθωρίου. Συχνά αυτή η ποικιλομορφία έχει ως αποτέλεσμα να στιγματίζονται οι φτωχοί, αλλά και γενικά κάθε μειονοτικό υποκείμενο που εντάσσεται σε αυτή την τάξη, ως άτομα του περιθωρίου, ακόμη περισσότερο από όσο ήδη είναι (Μπάουμαν 2002: 181-183). Ο ίδιος ο Μπάουμαν έχει αναφερθεί στην **πολυπολιτισμικότητα**, ως μία έννοια και πραγματικότητα συμβατή προς τη διαφορετικότητα. Ωστόσο, στο πλαίσιο μιας (νέο)φιλελεύθερης πολιτικής η πολυτισμικότητα καθίσταται πηγή

κοινωνικών δεινών, ιδιαίτερα μάλιστα για τους φτωχούς και εξαθλιωμένους του σύγχρονου κόσμου, καθώς επιβάλλει τη συνύπαρξη αλλά όχι ισότιμη σχέση μεταξύ των λαών και των ανθρώπων. Τη θεωρία του Μπάουμαν για την τάξη των παριών, θα μπορούσαμε να τη συνδέσουμε με τη θεωρία του Μπαλιμπάρ για το *υπο-προλεταριάτο*, το οποίο αποτελεί *υπο-τάξη* στο εσωτερικό της εργατικής. Αλλά και η έννοια της *πολυπολιτισμικότητας*, όπως την υιοθετεί ο Μπάουμαν, θα μπορούσε γόνιμα να συσχετισθεί με τη θεωρία του Μπαλιμπάρ για τη *φυλή* και το *έθνος*.

Κατά δεύτερον, προτείνουμε τη συνάντηση των θεωριών των δύο στοχαστών αναφορικά με τη *δημοκρατία* και τα *ανθρώπινα δικαιώματα*. Η θέση του Μπάουμαν για τα ανθρώπινα δικαιώματα, κινείται στο ίδιο μήκος κύματος με τη θεώρηση του Μπαλιμπάρ, καθώς και οι δύο αναδεικνύουν το χαρακτήρα τους ως ατομικών δικαιωμάτων, αλλά και την ανάγκη κατοχύρωσής τους σε συνθήκες συλλογικής δράσης. Επιπροσθέτως, με τρόπο ανάλογο αυτού του Μπαλιμπάρ, ο Μπάουμαν ασχολείται με την ισότητα και τη δικαιοσύνη, για τις οποίες προτείνει την *αναδιανομή (redistribution)* και *αναγνώριση (recognition)*. Σύμφωνα με τον Μπάουμαν, αναγνώριση είναι το δικαίωμα στην ίση συμμετοχή στα κοινά, δικαίωμα το οποίο, όταν αμφισβητείται, γίνεται αντικείμενο αγώνα για κοινωνική δικαιοσύνη (Bauman 2001: 78). Ο Μπάουμαν συναντά όμως τον Μπαλιμπάρ και στο σημείο όπου, οι πολιτικές της αναγνώρισης θέτουν ως βάση τους την παγκόσμια διάσταση της ιδιότητας του πολίτη, με όρους πλουραλισμού και διαλόγου για το κοινό καλό (Bauman 2001: 140).

Συνοψίζοντας: η προκείμενη εργασία, φθάνοντας στα δικά της όρια, υποδεικνύει για μας, την ανάγκη συνέχισης και αναβάθμισής της διαμέσου μιας απόπειρας σύζευξης των πολιτικών προτάσεων του Μπάουμαν με αυτές του Μπαλιμπάρ, ιδίως όσον αφορά την ισοελευθερία, αλλά και την ενιαία ιδιότητα του Ευρωπαίου πολίτη. Θεωρούμε, πως ένας ουσιώδης διάλογος ανάμεσα σε αυτές τις δύο προσεγγίσεις, του Μπάουμαν και του Μπαλιμπάρ, μπορεί να αποφέρει σημαντικούς καρπούς στον ευρύτερο διάλογο για την αντιμετώπιση του ρατσισμού και την και την πραγμάτωση της δημοκρατίας.

Βιβλιογραφία

- Βαλλερστάιν Ι., (1987) *Ιστορικός Καπιταλισμός*, μτφ, Τσικρικά Μ., Αθήνα, Θεμέλιο
- Γουνόπουλος Α, (2016) Διατομικότητα και συνάντηση. Η εμπειρία της αξιοπρέπειας, *Θέσεις*, Τεύχος 134, Ιανουάριος-Μάρτιος
http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1329&Itemid=29
- Δημούλης Δ. & Γιαννούλη Χ., (1992) Έθνη, τάξεις, πολιτική. Αναφορά στις μαρξιστικές επεξεργασίες για τον πόλεμο Β', *Θέσεις Τεύχος 38*, Ιανουάριος-Μάρτιος
http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=364&Itemid=29
- Καλαμπόκας Γ., (2015) Προς μια νέα πρακτική της πολιτικής, *Θέσεις*, Τεύχος 132, Ιούλιος-Σεπτέμβριος
http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1300&Itemid=29
- Μανχάιμ Κ., (1997) *Ιδεολογία και Ουτοπία*, μτφ. Γ. Ανδρουλιδάκης, Αθήνα, Εκδόσεις Γνώση
- Μαρξ Κ. (2002) *Το κεφάλαιο Τόμος Πρώτος*, μτφ Μαυρομάτης Π., Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή
- Μπαλιμπάρ Ε., (1993) *Τα όρια της Δημοκρατίας*, μτφ. Μποναφάτου Ε. & Πανταζόπουλος Α., Αθήνα, Ο Πολίτης
- Μπαλιμπάρ Ε. & Βαλλερστάιν Ι., (2017) *Φυλή, έθνος, τάξη. Οι διαφορούμενες ταυτότητες*, Αθήνα, Νήσος
- Μπάουμαν Ζ., (2002) *Η εργασία, ο καταναλωτισμός και οι νεοπτωχοί*, Αθήνα, Μεταίχμιο
- Μπαρτσίδης Μ., (2006α) *Φιλοσοφία και πολιτική στο έργο του Étienne Balibar*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα
<https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/handle/123456789/6670>

- Μπαρτσίδης Μ., (2006β) Για την έννοια της διατομικότητας. Μπαλιμπάρ και Σπινόζα, *Θέσεις*, Τεύχος 95, Απρίλιος-Ιούνιος
http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=933&Itemid=29
- Μπαρτσίδης Μ., (2017) Ο εσωτερικός αποκλεισμός της Ευρώπης. Hotspot politics vs κοσμο-πολιτική, *Θέσεις* Τεύχος 138, Ιανουάριος- Μάρτιος
http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1367&Itemid=29
- Σπινόζα, (2009), *Ηθική*, μτφ. Βανταράκης, Αθήνα, Εκδόσεις Εκκρεμές
- Φουκό Μ., (1991) *Η μικροφυσική της εξουσίας*, μτφ Τρουλίνου Λ., Αθήνα, Ύψιλον
- Agamben G., (2005) *State of Exception*, trans Attell K., Chicago and London, The University of Chicago Press
- Arendt H., (1972) *Crises of the Republic*, San Diego New York London, Harcourt Brace and Company
- Arendt H., (1973) *The origins of the Totalitarianism*, San Diego New York London, A Harvest Book Harcourt Brace and Company
- Avineri S. (1974) *Hegel's Theory of the Modern State*, Cambridge University Press, Cambridge
- Balibar É. (1974), *Cinq études du matérialisme historique*, Paris, FRANÇOIS MASPERO
- Balibar É.,(1977) *On the Dictatorship of the Proletariat*, Trans. Grahame Lock., London,NLB
- Balibar É.,(1984) «Κρίση του Μαρξισμού», *Επικαιρότητα του Μαρξισμού* μτφ. Θεοχαράς Χ., *Θέσεις*, Τεύχος 6, Ιανουάριος-Μάρτιος
http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=72&Itemid=29
- Balibar É.,(1993) Η πρόταση της ισοελευθερίας, μτφ. Βίκυ Παπαϊκονόμου και Δημήτρης Δημούλης, *Θέσεις*, Τεύχος 42 Ιανουάριος- Μάρτιος

<http://www.theseis.com/index.php?>

[option=com_content&task=view&id=402&Itemid=29](http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=402&Itemid=29)

Balibar É., (1999) *Η φιλοσοφία του Μαρξ*, Αθήνα, Νήσος

Balibar É., (2002) *Ο Σπινόζα και η πολιτική*, Αθήνα, Εστία

Balibar É., (2004) *We, the people of Europe? Reflections on transnational citizenship*, trans. Swenson James, Princeton and Oxford, Princeton University Press

Balibar É., (2005) *Πολιτική και αλήθεια*, μτφ. Μπαρτσιδής Μ. & Μπέτζελος Τ., Αθήνα, Νήσος

Balibar É., (2005): *Difference, Otherness, Exclusion*, Parallax, 11:1, 19-34

<http://dx.doi.org/10.1080/1353464052000321074>

Balibar É., (2010) *Ο φόβος των μαζών, Σπινόζα Μαρξ Φουκώ*, μτφ. Μπέτζελος τ., Αθήνα, Πλέθρον

Balibar É., (2014) *Κράτος, μάζες, πολιτική*, μτφ Μπέτζελος Τ., Αθήνα, Εκτός Γραμμής

Balibar É., (2014), *Equaliberty*, trans Ingram J., United States of America, Duke University Press

Balibar É., (2015), *Citizenship*, trans Railton T.S., Polity Press, Cambridge

Balibar É., (2017a) *Ευρώπη, κρίση και τέλος*; μτφ. Ανδρουλιδάκης Γ., Αθήνα, Ταξιδευτής

Balibar É., (2017b) *Citizen Subject, foundations for Philosophical Anthropology*, trans. Miller S., New York, Fordham University Press

Bauman Z., (2001) *Community, Seeking safety in an insecure world*, Cambridge, Polity

Berger P. & Luckmann T., (1991) *The Social Construction of Reality A Treatise in the Sociology of Knowledge*, London, Penguin Books

- Bottici C., (2018) *From the Transindividual to the Imaginal: A Response to Balibar's 'Philosophies of the Transindividual: Spinoza, Marx, Freud'*, *Australasian Philosophical Review*, 2:1
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/24740500.2018.1514969>
- Deleuze G. & Guatarri F., (1987) *A thousands Plateaus*, trans Massumi B., Minneapolis London, University of Minnesota Press
- Habermas J. (2012) *The crisis of the European Union, A response*, trans Ciaran Cronin, Cambridge, Polity Press
- Hegel G. (1991) *Η επιστήμη της λογικής*, μτφ Τζαβάρας Γ., Αθήνα- Γιάννινα, Εκδόσεις Δωδώνη
- Joan Copjec, (1994) *Supposing Subject*, London, Verso
- Keucheyan R, (2017) *Το αριστερό ημισφαίριο, Μια χαρτογραφία της νέας κριτικής σκέψης*, μτφ. Καράμπελας Γ., Αθήνα, Angelus novus
- Panizza F. (2005) *Populism and the Mirror of Democracy*, London- New York, Verso
- Poulantzas N., (2000) *State, Power, Socialism*, London, Verso
- Schmitt C., (2006) *The Nomos of the Earth in the International Law of Jus Publicum Europaeum*, trans Ulmen G.L., New York, Telos Press Publishing
- Taguieff P., (1984) *Les présuppositions définitionnelles d'un indéfinissable : le racisme*. In: *Mots*, n°8, mars . Numéro spécial. L'Autre, l'Etranger, présence et exclusion dans le discours., sous la direction de Gill Seidel .
https://www.persee.fr/doc/mots_0243-6450_1984_num_8_1_1141
- Wallerstein I.,(2004) *World Systems Analysis, An Introduction*, Dhuram and London, Duke University Press

Ιστοσελίδες

<https://www.frenchphilosophy.gr/ettiene-balibar/#.XrZULKgzZPY>

Συνεντεύξεις

«Ο Ετιέν Μπαλιμπάρ αναλύει τρία σημεία κλειδιά για την ενωμένη Ευρώπη», μτφ.

Γεωργούλα Ζ., Left.gr

<https://left.gr/news/o-etien-mpalimpar-analyei-tria-simeia-kleidia-gia-tin-enomeni-eyropi>

«Η επανίδρυση της Ευρώπης μπορεί να ξεκινήσει μόνο από τα κάτω» μτφ.

Αυλάμη Χ. Αρχείο Ενθεμάτων

<https://enthemata.wordpress.com/2013/05/12/balibar-3/>